

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 9 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Горова С.

Мобілізація по-новому: нововведення і думки експертів.....4

Потіха А.

Український контекст візитів державного секретаря США

Е. Блінкена до КНР і Королівства Саудівська Аравія11

Тарасенко Н.

Візит Генсека НАТО Є. Столтенберга до Києва:

підсумки в оцінках експертів.....19

Аулін О.

Експертні оцінки причин і наслідків антивоєнних

студентських виступів щодо конфлікту Ізраїлю та ХАМАС.....30

Економічний ракурс

Кулицький С.

**Зовнішня торгівля України за підсумками двох років
повномасштабного воєнного вторгнення Росії**

(Закінчення. Початок у № 8)36

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....49

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....52

Наукові видання НАН України.....64

Наука і влада68

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....69

До уваги держслужбовця

Шумілова А., Штих П.

Питання гендерної рівності.

Джерела до бібліографії (2002–2024 рр.)70

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«За політичними рішеннями має бути реальна логістика – реальне отримання зброї нашими воїнами», – наголосив Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Щойно провів засідання Ставки. Перше – це фронт. Доповідь Головкама – він був на передовій, безпосередньо у бригадах. Доповів про ключові виклики та потреби. Готуємося. Була також доповідь щодо нашого власного виробництва зброї та комплектації наших бригад. Максимум робимо, щоб дати більше зброї для наших воїнів. Окремо обговорили постачання від партнерів – терміни постачання та можливість прискорити реальне надходження зброї та снарядів від партнерів. Реально. Фактично. За політичними рішеннями має бути реальна логістика – реальне отримання зброї нашими воїнами. Усі, хто залучений, мають зараз працювати 24/7 із партнерами, зокрема зі Сполученими Штатами.

Сьогодні ж було честю для мене привітати із професійним днем наших воїнів-піхотинців. Це основа наших Збройних сил України – це підрозділи, які на землі своєю силою, своїми діями, своєю стійкістю визначають, чий прапор на цій землі. І я дякую кожному нашому воїну, усім бойовим бригадам, які роблять максимум, щоб знищувати окупанта й захищати Україну. Сьогодні відзначив державними нагородами воїнів, які проявили себе найкраще саме в боях, та почесними відзнаками й бойовими прапорами – бойові бригади. Дякую вам, воїни! Дякую всім, хто дає Україні необхідні фронтові результати й захищає нашу державу та людей.

Удень було кілька міжнародних розмов – зараз ми надзвичайно активно працюємо, готуючи інавгураційний саміт – Саміт миру у Швейцарії. І важливо, щоб на саміті змогли проявити своє лідерство якнайбільше держав, якнайбільше суб'єктів, які зацікавлені у повній силі Статуту ООН та міжнародного права. Сьогодні – президенти Литви та Польщі – Г. Науседа та А. Дуда, прем'єр-міністри Естонії та Канади – К. Каллас і Д. Трюдо...

Особисто їх запросив на саміт.

Я подякував за підтримку нашої роботи заради справедливого миру – за підтримку “Формули миру”. Такий мир і справжнє відновлення спокою в міжнародних відносинах можливі лише за умови, що світова більшість долучиться до встановлення миру й примусить до миру Росію – примусить її визнавати базові правила нормального співжиття народів. Я вдячний усім партнерам, які допомагають нам з реалізацією цього завдання. Я вдячний кожному лідеру, який комунікує з іншими, щоб вони теж були на саміті й теж сказали своє слово. Теперішній світ – це світ більшості, це такий світ, у якому ніхто не має і не повинен мати привілею нав'язувати щось іншим народам. Тим більше нав'язувати насильством. Усі однаково важливі, і кожен народ

однаково заслуговує на повагу. Саме в цьому – наша формула миру, вона вигідна кожному народу, і саміт миру дає змогу не на словах, а реально показати, хто справді за рівноправ'я у світі. Завтра і найближчими тижнями будемо працювати з країнами та лідерами – будемо говорити, щоб міжнародне право було підтримане міжнародною солідарністю.

Дякую кожному й кожній, хто з Україною! Дякую всім, хто б'ється та працює заради того, щоб життя та справедливість перемагали!

Слава Україні!» (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 6.05).

Аналітика

Політичні акценти

С. Горова, ст. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Мобілізація по-новому: нововведення і думки експертів

На тлі повномасштабного вторгнення РФ в Україну триває загальна мобілізація і воєнний стан. Наприкінці січня 2024 р. на вебпорталі Верховної Ради з'явився новий законопроект №10449 від уряду, який було розроблено спільно з Генштабом і народними депутатами. Основна мета запропонованих змін полягає в удосконаленні процесу формування особового складу ЗСУ, ротації та інших процесів з урахуванням зростання загрози з боку агресора та його прагнення до подальшої окупації нових територій.

Уряд скасовує систему строкової служби. Натомість буде впроваджено з 1 вересня 2025 р. базову загальновійськову підготовку для громадян України віком від 18 до 25 років при всіх навчальних закладах, яка триватиме до п'яти місяців – у мирний час, під час воєнного стану – до трьох місяців. Особи, які успішно пройшли цю підготовку, будуть поставлені на військовий облік у ТЦК за місцем проживання.

Початком перебування на військовій службі вважається момент відправлення особи до військової частини. Мобілізованого військовослужбовця не можуть одразу направити на фронт, оскільки перед цим необхідно пройти базову військову підготовку протягом двох-трьох місяців.

Важливо зазначити, що парламент затвердив Закон України № 10313 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист», а Президент його підписав на початку квітня 2024 р. Цей Закон спрямовано на гарантування прав військовослужбовців на отримання інформації, медичного забезпечення та відпусток, а також надання поліцейським права на одноразову грошову

допомогу в разі загибелі чи визначення втрати працездатності. Крім того, один із пунктів виключає з переліку висновків ВЛК «обмежену придатність», натомість залишилося дві категорії: придатні та непридатні. Тобто ті, хто раніше був визнаний обмежено придатним, зобов'язані повторно пройти медкомісію протягом дев'яти місяців з набуття чинності Закону. Кабмін у найближчі три місяці повинен оновити список захворювань, що визначають непридатність до проходження військової служби.

Не підлягатимуть призову військовозобов'язані з інвалідністю всіх груп та особи, які згідно з рішенням ВЛК є тимчасово непридатними для проходження служби на період від 6 до 12 місяців (з наступним переоглядом).

Зміни стосуватимуться процедури військового обліку призовників, а також процедури вручення повісток. Має запрацювати електронний кабінет – громадяни за бажанням зможуть зареєструвати свій електронний кабінет у системі призовника, військовозобов'язаного або резервіста, але повістки в електронному форматі не розсилатимуться. Крім того, усі дані можна буде оновити за допомогою цього кабінету, тепер не потрібно буде їхати в ТЦК. Після введення в дію закону у всіх військовозобов'язаних буде 60 днів (до 18 липня) для того, щоб уточнити особисті дані.

У разі невиконання військовозобов'язаними та резервістами своїх обов'язків до ухилянтів може застосовуватися тимчасове обмеження за рішенням суду на право керування особистим транспортом. Також у документі є пункти, що стосуються щорічної основної відпустки для військовослужбовців, яка надається частинами – не менше 15 днів підряд; також 90 днів додаткової оплачуваної відпустки без поділу на частини для військових, які вирішили продовжувати службу після полону.

Законопроект також розглядав можливість демобілізації після 36 місяців безперервної служби у війську, однак ця норма була повністю видалена. Натомість Міноборони планує створити окремий проект закону, що буде присвячений питанням демобілізації та ротації військовослужбовців. Цей документ буде створено з урахуванням усіх можливих загроз і ризиків. Таку інформацію озвучив речник відомства Д. Лазуткін.

Зміни стосуватимуться й мотивації для військовослужбовців. Зокрема, після підписання контракту надається можливість одноразового отримання сертифіката на придбання автомобіля на суму 150 тис. грн, а також компенсація в розмірі 50 % від суми першого внеску за держпрограмою «Є-оселя» та ін.

Оновлення стосуються також військовозобов'язаних, які перебувають закордоном. Без військово-облікових документів чоловіки тепер не матимуть змоги оформити паспорт, закордонний паспорт або отримати консульські послуги. Для уникнення неприємностей українцям, які перебувають закордоном, рекомендується оновити свої персональні дані протягом 60 днів після набуття чинності закону про мобілізацію. Це можна зробити зв'язавшись із ТЦК за допомогою телефону або через електронну пошту.

Міністерство закордонних справ видало директиву, якою тимчасово з 23 квітня зупинило всі консульські послуги для громадян України призовного віку, які перебувають за кордоном. Це рішення діятиме до отримання повного роз'яснення щодо положень нового Закону. «З урахуванням п. 6 та 16 ч. 1 ст. 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, у зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією РФ проти України, з метою недопущення уникнення громадянами України обов'язку з врегулювання питання військового обліку територіальними центрами комплектування й соціальної підтримки та наявності військово-облікових документів доручаю з 23.04.2024 тимчасово призупинити вчинення консульських дій за заявами громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років», – прописано в листі, який було оприлюднено «Дзеркалом тижня» (URL: <https://zn.ua/ukr/war/mzs-nakazalo-zupiniti-vchinennja-konsulskikh-dij-shchodo-cholovikiv-prizovnoho-viku.html>. 2024. 22.04).

На початку лютого законопроект було схвалено в першому читанні. Після другого читання документ було ухвалено 11 квітня, а 16 квітня його підписав Президент В. Зеленський. Основна частина Закону набуде чинності через місяць із дня, наступного після його публікації у виданні «Голос України», тобто 18 травня.

До того ж у Верховній Раді зареєстровано ще один проект закону № 10379, що стосується внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України. Він спрямований на посилення відповідальності за порушення військового законодавства. Однак цей документ також зазнав значної критики. Юристи наголошують на доцільності його впровадження.

Ще одним гучним нововведенням стала реєстрація на сайті Верховної Ради законопроекту № 11079-1 про мобілізацію засуджених. Цим документом пропонують внести певні зміни до законодавства, які передбачають надання засудженим можливості умовного дострокового звільнення від відбування покарання за умови, що вони погодяться на контрактну службу у Збройних силах України. Певна річ, чинне законодавство не дає дозволу мобілізувати людей, які відбувають покарання, та тих, хто мають судимість, навіть у випадках, коли вони виявляють бажання служити (URL: <https://espresso.tv/mobilizatsiya-2024-chi-bude-posilena-ta-shcho-ochikuvati>. 2024. 29.04).

Треба підкреслити, що в експертних колах також обговорюють новий закон про мобілізацію, проте привертає увагу те, що більше наявної інформації щодо роз'яснення його положень, а не коментарів та прогнозів ефективності Закону. Однак експерти звертають увагу на таке: по-перше, мобілізація помолодшає. З 4 квітня набув чинності Закон України № 3127-IX «Про внесення змін до Закону України “Про військовий обов'язок і військову службу”», де йдеться про зменшення призовного віку із 27 до 25 років. В оборонному відомстві зазначають, що під час воєнного стану таке тривале

перебування людей призовного віку на обліку є недоцільним. До того ж це є прямим наслідком того, що до лав ЗСУ не можуть залучити значну частину придатних до служби чоловіків. Як зазначають військові, на фронті не вистачає молодих людей.

Зі свого боку ексміністр оборони Великої Британії Б. Воллес в особистій колонці The Telegraph висловив думку: «Середній вік бійців на фронті – понад 40. Я розумію бажання Президента В. Зеленського зберегти молодь на майбутнє, але факт – Росія нишком мобілізує всю країну». Б. Воллес підкріплює свою тезу тим, що він на власні очі бачив навчання молодих українських військових на базі закордоном і визнає їхній значний потенціал, уміння й наполегливість.

Українська сторона відреагувала на заяву ексміністра оборони Великої Британії. «Кого призвати, ми вирішимо самі, а ви нам допоможіть більше зброєю, технічними засобами. А кого за цю зброю та засоби посадити, які вікові категорії, ми вирішимо самі з урахуванням наших соціальних зрізів, наших можливостей потенційних», – зазначив голова Ради резервістів Сухопутних військ І. Тимочко (URL: <https://espresso.tv/mobilizatsiya-2024-chi-bude-posilena-ta-shcho-ochikuvati>. 2024. 29.04).

Насправді причин такого рішення може бути багато. Тут потрібно враховувати всі фактори й не перетнути «тонку межу» між бажанням щодо захисту держави та перспективами майбутнього України після перемоги, зазначає історик і військовий експерт М. Жирохов. Ідеться про демографічні причини, настрої в суспільстві та рівень загальної підготовки юнаків. До того ж не варто забувати, що з початком повномасштабного вторгнення до лав Збройних сил добровільно приєдналася значна кількість молодих людей, яким ледь виповнилося 18 років, тому сьогодні у війську можна побачити всі вікові категорії (URL: <https://espresso.tv/mobilizatsiya-2024-chi-bude-posilena-ta-shcho-ochikuvati>. 2024. 29.04).

По-друге, види повісток. Сьогодні в Україні передбачено законом чотири види повісток. Однак, відповідно до доповнення ст. 18-1 ЗУ про військовий обов'язок і військову службу, у період воєнного стану не відбувається призов на строкову військову службу.

Оскільки новий проєкт щодо мобілізації схвалено, з моменту набуття чинності всі військовозобов'язані чоловіки повинні оновити свої дані в ТЦК, ЦНАП або через е-кабінет протягом 60 днів.

Проте деякі експерти зазначають, що до Закону можуть у найближчий час внести зміни, оскільки ТЦК не зможуть фізично виконати цю вимогу. За словами аналітиків, територіальні центри комплектування (ТЦК) не встигнуть актуалізувати дані всіх військовозобов'язаних за 60 днів, як того вимагає новий закон про мобілізацію. Це створить додатковий хаос (URL: <https://33kanal.com/news/253873.html>. 2024. 26.04). Так, видання «texty.org.ua» зробило моделювання (URL: <https://texty.org.ua/articles/112269/tck-jmovirno-ne-vstyhnut-onovyty-dani-vsih-cholovikiv-za-60-dniv/?src=main>. 2024. 18.04) та

поінформувало, чи встигнуть ТЦК оновити дані військовозобов'язаних у відведений період (рисунок). Експерти пояснили, що поки що не зрозуміло, як працюватиме електронне оновлення даних і як це можна буде зробити через ЦНАП. Зі згаданих у Законі способів діє тільки один – ТЦК. «Ми змоделювали, з якою швидкістю колишні військкомати мають оновлювати дані чоловіків, які туди прийдуть, щоб ті, хто не встиг вистояти в черзі, не вважалися ухилянтами й не платили 17 тис. грн штрафу», – ідеться в повідомленні.

Аналітики розглянули кілька сценаріїв, які дають змогу вирахувати середнє навантаження на кожен ТЦК в Україні.

Сценарій 1. Згідно з чинним графіком більшість київських ТЦК приймають громадян лише 8 год на тиждень (двічі на тиждень із 9:00 до 13:00). За цим сценарієм один середньостатистичний український ТЦК має обслуговувати приблизно 1 тис. 110 відвідувачів за день. І реєструвати 693,8 військовозобов'язаних за годину (враховуючи, що щодня в них у середньому лише 1,6 приймальної години).

Сценарій 2. ТЦК оновлюватимуть дані протягом 40 робочих год на тиждень, тобто по 8 год щодня, крім вихідних. Тоді потрібно буде реєструвати 139 осіб за годину.

Сценарій 3. ТЦК обслуговуватимуть громадян по 8 год щодня без вихідних протягом 60 днів. У такому разі вони мають ставити на облік 93 особи за годину.

700 чоловіків за годину

Моделювання: за нинішньої кількості приймальних годин один ТЦК за одну годину має оновити дані для близько 700 чоловіків. Якщо центри працюватимуть 60 днів по 8 годин, то за одну годину мають оновлювати дані для близько 100 чоловіків.

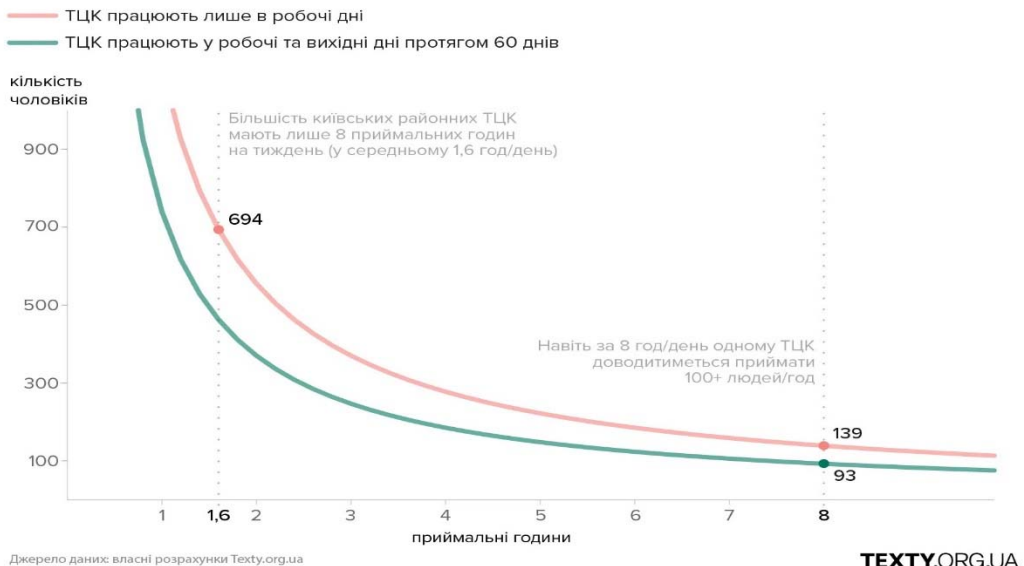

Рис. Моделювання швидкості оновлення даних осіб ТЦК

Джерело: <https://texty.org.ua/articles/112269/tck-jmovirno-ne-vstyhnut-onovyty-dani-vsih-cholovikiv-za-60-dniv/?src=main>

За власними спостереженнями аналітиків, у 2022 р. в Києві один кабінет у ТЦК протягом дня приймав 30–40 осіб. Таким чином, дані моделювання дозволяють припустити, що завдання щодо оновлення даних за 60 днів не є реальним (URL: https://glavcom.ua/country/society/chi-vstihnut-ttsk-onoviti-dani-za-60-dniv-prohnoz-analitikiv-997316.html#google_vignette. 2024. 22.04).

По-третє. У Законі про мобілізацію чималий блок стосується соціального захисту військовослужбовців – лікування, доплат, відпусток. Зокрема, пропонують додаткові виплати за знищену й захоплену військову техніку. Проте в Центрі спільних дій (URL: <https://centreua.org/monitoring-rishen/mobilizatsiya-po-novomu-yak-pratsyuvatyme-uhvalenyj-zakonoprojekt>. 2024. 12.04) зазначили, що буде важко втілити соціальні гарантії для військовослужбовців, які пропонує Закон. «Якщо держава заявляє, що немає грошей для комплектування, то витратити гроші на додаткову мотивацію безвідповідально, бо їх просто немає. Разом з тим прописано в Законі чимало. Хоча фінансові стимули не гарантують того, що військові зможуть довше вести бойові дії», – наголошує керівник напряму національної аналітики Центру спільних дій О. Заболотна.

Закон зобов'язує Кабінет Міністрів розробити розміри й порядок додаткової щомісячної винагороди. Крім того, він має встановити розміри винагороди за знищену та захоплену військову техніку (від 12 до понад 900 тис. грн).

Також у разі укладення першого контракту військовий матиме право на компенсацію половини від першого внеску за кредитом у рамках програми «є-Оселя». Крім того, на додаткову виплату 100 тис. грн після першого й другого року служби. Також військовослужбовці матимуть право протягом трьох місяців після укладення контракту отримати сертифікат на 150 тис. грн для купівлі авто.

Проте О. Заболотна звертає увагу на те, що ця норма несправедлива щодо військових, які служать від початку широкомасштабного вторгнення (чи навіть раніше). «Закон пропонує бонуси лише тим, хто зараз підпише перший контракт. А люди, які три роки відвоювали, не можуть цим скористатися. Тобто я вчора прийшов – отримаю є-оселю і є-машину. А ті, хто третій рік з окопів не вилазить, отримую є-нічого», – підкреслила аналітик.

Згідно із Законом, якщо військовослужбовець виведений у розпорядження командира, бо потребує тривалого лікування, то за ним зберігаються щомісячні виплати протягом усього терміну лікування. Тим, хто перебуває у відрядженні, мають відшкодувати фактичні витрати, покривати харчування й добові. На три місяці зберігаються виплати для тих, хто взяв відпустку після звільнення з полону.

Щодо відпусток, то щорічна відпустка має надаватися частинами, але є умова: основна її частина – не менше 15 календарних днів та при одночасній відсутності не більше 30 % загальної чисельності військовослужбовців відповідного підрозділу. «Враховуючи дефіцит кадрів в армії та загальну

тенденцію до недоукомплектованості підрозділів, отримати відпустку буде малореально на практиці», – пояснює О. Заболотна (URL: <https://pivdenukraine.com.ua/2024/04/15/likuvannya-doplati-vidpustki-analitiki-poyasnyuyut-shho-peredbachaye-zakon-pro-mobilizaciyu-dlya-vijskovix>. 2024. 15.04).

Новий Закон також встановлює розмір одноразової грошової допомоги в разі загибелі військовослужбовця. Вона не може бути меншою 15 млн грн. Проте в експертних колах вважають, що в держави немає реальної фінансової спроможності забезпечити прописані норми.

По-четверте, у Законі видалено норму про демобілізацію, і таке рішення досить критично сприйняли коментатори. Так, боєць «Альфи» С. Стаховський переконаний, що всі українці готові захищати державу. Однак у цьому є проблема. «Вони хочуть мати розуміння, що це рівна історія, що вони, віддаючи свій ресурс, втрачаючи свою роботу, роблять це свідомо, що люди навколо так само свідомо ухвалюють рішення», – наголосив С. Стаховський. На його думку, рівень обізнаності в суспільстві на сьогодні достатньо високий, а «рівень моральної якості певних структур, які відповідають за те, щоб країна рухалася, повинен змінитися» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/stylar/stahovskiyskazav-shcho-iz-novim-zakonom-1714719044.html>. 2024. 3.05).

Старший науковий співробітник Центру військово-морського аналізу М. Кофман заявив, що на сьогодні більшість українців вважають, що мобілізація – це квиток в один кінець. «Через подібні думки та нестачу сил піхоти майбутнє України ще більше турбує», – наголосив експерт (URL: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/war-in-ukraine/2024-03-19/5841090-mobilizatsiya-tri-linii-oboroni-i-brak-snaryadiv-ekspert-zi-ssha-nazvav-osnovni-problemi-zsu>. 2024. 19.03).

На думку М. Кофмана, перед Україною постали три виклики: дефіцит живої сили, нестача боєприпасів, створення фортифікаційної оборони. Якщо конкретніше розглядати процес мобілізації, то проблема полягає не лише в кадровій політиці. Найперше – потрібний аудит сил, яким уже нині займаються українські військові, заявив аналітик. Водночас він назвав процес рекрутингу «дуже неефективним» – чимало людей не розуміють, кого держава мобілізує, що далі відбувається із чоловіком, коли він опиняється у війську.

Своє бачення на те, якою має бути мобілізація в Україні, також висловив командир батальйону «Вовки Да Вінчі» С. Філімонов. Він зауважив, що умовно красиві відео та «гарячі» вислови про війну – слабка мотивація для людини, яка розуміє, що може загинути.

Політолог І. Рейтерович також упевнений, що новий Закон про мобілізацію не розв'яже проблем з комплектуванням війська. Експерт наголошує, що «цей Закон проблеми не вирішує. Військові про це прямо кажуть. Багато хто, якщо почитати, пишуть: ви прийняли закон, який порожній певною мірою. Ми не зберемо стільки людей, скільки би хотілося».

При цьому військовий аналітик BILD Ю. Рьопке зробив нові висновки про те, скількох чоловіків має мобілізувати Україна з урахуванням поточного

просування Росії на фронті. Він підкреслив, що ЗСУ необхідна екстрена мобілізація. Якщо її не провести, ані західна зброя, ані американські гроші не допоможуть. На його думку, Україна має мобілізувати мінімум 250 тис. солдатів. Така кількість потрібна хоча б для того, щоб не дати змоги Росії просунути далі від Очеретного (Авдіївський напрямок).

Привертає увагу й те, що зарубіжні аналітики дедалі частіше сходяться на думці, що в поточному році немає реальних перспектив контрнаступу. Так, за прогнозами аналітика London's Royal United Services Institute (RUSI) М. Севілла, наступний рік буде важким. «...Цілком можливо, що Україні доведеться поступитися ще більшою кількістю територій, перш ніж вона стабілізується», – заявив він. Експерт також додав, що українській владі потрібно знайти спосіб мобілізувати більше молоді, яку вона «досі намагалася захистити». «Середній вік української армії – 43 роки. Це означає, що Україні доведеться мобілізувати більше молодих людей», – наголосив аналітик (URL: <https://www.theguardian.com/world/2024/apr/27/elite-force-bucks-trend-of-ukrainian-losses-on-eastern-front>. 2024. 27.04).

При цьому, підсумовуючи наявні експертні думки стосовно нового закону про мобілізацію, треба зазначити, що в цілому Закон спрямовано на посилення мобілізаційних процесів, однак на сьогодні поки що нема чіткої відповіді, чи здатний цей документ упоратися з таким завданням. Проте однозначно, новації посилюють правила військового обліку, що має істотне значення в умовах війни.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Український контекст візитів державного секретаря США Е. Блінкена до КНР і Королівства Саудівська Аравія

Е. Блінкен 25 квітня прибув до Китаю, аби обговорити гострі питання військової підтримки Росії з боку КНР, а також загрозу нових санкцій. Основною метою візиту Е. Блінкена до Китаю було попередити Пекін про недопустимість підтримки Росії у війні проти України. Серед інших питань на порядку денному були економічна й торговельна практика Китаю, яку США вважають несправедливою, китайська агресивна поведінка в Південно-Китайському морі, стабільність у Тайванській протоці, ядерна та ракетна програми Північної Кореї, війна між Ізраїлем і ХАМАС.

На початку свого візиту Е. Блінкен мав п'ятигодинні переговори з міністром закордонних справ Китаю Ваном Ї. Як інформують ЗМІ, Е. Блінкен і Ван Ї обговорили наступні кроки щодо ряду зобов'язань, які Сі Цзіньпін і Президент Д. Байден узяли на себе на саміті в Каліфорнії в листопаді, у тому числі щодо поглиблення співпраці в боротьбі з наркотиками, комунікації між військовими, переговорів про ризики та безпеку штучного інтелекту, а також щодо сприяння обміну між людьми. Із часу останнього візиту Е. Блінкена до

Пекина, 10 місяців тому, діалог між США й Китаєм активізувався, а лідери обох країн пообіцяли підтримувати відносини на більш надійній основі (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/04/26/7184709>. 2024. 26.04).

Після зустрічі з Е. Блінкеном Ван Ї зазначив, що зв'язки Китаю та США «починають стабілізуватися», але заявив, що негативні фактори «збільшуються й наростають», попереджаючи, що відносини стикаються з «великою кількістю збоїв». «Чи слід Китаю та Сполученим Штатам Америки дотримуватися правильного напрямку, щоб стабільно рухатися вперед, чи повернутися до низхідної спіралі? Це головне питання перед нашими двома країнами», – заявив Ван Ї.

Е. Блінкен у свою чергу наголосив на необхідності діалогу, назвавши двосторонні відносини з Китаєм «найважливішими». «Я з нетерпінням чекаю, щоб у цих дискусіях було дуже чітко, дуже прямо сказано щодо сфер, у яких ми маємо розбіжності, і про позицію США», – зазначив Е. Блінкен (URL: <https://suspihne.media/732553-kitaj-poperediv-blinkena-pro-negativni-faktori-u-vidnosinah-iz-ssa>. 2024. 26.04).

Державний секретар США Е. Блінкен 26 квітня в Пекіні зустрівся з лідером Китаю Сі Цзіньпіном. Він висловив «серйозне занепокоєння» підтримкою Китаєм російської оборонної промисловості, попередивши китайських лідерів, що Вашингтон може запровадити через це санкції. Про це він заявив після зустрічей з Президентом Китаю Сі Цзіньпіном та іншими високопосадовцями Китаю. На зустрічах ішлося про широке коло суперечок між двома державами. За словами американських посадовців, головним питанням порядку денного Е. Блінкена було надання Китаєм таких товарів, як мікрочипи, верстати та інші предмети, які Росія використовує, щоб виробляти зброю для війни проти України. «Я сказав Сі, якщо Китай не розв'яже цю проблему, це зробимо ми», – зазначив Е. Блінкен.

Протягом тижнів офіційні особи США натякали на подальші санкції, спрямовані на те, щоб обмежити поставки Китаєм Росії товарів подвійного призначення, які, на думку Вашингтону, вплинули на хід війни Москви проти України. Однак не відомо, як далеко піде Вашингтон, адже відключення великих китайських банків від фінансової системи США також може завдати шкоди економіці США та світовій економіці.

На пресконференції в Пекіні Е. Блінкен не деталізував можливих заходів, зазначивши лише, що Сполучені Штати Америки вже ввели санкції проти понад 100 китайських організацій. «Ми готові діяти, вживати додаткових заходів, і я це дуже чітко сказав на сьогоднішніх зустрічах», – зазначив він.

Е. Блінкен наголосив, що Китай раніше демонстрував здатність до конструктивних дій у цьому контексті. За словами Е. Блінкена, Китай мав важливу роль у зменшенні загрози від Росії щодо можливого використання ядерної зброї у війні проти України. Він зазначив, що в минулому Китай уже

продемонстрував свою конструктивність у відносинах з Росією та Україною. Проте у світлі останніх подій, зокрема постачання Китаєм компонентів для військово-промислового комплексу РФ, що дає можливість росіянам збільшувати виробництво зброї та боєприпасів, стає очевидним, що необхідно вжити додаткових заходів.

При цьому Е. Блінкен заявив, що Сполучені Штати Америки готові вжити додаткові заходи, якщо ситуація не покращиться. Він також наголосив, що вже висловив цю позицію під час зустрічей з китайськими лідерами (URL: <https://prm.ua/kytay-mozhe-potrapyty-pid-sanktsii-ssha-cherez-pidtrymku-rf-blinken>. 2024. 27.04).

У свою чергу, Китай виступив на захист своєї позиції щодо Росії, заявляючи, що він здійснює лише звичайний економічний обмін з торговим партнером. У своєму публічному виступі Сі Цзіньпін не згадав російсько-українську війну. Натомість він акцентував увагу на необхідності покращення американсько-китайських зв'язків. «Китай і Сполучені Штати Америки повинні бути партнерами, а не суперниками; допомагати один одному досягати успіху, а не шкодити одне одному; шукати точки дотику, а не брати участь у жорсткій конкуренції», – зазначив Сі Цзіньпін (URL: <https://www.holosameryky.com/a/blinken-warns-china-over-support-for-russia-s-war-efforts/7586273.html>. 2024. 26.04).

Треба зауважити, що питання постачання китайських товарів подвійного призначення до Росії залишалися серед пріоритетних протягом усього турне Е. Блінкена. Зокрема, він акцентував увагу на цій проблемі й під час візиту до Саудівської Аравії. Е. Блінкен укотре розкритикував Китай за постачання товарів і технологій подвійного призначення російському оборонному сектору, зазначивши, що Пекін не може одночасно прагнути припинення війни та покращення відносин з Європою й постачати товари, які, за його словами, сприяють «найбільшому виклику європейській безпеці із часів закінчення холодної війни». Про це він заявив під час виступу на Всесвітньому економічному форумі в Саудівській Аравії 29 квітня.

Е. Блінкен наголосив, що США підходять до відносин з Китаєм «з позиції сили», а свої застереження щодо підтримки Росії держсекретар висловлював безпосередньо Президенту Сі Цзіньпіну та міністру закордонних справ Вану Ї. «Ми взаємодіємо з Китаєм від початку російської агресії проти України й закликаємо їх не надавати Росії зброю, озброєння, які підживлюють агресію», – зазначив Е. Блінкен (URL: <https://www.holosameryky.com/a/blinken-pro-kytai-ta-ukrainu-na-vsесvitniomu-ekonomichnomu-forumi/7589865.html>. 2024. 30.04).

За його словами, Росія масово імпортує верстати, мікроелектроніку й оптичні прилади з Китаю; 70 % верстатів і 90 % мікроелектроніки, які надходять до Росії, постачаються з Китаю. Це дало змогу Росії за останній рік виробляти боєприпаси, ракети, танки та бронетехніку швидшими темпами, ніж будь-коли в сучасній історії, включно із часами Радянського Союзу та

холодної війни. «Це створює дві проблеми. Це дає можливість Росії продовжувати агресію проти України. Отже, це увічне війну, про яку Китай заявляє, що хотів би її завершення, як і всі ми. Але, по-друге, це також дає змогу Росії відновити оборонно-промислову базу, яка, як глибоко стурбовані країни Європи, буде спрямована проти них після України», – зазначив Е. Блінкен.

Натомість у Китаї такі застереження сприймають як загрозу для КНР. У Міністерстві закордонних справ Китаю заявили, що вживатимуть «необхідних заходів» у відповідь на нові санкції США проти китайських компаній, які допомагають Росії купувати зброю для ведення війни в Україні.

Як інформують ЗМІ, представник зовнішньополітичного відомства Китаю заявив, що Пекін «закликає США припинити обстрілювати й стримувати Китай та безглузде застосування незаконних і односторонніх санкцій». «Китай вживатиме всіх необхідних заходів для рішучого захисту законних прав та інтересів китайських компаній», – наголосив він (URL: https://prm.ua/kytau-pohrozhue-vzhyty-zakhodiv-dlia-zakhystu-svoikh-kompaniy-u-vidpovid-na-sanktsii-ssha/#google_vignette. 2024. 2.05).

У МЗС Китаю вважають, що Пекін не є «ні творцем, ні стороною» повномасштабної війни Росії в Україні та має право розвивати нормальні торговельні відносини з усіма країнами, зокрема з РФ. За словами представника закордонного відомства КНР, Китай завжди рішуче виступав проти застосування Сполученими Штатами Америки незаконних й односторонніх санкцій проти китайських підприємств та здійснення «юрисдикції довгого пальця».

Візит державного секретаря США Е. Блінкена до Саудівської Аравії був першою зупинкою в його поїзді на Близький Схід, метою якої є обговорення з арабськими партнерами ситуації в Газі та заклики до Прем'єр-міністра Ізраїлю Б. Нетаньягу здійснити кроки для покращення гуманітарної ситуації в Секторі Газа (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-blinken-saudivska-aravia/32924661.html>. 2024. 29.04).

Держсекретар США під час візиту до Саудівської Аравії зустрівся з міністрами закордонних справ Саудівської Аравії, ОАЕ, Катару, Єгипту та Йорданії, а також з генеральним секретарем Організації визволення Палестини Х. Аль-Шейхом. Держсекретар підтвердив підтримку Сполученими Штатами Америки зусиль, спрямованих на досягнення тривалого миру в регіоні, зокрема шляхом створення Палестинської держави з гарантіями безпеки для Ізраїлю (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/04/30/7184938>. 2024. 30.04).

Е. Блінкен також наголосив на необхідності негайного припинення вогню в Газі та звільнення решти заручників, яких утримує терористичне угруповання ХАМАС.

У столиці Саудівської Аравії Ер-Ріяді 28 квітня відкрився Всесвітній економічний форум, у якому взяли участь сотні політиків та економічних

експертів з понад 90 країн і міжнародних організацій (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2024-05-01/plan-uspehadya-ukrainyi-pochemu-vashington-snova-obeschaet-nam-pobedu/57880>. 2024. 1.05).

Ключовою темою Всесвітнього економічного форуму в Саудівській Аравії «Глобальне співробітництво, зростання та сила для розвитку» стало вирішення кризи на Близькому Сході, тобто досягнення миру в Ізраїлі. Щоправда, Е. Блінкен на форумі не обмежувався рамками Ізраїлю й торкнувся питання війни між Україною та Росією.

У своєму виступі у рамках ВЕФ держсекретар досить жорстко розкритикував Китай за постачання компонентів російській оборонній промисловості та знову звернув увагу на ключові питання, що піднімалися під час візиту до КНР. Зокрема, за словами Е. Блінкена, США взаємодіяли з Китаєм із самого початку російської агресії проти України та закликали його не надавати Росії зброю, яка б підживлювала агресію. Також Е. Блінкен укотре наголосив, що допомога Китаю дає Росії змогу відновити оборонну промислову базу, яка може бути спрямована проти європейських країн після того, як Україна завершить свою війну.

Говорячи про війну, Е. Блінкен зазначив, що Путін не досяг своєї мети. «Тих задумів, які Путін мав щодо України від початку, стерти її з карти, щоб включити до складу Росії, більше немає. Це провалилося», – заявив держсекретар США.

Він також додав, що США має план, який дасть змогу Україні досягти успіху із часом: «Сильна країна: у військовому, економічному, демократичному плані». Подробиці плану щодо України держсекретар не розкрив. Однак ці слова змушують задуматися, у чому полягає план у США та чи це не просто виборча риторика демократів перед президентськими виборами.

«До такого емоційного та жорсткого виступу Е. Блінкена підштовхнула його зустріч у Пекіні з тамтешнім керівництвом», – зазначив голова програм з безпеки Центру ім. О. Разумкова М. Пашков. За його словами, це свідчить про нинішнє протистояння демократичних країн з авторитарними й тоталітарними.

У свою чергу директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос вважає, що Е. Блінкен далекий від виборчої риторики. Він слів на вітер не кидає. «Очевидно, що в Білому домі справді готують план щодо України, на якому наполягали республіканці при обговоренні виділення допомоги», – наголосив експерт. На його переконання, це не план блискавичної перемоги. Це план відновлення, розвитку економіки, реформа державного керування, розвиток демократії в Україні. «І те, що Блінкен сказав про це в Саудівській Аравії – не випадково. Країнам Близького Сходу може бути цікава Україна в інвестиційному плані. І Блінкен подав певний сигнал», – пояснює І. Семиволос.

М. Пашков вважає, що під планом щодо України Е. Блінкен мав на увазі допомогу, яку США виділили нашій країні. «Також, я думаю, він побічно мав на увазі і візит Генсека НАТО Столтенберга до Києва, який оголосив про створення фонду підтримки України», – вважає експерт. При цьому він зазначає, що на сьогодні триває активне підписання двосторонніх договорів про безпеку, і такий договір готується зі США. І Швейцарія вже оголосила про проведення Саміту миру. «Це і є складові плану США, і Блінкен натякнув країнам, що зібралися на форум, про можливість до нього приєднатися», – наголосив М. Пашков.

Експерт-міжнародник В. Воля також звертає увагу на заяви Е. Блінкена щодо України. За його словами, Е. Блінкен не міг не скористатися таким представницьким майданчиком, щоб не спробувати торкнутися питання про війну в Україні. «Я думаю, що Білий дім має бачення подальших дій щодо України, яке вкладається в стратегію, яку вимагали від демократів республіканці. Через деякий час Білий дім цю стратегію оприлюднить», – зазначив експерт.

Щоправда, як вважають експерти, план щодо України працюватиме лише після завершення війни. Зокрема, про завершення війни Е. Блінкен також в Ер-Ріяді згадав і натякнув на переговори з Путіним. «Завершення війни в основному залежить від Путіна й того, що він вирішить... Я сподіваюся, що Путін зрозуміє меседж і продемонструє готовність до щирих переговорів відповідно до основних принципів, які є основою міжнародного співтовариства та Статуту ООН: суверенітет, територіальна цілісність, незалежність. Якщо вони належним чином підтверджені, має бути ухвалена резолюція», – заявив держсекретар США в бесіді з президентом Всесвітнього економічного форуму Б. Бренде (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2024-05-01/plan-uspeha-dlya-ukrainyi-pochemu-vashington-snova-obeschaet-nam-pobedu/57880>. 2024. 1.05).

Варто зазначити, що експерти більше звертають увагу на візит Е. Блінкена до КНР, адже від позиції Пекіна багато в чому залежить перебіг російсько-української війни.

Як зазначають експерти, США можуть тиснути на Китай і попереджати про припинення нормальних відносин та торгівлі.

За словами експерта Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Краєва, візит державного секретаря США Е. Блінкена до Китаю це стратегія стримування Пекіну не допомагати Російській Федерації у війні проти України.

О. Краєв вважає промовистим жестом від китайської сторони те, як зустрічали Е. Блінкена. «Вони від візиту держсекретаря чекають дуже багато в контексті торгівлі, тому що саме американці на сьогодні ставлять Китай на розтяжку через РФ у плані торгівлі. І дуже багато чекають у контексті Тайваню. Для них ідеальний варіант – зберегти статус кво, але американці готові давати Тайваню більше зброї, і китайці, скажімо так, хочуть з ними про

це поторгуватися», – наголосив експерт Ради зовнішньої політики «Українська призма» напередодні візиту Е. Блінкена до Китаю (URL: <https://www.unian.ua/world/ssha-i-kitay-ekspert-ociniv-vizit-blinkena-u-pekin-12616287.html>. 2024. 24.04). На переконання експерта, китайці роблять більшу ставку на ці переговори, ніж американці. «Для американців ключова мета – зрозуміти позицію Китаю стосовно мирних переговорів РФ і України. Зрозуміти, що з китайцями робити, щоб вони Росію до цих переговорів не штовхали настільки активно, як вони це роблять. І найголовніше, що робити з китайською формулою миру – з тими чотирма пунктами, які вони запропонували», – наголосив експерт.

На його думку, американцям дуже важко переконати Китай, але вони намагаються зрозуміти його позицію. «Зараз Китай чітко каже про те, що є дві системи: китайська та американська. І зійтися вони не можуть. Вони можуть лише співіснувати. І тому позиція американців така, що ми не будемо витрачати час на те, щоб змінити думку Китаю», – наголосив О. Краєв.

Натомість політолог О. Голобуцький налаштований більш песимістично. Він зазначив, що результати триденного візиту держсекретаря США Е. Блінкена до Китаю свідчать, що домовитися ні про що серйозне, принаймні стосовно України (але, очевидно, і щодо Тайваню), не вдалося. За словами експерта, Е. Блінкен попередив, що у випадку продовження допомоги Росії у війні Китай отримає нові санкції від США. Міністр іноземних справ КНР Ван Ї у свою чергу попередив, що перетин США червоних ліній щодо Тайваню (надмірна підтримка, так би мовити) спричинить складні наслідки аж до відкритого конфлікту. «Загалом риторика була жорсткішою в китайській стороні. Це не свідчить про війну от уже завтра, але фіксує, що Китай стоїть на своїй позиції й продовжить допомагати Росії. З іншого боку, завжди варто робити поправку на східні традиції дипломатії, коли нічого не говориться відкрито та прямо, ба більше – риторика не відповідає реальним діям», – зазначив О. Голобуцький (URL: <https://espreso.tv/poglyad-ssha-kitay-zhorstka-ritorika-pekina>. 2024. 29.04).

Він вважає, що процес переговорів у цілому навряд чи можна визнати проваленим – усе ж риторика підсумкового звернення Сі Цзіньпіна лишилася «формально партнерською». «Але тенденції поки далекі від позитивних. Як мінімум, для нас: адже Україна дійсно напруга зацікавлена, щоб Китай зайняв хоча б більш нейтральну позицію у війні – припинив пряму підтримку Росії й накачування її зброєю та товарами подвійного призначення (верстатами для виробництва зброї передусім)», – підкреслив експерт.

Він висловився щодо специфіки східної дипломатії, наголосивши на складності та, імовірно, безрезультатності візиту Е. Блінкена. Адже, за словами експерта, сама церемонія зустрічі Е. Блінкена була досить скромною. «У Шанхаї його зустріли без червоної доріжки, та й рівень приймаючої сторони був знущальним як на держсекретаря. Біля трапа Е. Блінкена, крім двох американських дипломатів, зустрічав лише генеральний директор

шанхайського відділення Міністерства закордонних справ Китаю Конг Фуан. Тобто місцевий чиновник одного з відомств. Підсумок візиту підтвердив враження від зустрічі: жорстка риторика Китаю і жодних результатів», – наголосив О. Голобуцький.

Експерт міжнародник Б. Ференс також вважає, що китайське керівництво не надто налаштоване на позитивне співробітництво з нині діючою владою США. У Китаї розраховують, що в США зміниться влада і вони знайдуть порозуміння з новою адміністрацією Білого дому. Поки що КНР співробітничатиме з Росією.

Директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос також вважає, що Китай уже визначився, що виступає на боці Росії, і тепер основне завдання полягає в тому, наскільки ефективним може бути тиск Заходу, щоб мінімізувати можливості КНР. «Тобто наскільки Китай реально залежний від глобальної економіки, від санкцій, які можуть бути накладені на цю країну з боку Сполучених Штатів Америки і Європи. Зараз ми бачимо досить велику кількість візитів до Китаю, та, імовірно, практично всі ці візити присвячені цьому питанню», – наголосив І. Семиволос (URL: <https://uatv.ua/uk/peregovory-z-vorogom-chogo-ochikuvaty-vid-vizytu-blinkena-do-kytayu-rozpoviv-semyvolos>. 2024. 26.04).

Він також переконаний, що Китай або відмовиться від участі в Глобальному саміті миру у Швейцарії в червні, або якщо й братиме участь, то сильно знизить рівень присутності, наприклад як спостерігач. «Але офіційної делегації Китаю не буде», – вважає експерт.

Разом з тим, на думку доцента Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка В. Константинова, американців більше цікавить ситуація щодо відносин КНР з європейськими країнами й США, а також ситуація на Близькому Сході. Адже від цього залежить стабільність у світі. Американсько-китайська конфронтація лякає не лише Глобальний Південь, а і Європу. Лякає дедалі більше на тлі вже другої затяжної війни, до якої виявився втягненим Захід. «Якщо від моменту повномасштабного російського вторгнення в Україну майже всі європейці підтримували американську жорстку позицію щодо Пекіну, то нині ситуація змінилася: багато хто хоче нормалізації відносин з Піднебесною. Тут і економічні інтереси (війна в Україні вдарила по європейцях більше, ніж по американцях, і зростання торгівлі з Китаєм могло б зарадити цьому лиху), і бажання якомога швидше закінчити війну на Близькому Сході (нова хвиля біженців ЄС нині не потрібна), і побоювання, що конфронтація з КНР спровокує війну на Тайвані, залишитися осторонь якої Захід знов-таки не зможе», – зазначив В. Константинов (URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/kholodna-vijna-chi-bude-peremirja-mizh-ssha-j-kitajem.html>. 2024. 27.04).

На його думку, США не провокуватимуть подальшого конфлікту, не будуть ініціатором загострення та серйозно налаштовані стабілізувати ситуацію у відносинах з Китаєм. «Менш очевидна, але геть не секретна мета

переговорів була пов'язана для обох сторін із внутрішніми проблемами. Демократам потрібен перелом у президентській кампанії, а для цього необхідні зовнішньополітичні перемоги – однозначні, переконливі, такі, що виб'ють ініціативу в республіканців. Китаю потрібна нормалізація торгівлі із Заходом, аби бодай частково пом'якшити економічні проблеми – повільне зростання економіки, надвиробництво, зменшення доходів населення та зниження споживання всередині країни», – підкреслив В. Костантинов. За його словами, обом сторонам потрібна тактична пауза в протистоянні, оскільки конфлікт дуже заважає розібратися із внутрішніми проблемами. Китайці підтримують противників США в Україні та на Близькому Сході й тиснуть на американських союзників у Східній Азії. Американці й далі закривають свій ринок і тиснуть на союзників в усьому світі, аби ті теж обмежували торгівлю з КНР. І США, і КНР мають важелі впливу на внутрішню ситуацію в противника – економічну, соціальну, політичну.

Отже, на думку експертів, Е. Блінкен здійснив своє турне з метою домовлятися про послаблення напруження у відносинах, що дасть змогу обом сторонам навести лад удома та зміцнити позиції перед новою сутичкою. Така домовленість набагато складніша, ніж може здатися. Адже в поточному конфлікті США та КНР про перспективи довгострокового «цивілізованого» протистояння казати наразі рано.

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит Генсека НАТО Є. Столтенберга до Києва: підсумки в оцінках експертів

Генсек НАТО Є. Столтенберг 29 квітня здійснив візит до Києва. Ця поїздка не була заздалегідь оголошеною й стала третьою за час повномасштабної війни Росії проти України. Під час візиту глава Альянсу провів зустрічі з Президентом України В. Зеленським, головою Верховної Ради Р. Стефанчуком, міністром оборони Р. Умеровим, Головнокомандувачем О. Сирським і виступив в українському парламенті.

Головна увага на переговорах Є. Столтенберга та В. Зеленського була зосереджена на питаннях організації ефективної відсічі ворогу на фронті, аналізі військових можливостей України, оцінці перспектив підтримки нашої держави з боку Північноатлантичного альянсу. В. Зеленський наголосив, що ворог намагається скористатися ситуацією на полі бою, поки Україна очікує на допомогу від партнерів, передусім від США. Тож, за словами Президента України, стабільність у постачанні буквально означає стабілізацію на лінії зіткнення. «Артилерія 155-й калібр, далекобійна зброя та протиповітряна оборона, передусім Patriot – це те, що є в партнерів. І те, що має зараз працювати в Україні для знищення терористичних російських амбіцій», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://zn.ua/ukr/war/vizit-stoltenberha-do->

kijeva-obhovoreno-stvorennja-fondu-dlja-pidtrimki-ukrajini-na-100-mlrd-jevro.html).

Сторони обговорили перспективи надання Україні додаткових систем «Patriot». В. Зеленський зазначив, що поки не бачить швидких кроків з боку союзників у цьому питанні. Натомість Генсек НАТО переконував, що допомога вже зовсім поруч.

«Україна місяцями була з обмеженнями озброєння та змушена була заощаджувати свої боєприпаси. Це означає, що збито менше російських ракет і безпілотників, і Росія змогла просунути вздовж лінії фронту. Але для України ще не пізно здобути перемогу. Посилена підтримка вже на підході. Інші члени Альянсу вивчають, що ще вони можуть зробити. Я очікую незабаром нових заяв із цього приводу. Ми наполегливо працюємо над тим, щоб задовольнити нагальні потреби України. Я чітко дав зрозуміти: якщо перед членами Альянсу постане вибір між досягненням цілей НАТО щодо наявних сил і засобів та підтримкою України – вони повинні підтримати Україну», – заявив Є. Столтенберг (URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/hensek-nato-v-kyievi-chomu-vidkhid-zsu-na-donechchyni-ne-porazka-khronika-796-ho-dnia-povnomasshtabnoi-viiny-326906.html>).

В. Зеленський і Є. Столтенберг обговорили ініціативу Генсека щодо створення спеціального фонду фінансової підтримки української оборони обсягом 100 млрд євро терміном на п'ять років. «У союзників дійсно є можливість втілити в життя таку ініціативу. Для нас дуже важливі деталі. Важливо, щоб це було не коштом двосторонніх обсягів, які відзначені нашими угодами щодо гарантій безпеки», – зауважив В. Зеленський (URL: <https://www.dw.com/uk/nespodivaniy-vizit-do-kieva-pribuv-gensek-nato-stoltenberg/a-68947957>).

За підсумками зустрічі Генсек і Президент провели спільну пресконференцію. Є. Столтенберг визнав, що країни НАТО не виконали обіцянок щодо постачання військової допомоги Україні. Він заявив, що брак боєприпасів дав ворогу можливість просуватися на полі бою, брак систем ППО та ракет до них дав змогу Росії вражати більше цілей, а відсутність далекобійної зброї дає можливість росіянам концентрувати свої сили. «Нам треба бути чесними. Якщо ми не виконуємо обіцянки, не постачаємо зброю, то це питання життя й смерті, яке має реальні наслідки. Якщо ми не постачаємо те, що обіцяли, то Україна платить ціну», – наголосив Є. Столтенберг.

Водночас Генсек НАТО додав, що Альянсу доведеться заплатити значно більшу ціну, якщо Росія переможе. «Звичайно, забезпечення того, що Україна переможе, коштуватиме грошей. І в таких війнах, у якій зараз Україна, завжди є ризики. Але ще більший ризик, якщо Путін візьме гору», – зазначив він і уточнив, що в разі перемоги Росії країнам Заходу доведеться інвестувати у власну оборону «набагато більше коштів». «Тож підтримка України – це найкращий спосіб гарантувати нашу власну безпеку», – заявив Генсек. Він наголосив, що країнам Альянсу буде «дешевше» допомагати Україні у війні,

ніж дати змогу російським окупантам перемогти (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/stoltenberg-kievi-vsi-podrobitsi-vizitu-1714397816.html>).

Говорячи про перспективи північноатлантичної інтеграції України, Є. Столтенберг заявив, що Україна має повноправне місце в Альянсі, але на цьогорічному саміті не отримає запрошення до НАТО. «Я вважаю, що місце України по праву в НАТО, і ми робитимемо все, щоб забезпечити, аби Україна стала членом Альянсу. Для того щоб це рішення було прийнято, нам необхідно щоб всі члени Альянсу із цим погодилися. Не більшість, а консенсус – усі 32 члени», – наголосив Є. Столтенберг. Генсек не впевнений, що такий результат може бути вже на наступному саміті НАТО у Вашингтоні, який відбудеться 9–11 липня.

Водночас Є. Столтенберг висловив упевненість, що Україна обов'язково стане членом НАТО. «Робота, яку ми на сьогодні здійснюємо, ставить вас на незворотний шлях до членства в Альянсі. Україні необхідно стати якомога більш “оперативно сумісною” й такою, яка відповідатиме всім стандартам. Коли настане відповідний момент, Україна зможе стати членом НАТО негайно. З нетерпінням чекаю на той день, коли український прапор замайорить біля штаб-квартири НАТО», – заявив Генсек.

Президент В. Зеленський у цьому зв'язку наголосив, що Україна заслуговує на запрошення до НАТО. Він додав, що наша країна має важливе значення для захисту всієї євроатлантичної спільноти, тому має право бути її членом. «Ми вважаємо, що Альянс не повинен боятися власної сили та не має права відступити від власних правил лише тому, що такого відступу хочуть у Кремлі», – наголосив В. Зеленський. Він подякував усім світовим лідерам, які підтримують нашу державу на шляху до Альянсу.

Під час пресконференції В. Зеленський заявив, що наразі є три головні пункти, від яких залежать потужність Сил оборони, перехоплення ініціативи над ворогом, а також розгортання наступальних дій. Зокрема, ідеться про:

- схвалення фінансової підтримки з боку партнерів, у тому числі й США;
- вчасне постачання озброєння;
- постачання Силам оборони «конкретного» озброєння.

«Я вважаю, що перший пункт, який був дуже складним, він виконаний. Є пакет, є фінансова підтримка. Це значить, що ми можемо розраховувати на ці гроші. Другий пункт – вчасне постачання зброї нашій армії. Сьогодні позитиву в цьому пункті я поки що не бачу. Поставки є, вони пішли, але треба цей процес пришвидшити. І третій пункт – найголовніше: що отримає Україна. І ось це “що” найголовніше. Я вже не говорю про четвертий пункт, де ми можемо використовувати ту чи іншу зброю. Це окрема бесіда. Тому ми вдячні партнерам, але є ще два пункти важливих», – наголосив В. Зеленський.

Президент також додав, що гарантії безпеки, які надавали партнери, дуже допомогли Україні, поки наша держава очікувала ухвалення законопроекту в США.

Є. Столтенберг акцентував, що Україні необхідно надати не лише більше систем ППО, а й боєприпасів до них. Зокрема, Генсек НАТО зазначив, що Німеччина та Іспанія нададуть додаткові системи ППО, крім того, Австралія оголосила про виділення коштів на закупівлю систем короткого радіуса дії, а також переносних систем.

«Нам потрібно більше уваги зосередити на ЗРК “Patriot”. Також треба ремонтувати ті системи, які вже є, а також потрібні боєприпаси до них. Якщо не буде боєприпасів до батарей, то немає сенсу мати батареї», – заявив Є. Столтенберг. Він також додав, що Альянс працює над передачею й інших систем, крім «Patriot». Це – NASAMS та IRIS-T, які також можуть забезпечити надійний захист.

Є. Столтенберг повідомив, що наразі в Альянсі обговорюють можливість посилення військової підтримки України. Також у НАТО обговорюють питання щодо забезпечення таких сил і засобів, які в майбутньому забезпечили б місце Україні в Альянсі. «Отже, я думаю, що ми виконуємо та мусимо виконувати важливі рішення, прийняті у Вільнюсі: план дій щодо членства скасували, перейшли від двоетапного до одноетапного процесу, домовилися про створення Ради Україна – НАТО, ...ми маємо також велику програму для оперативної сумісності», – заявив Є. Столтенберг (URL: https://24tv.ua/gensek-nato-stoltenberg-pribuv-neogoloshenim-vizitom-do-kiyeva_n2545188).

Генсек НАТО Є. Столтенберг під час свого візиту до Києва також відвідав Верховну Раду України, де виступив перед депутатами. За словами нардепів, Є. Столтенберг говорив про важливість закону про мобілізацію для того, щоб Україна здобула перемогу у війні, а також підкреслював, що членство України в НАТО – лише питання часу.

У своєму виступі Генеральний секретар зосередився на загрозах, які несе вільному світу Росія і її партнери, зокрема Китай. Він віддав шану мужності українського народу та Збройних сил, які протистоять російській агресії, і підкреслив, що майбутнє членство України в НАТО має убезпечити її від нових загроз.

Він констатував, що чим більш антидемократичною стає Росія, тим агресивнішою стає її зовнішня політика, і нагадав про загрозливе партнерство Росії з такими країнами, як Китай, який нині допомагає їй компенсувати вплив західних санкцій; як КНДР та Іраном, які надають пряму допомогу зброєю в обмін на технології. «Москва, Пекін, Тегеран і Пхеньян не мають вважати, що вони зможуть досягти своєї мети силою. Вони мають розуміти, що демократії сильні та стоять за свої цінності. Ось чому боротьба України настільки важлива. Ви боретеся не лише за самих себе, але й за свободи, які ми всі цінуємо», – зазначив він.

Є. Столтенберг повторив, що Україна має повне право стати членом НАТО. «Майбутнє України – в НАТО. І Україна стане членом НАТО», – заявив він (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/04/29/7184888>).

Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг обговорив питання безпеки також зі спікером Верховної Ради Р. Стефанчуком. «Під час зустрічі сторони насамперед обговорили безпекову ситуацію. Особлива увага – на оборонних потребах, насамперед додаткові системи ППО, артилерія, дрони та антидронові системи», – повідомила пресслужба апарату Верховної Ради.

За словами Р. Стефанчука, «Росія продовжує скоювати злочини в Україні, вбиваючи мирне населення й руйнуючи цивільну інфраструктуру», тому важлива подальша підтримка НАТО та країн-членів Альянсу. Спікер парламенту наголосив, що візит Є. Столтенберга в Україну є сигналом для всіх: українців, міжнародних партнерів і ворога, що Україна не одна у своїй боротьбі з агресором.

Р. Стефанчук нагадав, що членство України у Європейському Союзі та НАТО закріплено в Конституції і є її стратегічним курсом, тому Україна очікує просування до членства в Альянсі на Вашингтонському саміті НАТО. Він також повідомив, що Верховна Рада ухвалює багато законодавчих актів, які наближають Україну до НАТО. «Для України й українців НАТО є тим оборонним альянсом, який може допомогти нам захистити наші спільні принципи, за які сьогодні віддають життя найкращі сини й дочки України», – наголосив він.

Міністр оборони України Р. Умеров поінформував, що він разом з Президентом В. Зеленським і Головнокомандувачем О. Сирським провів зустріч з Є. Столтенбергом у стінах Національного університету оборони. За його словами, такий візит – найкращий доказ високого рівня відносин між Україною та НАТО. «Обговорили перспективи розвитку двосторонніх відносин і продовження підтримки у війні з російським агресором», – додав Р. Умеров (URL: https://24tv.ua/vizit-stoltenberga-kiyiv-chekati-ukrayini-zaroshennya-nato-analiz_n2545540).

О. Сирський зазначив, що НАТО засуджує агресивну війну Росії проти України та допомагає українським захисникам. «З початку війни у 2014 р. збільшено підтримку України з боку НАТО щодо розвитку спроможностей і розбудови потенціалу, а також забезпечено підготовку десятків тисяч українських військовослужбовців», – заявив Головнокомандувач ЗСУ (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/sirskiy-prokomentuvav-vizit-genseka-nato-1714427780.html>).

Також Головнокомандувач зазначив, що співпраця України з Альянсом є взаємовигідним партнерством для забезпечення безпеки у світі. «Російська агресія істотно підриває не лише безпеку України, а і євроатлантичну та глобальну безпеку. Співпраця України з НАТО – це взаємовигідне партнерство задля встановлення безпеки у світі», – прокоментував О. Сирський.

За словами експерта, голови правління громадської організації «Інститут безпеки Східної Європи» А. Пінчука, візит Є. Столтенберга до України саме зараз зумовлений наближенням саміту НАТО у Вашингтоні,

після якого він піде з посади та обиратимуть нового Генсека. Тому це, скоріше, його прощальний візит. Йому потрібно було окреслити своє особисте бачення й ставлення до всієї проблематики, що стосується України, і зробити певні зарубки на майбутнє.

У Києві Є. Столтенберг оголосив два важливі меседжі: він ще раз підтвердив готовність НАТО потенційно прийняти Україну та ідею створення додаткового фонду для підтримки України обсягом 100 млрд євро. На думку А. Пінчука, станом на сьогодні не можна робити жодних висновків щодо реалізації цих завдань, оскільки, по-перше, як підтвердив сам Є. Столтенберг у своєму виступі й коментарях, немає 100-відсоткової згоди щодо потенційного вступу України; по-друге, єдності щодо другої позиції теж поки немає. Хоча більша частина членів НАТО пристають не лише на першу, а й на другу позицію, але окремі країни, зокрема Угорщина та Німеччина, ні ([URL: https://meta.ua/uk/news/politics/156740-priyizd-genseka-nato-do-kieva-ta-samit-miru-scho-voni-oznachayut-dlya-ukrayini-ekspert](https://meta.ua/uk/news/politics/156740-priyizd-genseka-nato-do-kieva-ta-samit-miru-scho-voni-oznachayut-dlya-ukrayini-ekspert)).

Політичний експерт А. Біденко візит Генерального секретаря НАТО називає плановим, напередодні саміту організації. Логічно, що, як і багато інших візитів високопосадовців, він був не анонсований, але суто з міркувань безпеки. Але всі публічні виступи, усі робочі документи готувалися заздалегідь. «Однозначно, це візит політичного характеру, який визначив теми й підходи до саміту та роль України, щоб всі сторони якісно підготувалися по своїх напрямках. Адже ніхто не хоче повторення ситуацій, коли буквально перед подіями Україні повідомляли про ті чи інші речі. Відповідно Є. Столтенберг на найвищому рівні визначив русло, у якому найближчі кілька місяців триватиме діалог, і яка буде подальша робота після саміту», – вважає А. Біденко ([URL: https://meta.ua/uk/news/politics/157103-ekspert-rozpoviv-scho-stoyit-za-vizitom-stoltenberga-do-kieva](https://meta.ua/uk/news/politics/157103-ekspert-rozpoviv-scho-stoyit-za-vizitom-stoltenberga-do-kieva)).

Оцінюючи підсумки візиту Генсека НАТО до України, експерти насамперед відзначають як головне досягнення підтвердження ініціативи про створення фонду підтримки України на базі НАТО обсягом 100 млрд євро на п'ять років. Це не нова ідея. Є. Столтенберг озвучував її раніше, тоді йшлося про 100 млрд дол. США. Тепер озвучена та ж сама цифра у євро, що є важливою деталлю. Таким чином Альянс наголошує на європейській центричності такого фонду.

Остаточні контури фонду стали зрозумілими 1 травня, коли Генсек НАТО поспілкувався з іноземними журналістами після завершення свого візиту. Коментуючи перехід ЗСУ у 2023 р. від наступальних дій до оборони, який був зумовлений недостатніми збройними ресурсами, Є. Столтенберг заявив: «Той факт, що ми не виконали обіцяне, підірвав довіру України до союзників... Нам потрібна більш надійна інституційна основа нашої підтримки для передбачуваності, більшої підзвітності та розподіл навантажень».

Є. Столтенберг вважає, що п'ятирічний фонд допоможе переконати Кремль у тому, що партнери України по НАТО мають достатню рішучість підтримувати Україну доти, доки російське вторгнення не буде розгромлено. «Москва повинна зрозуміти: вони не можуть перемогти. І вони не можуть перечекати нас», – прокоментував глава НАТО в Києві.

Послання Є. Столтенберга як ніколи актуальне, констатує науковий співробітник Atlantic Council, видавець журналів «Business Ukraine» і «Lviv Today» П. Дікінсон. Оскільки російське вторгнення триває вже третій рік, Путін, на загальну думку, розраховує на зниження підтримки України з боку Заходу. Після провалу своєї першої блицкригової атаки у 2022 р. російський диктатор змінив тактику й тепер намагається зламати опір України в тривалій війні на виснаження. З огляду на значну перевагу Росії в людських і матеріальних ресурсах, такий підхід має всі шанси на успіх, якщо тільки західні партнери України не збережуть прихильність до озброєння країни, переконаний експерт (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/putin-nato-shcho-zaproponuvav-stoltenberg-v-kiyevi-50415517.html>).

Питання про довгостроковий військовий фонд для України, імовірно, стане головним на порядку денному саміту НАТО у Вашингтоні в липні. В умовах, коли мало сподівань на будь-який значущий прогрес у питанні про членство України в НАТО, зобов'язання надати надійну довгострокову підтримку може стати найбільш реалістичним результатом саміту для Києва. Це не розв'яже екзистенціальних проблем, створюваних російським імперіалізмом, що відроджується, але підкріпить українські військові зусилля й підірве моральний дух у Москві, давши зрозуміти Путіну, що час не на його боці, зазначає П. Дікінсон.

Під час спільної пресконференції Президент В. Зеленський привітав ідею про фонд, але наголосив, що найкращою безпековою гарантією офіційний Київ вважає членство України в НАТО. Є. Столтенберг у цьому контексті зазначив, що не очікує досягнення згоди щодо цього всіх членів Альянсу на саміті в липні, але сподівається, що Альянс «зможе продемонструвати, що наближає Україну до членства та такий день настане якомога швидше». За лаштунками йшлося про чіткіші орієнтири. Під час зустрічі з офіцерами, які проходять навчання за стандартами НАТО, В. Зеленський заявив, що Україна стане членом Альянсу після своєї перемоги.

За озвученим Є. Столтенбергом алгоритмом, Україна спочатку має на 100 % відповідати стандартам Альянсу, у цьому й полягатиме основна робота. Щоб, коли настане час запрошення, можна було без зволікань прийняти нового члена. На цьому він особливо акцентував увагу під час свого виступу у Верховній Раді.

Ці два бачення атлантичної інтеграції України ілюструють розбіжності між НАТО та офіційним Києвом, які буквально кидаються у вічі. Альянс, судячи зі слів В. Зеленського, спочатку хоче результат на полі бою як своєрідний іспит. Україна ж воліє вступу до Альянсу, що забезпечило б

перемогу та завершення війни. Принаймні Президент під час зустрічі з офіцерами зазначив, що Росія тому й напала на Україну, що вона не член НАТО. Виходячи із цього, образа, про яку прохопився Є. Столтенберг, набагато ширша й стосується не лише збройної підтримки, а насамперед членства. І це питання викликає дискусії всередині самого Альянсу, особливо на тлі швидкого прийняття Фінляндії та Швеції.

Симптоматично, що 1 травня міністр оборони Литви зробив цікаву заяву: країни Балтії (Латвія, Литва, Естонія) на Вашингтонському саміті НАТО в липні 2024 р. виступатимуть за запрошення України до Альянсу. Поки що нових подібних заяв не пролунало. У свою чергу Є. Столтенберг пояснив, що процедурно запрошення надається тоді, коли країна готова до вступу, а не як при інтеграції до ЄС, коли країна запрошується й цим розпочинається процес реформ.

Наразі Україні головним позитивом для України є слова Генсека НАТО, що «ще не пізно, щоб вона перемогла» та «якщо члени Альянсу матимуть вибір між досягненням цілей Альянсу та підтримкою України (у плані відрахувань ВВП), то вони виберуть підтримку України». Засідання Військового комітету НАТО за участі представників Генштабу України планується 16 травня. Там буде остаточно визначено, що отримає наша країна від Альянсу. Треба поспішати, бо «оперативність означає стабілізацію фронту. Російська армія готується до подальших наступальних дій», – зазначив В. Зеленський (URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_privit-iz-kiyeva-comu-gensek-nato-nespodivano-zagovoriv-pro-obrazu/1179817).

Підсумки візиту Є. Столтенберга викликали неоднозначну реакцію на Заході. Римейку українського контрнаступу-2023 очікувати не варто, пише у The Hill професор історії в університеті ДеПола Т. Мокайтис. «Втрати такого масштабу, як минулого року, можуть виявитися фатальними... Потрібен час, щоб відновити пошкоджену інфраструктуру... Умови на полі бою можуть не підходити для маневрової війни, до якої американські війська готуються і якої хочуть навчити українську армію».

НАТО нині демонструє дуалізм: говорячи «ми не парасоля» нам, Альянс відчуває себе «під парасолею», звернув увагу директор Інституту конфліктології та вивчення Росії О. Шульга. «Країни-члени НАТО живуть у форматі “кінця історії”, коли глобальне протистояння закінчилося, немає ворогів, лібералізм переміг, усі рахуються на цьому шляху демократизації, глобалізації та загального прогресу. Насправді, як показала ця війна, через цю оману ми повернулися до початку історії, коли в кого найбільший дрючок – той і молодець... Вони самі визнають, що їхні армії, не лише суспільства, демілітаризовані» (URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_privit-iz-kiyeva-comu-gensek-nato-nespodivano-zagovoriv-pro-obrazu/1179817).

Можливо, у відповідь на подолання цього дуалізму НАТО і вступає в період трансформацій, у якому важливу роль відіграє саме Україна. Як вважає кандидат політичних наук О. Буряченко, Альянс переживає період зміни

центру тяжіння: якщо раніше, за замовчуванням, у разі атаки на країну-члена НАТО приходили США на захист, тобто можна було ставити знак рівняння між Альянсом і Сполученими Штатами Америки, то нині ситуація інша. «Враховуючи, що війна Росії триває, а іншого континентального безпекового об'єднання не існує, думаю, що Європа консолідується якраз на майданчику НАТО», – зазначив він. За словами О. Буряченка, вірогідно сторони обговорили збільшення поставок засобів ППО, у тому числі для захисту місць базування F-16. Крім того, можливість польської ППО збивати російські ракети, якщо вони потраплять на її територію. «Думаю, за наслідком цих перемовин рішення може стати ближчим. Можна згадати Йорданію, коли ракети, що летіли на Ізраїль, збивалися на території третіх країн», – звернув увагу експерт.

Ще одна мета візиту Є. Столтенберга, про яку говорять експерти, розстановка ключових акцентів політики НАТО напередодні залишення ним посади Генсека. Звісно, зміна очільника Альянсу може викликати певну стурбованість Києва, однак, як вважає політичний експерт П. Олещук, оскільки найвірогіднішим наступником видається Прем'єр Нідерландів М. Рютте, Україні немає сенсу турбуватися. «Після того як Туреччина підтримує М. Рютте, ми можемо говорити з високою вірогідністю, що він буде наступним Генсеком НАТО. М. Рютте завжди був великим другом України, підтримував формування авіаційної коаліції», – пояснив П. Олещук.

Політолог констатує, що «заяви Столтенберга в Києві цілком вписуються в попередню “генеральну лінію” Альянсу: Україна точно буде в НАТО. Колись. Чекати чогось нового від Столтенберга, який уже завершує своє перебування на посаді Генсека НАТО, не доводиться», – вважає П. Олещук (URL: <https://world.comments.ua/ua/news/nato/pro-scho-govoryat-zayavi-stoltenberga-chi-stala-blizhche-ukraina-do-nato-731165.html>).

Зрозуміло, продовжує політолог, Україні хотілося б проривних заяв і дій на ювілейному (75-му) саміті НАТО, який відбудеться влітку у Вашингтоні. Але цього не станеться, вважає він. «Політика Альянсу, яка вибудовується провідними країнами блоку (насамперед США) залишається незмінною. З одного боку, запевнення, що Україна колись стане членом НАТО. З іншого – відмова від будь-якої конкретики із цього приводу, – наголошує П. Олещук. – На думку представників Альянсу, якась конкретика в цьому випадку може призвести до ескалації. І, зрештою, до прямого зіткнення Росії з НАТО, чого блок усіяко намагається уникнути».

За словами політолога М. Джигуна, попри те що Україні не варто очікувати пропозиції про вступ до НАТО на саміті у Вашингтоні, вона, як і раніше, продовжує працювати на перспективу членства в Альянсі. «Політичні питання більше не розглядатимуться під час вступу України до НАТО. Цей камінь спотикання було прибрано з порядку денного минулого року. Тому сьогодні Україна працює над п'ятьма основними блоками, за якими в результаті прийматимуть рішення всі члени Альянсу. Це політичні й

економічні моменти, боротьба з корупцією та реформа української армії. Є велика ймовірність того, що Україні за рік-півтора вдасться впоратися з вирішенням цих завдань і в країн-членів Альянсу не буде приводу говорити про її неготовність вступити в організацію», – зазначив політолог (URL: <https://uatv.ua/uk/vidsutnist-politychnoyi-voli-ta-rishuchosti-u-lideriv-nato-robyat-alyans-slabkym-pered-putinym-dumka-politologa>).

На його думку, сьогодні лідери Альянсу не розуміють усіх загроз, які виходять від РФ, і не готові до реформування самого блоку НАТО. «Сьогодні серед усіх членів цієї організації немає єдності з ключових питань – про розширення самого НАТО й про те, як протистояти головній загрози у вигляді Росії. До речі, нинішнє керівництво Альянсу в особі Генерального секретаря Є. Столтенберга це прекрасно розуміє. Тому ним і була зроблена спроба донести Україні всі нюанси внутрішньої ситуації в Альянсі. Генсек НАТО прекрасно розуміє: обравши тактику “заспокоювання” Кремля, РФ складно зупинити в її бажанні втягнути країни НАТО в збройний конфлікт. Україна ж може стати прекрасним союзником для боротьби з агресивним ворогом. Але однієї думки Є. Столтенберга мало», – додав експерт.

За його словами, питання насамперед має бути спрямовано до політичних лідерів країн НАТО – наскільки однозначною та жорсткою є позиція Президента США та канцлера Німеччини (основних противників вступу України до НАТО) дати відсіч російському диктатору. «Подальша поведінка Путіна залежатиме від того, як поводитимуться політичні лідери НАТО, спробують запобігти війні чи й далі ховатимуться. Бачачи їхню бездіяльність, Путін отримує додаткову мотивацію для того, щоб розпочинати подібні війни не лише в Україні, а і в країнах Балтії, Польщі та інших країнах-учасниках НАТО. Тому тут немає місця для загравання з ворогом. Тут потрібна політична позиція, політична воля, рішучість», – констатував політолог.

Він також зауважив, що нині для країн НАТО вигідніше прийняти до себе Україну, ніж Україні після війни приєднуватися до НАТО. Це зумовлено тим, що Україна має досвід ведення повномасштабних військових дій, володіє високопрофесійною армією та здатна зіграти ключову роль у разі гіпотетичного військового конфлікту між Росією й Північноатлантичним альянсом. «Один з таких чинників на користь України – жодна країна НАТО не має досвіду ведення воєнних дій у ХХІ ст. з використанням сучасних технологій і з використанням інших інструментів, яких не було в попередніх війнах. Треба зазначити, що сьогодні натівські інструктори в Україні не тільки навчають наших військових, вони ще й навчаються самі. Змінюється сама архітектура безпеки. І від того, чи перемаже Україна, чи зможе передати цей досвід, залежатиме стратегія й тактика країн НАТО. Тому, я думаю, що ми сьогодні перебуваємо на переломному моменті конфігурації світової архітектури безпеки. І від того, наскільки успішними будуть ці інформаційні,

політичні та дипломатичні кампанії, залежатиме те, який вигляд матиме НАТО через 10–20 років», – резюмував політолог.

Сьогодні риторика представників НАТО щодо можливого членства України в Альянсі істотно змінилася – причин відмови стає дедалі менше, вважає політолог-міжнародник, директор Центру суспільних досліджень «Український меридіан» Д. Левусь. Проте, за словами експерта, тема вступу України до НАТО досі залишається досить чутливою для більшості країн-учасників. «Сьогодні є велика кількість країн, які лобіюють інтереси України щодо її вступу до блоку. Водночас є й ті, хто вважає, що вступ України до НАТО посилить загрозу з боку Росії для самого Альянсу. Це унеможливило керівництву Північноатлантичного альянсу ухвалити чітке рішення – бути Україні його членом у найближчому майбутньому чи ні», – прокоментував експерт (URL: <https://uatv.ua/uk/vizyt-genseka-nato-do-kyyeva-pidkreslyv-vagomist-ukrayiny-yak-partnera-alyansu-politolog-mizhnarodnyk>).

Він поділився думкою, що приїзд Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга в Україну підкреслив вагомість України як партнера НАТО. Крім того, його заяви виглядали радше як вибачення за те, що Україні знову відмовлять у членстві. «Потрібно зазначити, що заяви, озвучені паном Столтенбергом під час нинішнього візиту до Києва, дуже нагадували довоєнні. Тобто він говорив про те, що двері НАТО відчинено й Україна колись стане його членом, але зараз ще не час. Але, гадаю, він мав це публічно проговорити з тим, щоб розвіяти сподівання України щодо отримання інвайту до НАТО на ювілейному саміті у Вашингтоні», – зазначив політолог-міжнародник.

Дипломат, міністр закордонних справ України (2007–2009), керівник Центру дослідження Росії В. Огризко переконаний, що, поки тривають бойові дії, жодна країна НАТО не проголосує за те, щоб Україна стала членом Альянсу. «Вони бояться й розуміють, що це означатиме початок повномасштабної війни між НАТО та РФ, а це для них справді потрійна червона лінія, через яку вони не переступлять. Тому думаю, що в цьому плані ми повинні бути реалістами», – зазначив він (URL: <https://espresso.tv/svit-viy-na-z-rf-e-potriynoju-chervonoju-linieju-dlya-nato-diplomat-ogrizko-pro-alternativivstupu-ukraini-do-alyansu>).

Альтернативою можуть бути вже підписані угоди й ті, які готуються, зазначає В. Огризко. «Особливо треба взяти до уваги угоду, яка зараз готується із США. Вона повинна стати справді визначальною, у контексті забезпечення України всім тим необхідним, чого потребуватимуть українські військові. Ідеться про доволі великий період часу. Усі ці угоди укладаються на термін до 10 років. Отже, якщо вдасться домовитися зі США, щоб нам були заплановані чіткі постачання зброї, техніки, проведені відповідні заходи з підготовки ЗСУ тощо, це матиме дуже позитивний ефект для наших захисників. На жаль, там не буде аналогу п'ятої статті Вашингтонського договору з боку США. Ми бачимо, іти на такий крок наші партнери бояться. Можна обрати трохи інший шлях. Тоді ми будемо в кількох кроках до того,

що називається взаємосумісність, яка потім, після нашої перемоги, усе одно перетвориться в членство України в НАТО», – додав він.

Отже, Генсек НАТО Є. Столтенберг під час візиту до Києва вкотре чітко дав зрозуміти, що НАТО підтримуватиме Україну в боротьбі з російською агресією, запевнив, що Україна обов'язково стане членом Альянсу, але й констатував, що істотного прогресу щодо її вступу найближчим часом очікувати не варто, оскільки однотайність із цього приводу серед 32-х членів НАТО поки відсутня. Водночас позитивом для України є ініціатива про створення фонду військової підтримки з боку Альянсу на понад 100 млрд євро на п'ять років. Якщо ця ініціатива буде підтримана на Вашингтонському саміті в червні, то в поєднанні з підписаними двосторонніми угодами про безпеку з країнами-членами НАТО, особливо угодою зі США, яка обіцяє бути найпотужнішою з дев'яти вже укладених, Україна отримує істотну підтримку та гарантії безпеки в контексті відбиття зовнішніх загроз до часу, коли вона стане членом Альянсу.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Експертні оцінки причин і наслідків антивоєнних студентських виступів щодо конфлікту Ізраїлю та ХАМАС

Квітень 2024 р. став місяцем, коли престижний Колумбійський університет знову перетворився на епіцентр антивоєнних виступів. Як і майже півстоліття тому місцеві студенти стали «застрельниками» протестного руху, що раптово охопив багато інших вишів у США і Європі, а також був підтриманий іранськими та арабськими «колегами». Як так сталося, що майбутні представники наукових і політичних еліт двох ледве не антагоністичних світів виступили єдиним фронтом?

Для студентів завжди було притаманним підвищене почуття справедливості та іноді надмірна емоційність реагування у відповідь. Однак це лише зовнішні прояви феномена, який можна позначити як гостре бажання молоді бути причетними до визначних подій, бажано масштабних і резонансних, «щоб потім було про що згадати». Можливо тому без участі студентських організацій сьогодні не обходиться жодна крупна протестна акція, яка залишається в історії завдяки зусиллям ЗМІ. Так було і в далеких уже 1960-х роках, так відбувається і сьогодні. У квітні 1968 р. колумбійські студенти окупували Гамільтон-хол на знак протесту проти війни у В'єтнамі. Захопленню Гамільтон-холу через півстоліття передувало поширення інформації про співробітництво університету з організаціями, що прямо або опосередковано причетні до загибелі тисяч мирних мешканців у Секторі Газа.

Протестні акції в Колумбійському університеті почалися після того, як у відповідь на жорстокий напад ХАМАС на Ізраїль у жовтні 2023 р. Єрусалим відповів наземною операцією, жертвами якої стали не тільки бойовики, а й

тисячі мирних палестинців. Черговий виток ескалації стався 17 квітня, після виступу в американському конгресі ректора університету М. Шафік, яку під час надання свідчень у Конгресі розкритикували республіканці та звинуватили в недостатності заходів щодо боротьби з антисемітизмом на території кампусу. Ректор пообіцяла конгресменам карати за непогоджені з керівництвом закладу протести. У той же день на території кампусу Колумбійського університету з'явилося наметове містечко протестувальників (URL: <https://novayagazeta.eu/articles/2024/05/01/razdiraiut-raznoglasiia>). Наступного дня після свідчень у Конгресі та появи несанкціонованого табору, за її власними словами, М. Шафік пішла на «надзвичайний крок» у «надзвичайних обставинах» й уповноважила департамент поліції Нью-Йорка розпочати демонтаж наметового містечка. Під час рейду правоохоронців, що відбувся 18 квітня, понад 100 активістів, які відмовилися добровільно залишити газон Південної галявини, було затримано. Показово, що нью-йоркська поліція була викликана для затримання мітингувальників уперше після протестів проти війни у В'єтнамі в 1968 р. Тому не випадково, що 19 квітня перед Бібліотекою Батлера виросло нове наметове містечко. На погляд О. Венкіної з Deutsche Welle, атмосфера в студентському таборі змінювалася в міру розростання протестів: «від настороженої та напруженої після поліцейського рейду – до миролюбної та розслабленої, а потім і роздратованої, коли протестувальники почали привертати підвищену увагу журналістів. Разом з тим повістка мітингувальників протягом усього часу була досить неоднорідною» (URL: <https://www.dw.com/ru/protesty-v-elitnyh-vuzah-ssa-kak-kolumbijskij-universitet-okazalsa-v-epicentre-protivostoaania/a-68966103>).

Із часом протестувальники сформулювали три основні вимоги. По-перше, вони зажадали від університету відмовитися від інвестицій у будь-які компанії, які, на їхню думку, «отримують прибуток від палестинської окупації». По-друге, наполягали на «повній прозорості всіх фінансових інвестицій Коламбії». Через деякий час до перших двох умов додалася третя – амністія для студентів і співробітників, які «одержали дисциплінарні стягнення або були звільнені» під час протестів. У міру продовження протистояння недовіра поглибилася з обох боків барикад. Так, рабин Е. Бюхлер напередодні святкування одного з головних іудейських свят Песаха закликав понад 300 єврейських студентів вишу роз'їхатися додому на тлі протестних акцій на території кампусу. У пропалестинському середовищі багато хто почав дедалі частіше говорити, що бояться «докінгу» – розголошення своїх особистих даних і порушення принципу конфіденційності. Особливо гостро проблема постала після того, як фотографії та імена ряду активістів розмістили на світлодіодних екранах вантажівок, що курсували в районі університету (URL: <https://www.cbsnews.com/chicago/news/university-of-chicago-students-pro-palestinian-rally>).

Незважаючи на зовнішню миролюбність, частина гасел, що скандувалися в наметовому містечку, звучала неоднозначно, зокрема заборонене в деяких західних країнах «Від річки до моря Палестина буде вільною». Пропалестинські активісти трактують його як просування ідеї звільнення від ізраїльської окупації, опоненти сприймають як заклик до знищення Ізраїлю. Протести супроводжувалися також гучними акціями за межами кампусу, учасники яких поводитися ще радикальніше. У наслідок цього, наприклад, Г. Сірс, співголова Колумбійського відділення J Street U, студентської фракції ліберального ізраїльського лобі, зізнався, що через подібну риторику протестувальників почувався «незатишно й небезпечно». Аналогічні коментарі надходили і від інших єврейських студентів (URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/2262862/protestuiushchie-v-podderzhku-palestiny-studenty-zakhvatili-zdanie-kolumbiiskogo-universiteta>).

Поступово до спроби вирішення конфлікту долучилися високопоставлені представники академічного середовища та університетський сенат, незалежний орган у складі 111 senatorів, включаючи студентів, випускників, співробітників ряду факультетів і бібліотек. Він назвав звернення до поліції «безпрецедентним і непропорційним», а також засудив будь-які прояви «антисемітизму, ісламофобії та антипалестинського расизму». Університет запропонував скликати комітет викладачів для підтримки академічних свобод та інвестувати в охорону здоров'я й освіту в Секторі Газа, включаючи допомогу переміщеним науковцям. Проте прориву на переговорах з активістами досягти не вдалося (URL: <https://www.dw.com/ru/protesty-v-elitnyh-vuzah-ssa-kak-kolumbijskij-universitet-okazalsa-v-epicentre-protivostoania/a-68966103>).

Удруге місцеві правоохоронці увійшли на територію Колумбійського університету увечері 30 квітня, вигнавши демонстрантів з академічної будівлі та з табору на головній площі. Як розповів помічник комісара поліції Нью-Йорка К. Нівес, поліцейські пройшли через вхід, забарикадований торговими автоматами й диванами. За його словами, щоб приборкати протестувальників, використовувався гучний звук. У відповідь лунали вигуки «Ганьба!» та «Революція!». Поліція Нью-Йорку підтвердила факти затримання демонстрантів, але не назвала певної кількості. Після цього М. Шафік сказала, що, хоча вона і вважає, що студенти Колумбійського університету були серед тих, хто увірвався до адміністративної будівлі навчального закладу рано вранці 30 квітня, групу все ж таки очолювали люди, не пов'язані з університетом. Ректор попросила поліцію залишатися в кампусі до 17 травня, щоб підтримувати порядок і в такий спосіб дати змогу студентам скласти іспити (URL: <https://hromadske.ua/ru/mir/223267-u-niu-yorku-politsiia-zmohlav-yhnaty-propalestynskykh-protestuvalnykiv-z-universytetu-ale-sutycky-spalakhnuly-v-los-andzelesi>).

Наслідками подій у Колумбійському університеті стала хвиля студентських протестів ще в 50 вишах США, а також у багатьох закладах

освіти за межами Сполучених Штатів Америки. Через це на території США американською поліцією було затримано 1 тис. 300 студентів і кількох викладачів. Зокрема, на демонстраціях, організованих організацією «Об'єднаний Чиказький університет за Палестину», протестувальники звинуватили Ізраїль у геноциді, а потім розкритикували передбачувану фінансову підтримку Ізраїлю з боку університету. Студенти закликали припинити всі партнерські відносини з ізраїльськими навчальними закладами та забезпечити прозорість витрачання грошей на навчання. Вони також закликали університет прийняти та підтримати реконструкцію системи освіти Гази. Загалом, протест в Університеті Чикаго відображав ширшу тенденцію активності в кампусах коледжів, де студенти дедалі активніше висловлюються з питань соціальної справедливості та міжнародних відносин. Це наголошує на важливості участі в конструктивному діалозі й пошуку способів досягнення значних змін при повазі різних точок зору, вважає М. Акин з аналітичного центру «ANAKASAM» (URL: <https://www.cbsnews.com/chicago/news/university-of-chicago-students-pro-palestinian-rally>).

В Університеті Південної Флориди поліція застосувала сльозогінний газ для розгону демонстрації солідарності з Палестиною. Як повідомляється, було затримано 10 студентів. Стверджується, що правоохоронці під час протистояння з демонстрантами застосовували гумові кулі. Студенти Фордхемського університету також приєдналися до масштабних протестів, що охопили вищі країни. Ті, що навчаються в кампусі Лінкольн-центру на Мангеттені, створили табір солідарності із Сектором Газа, встановивши близько п'яти наметів. Табір протестувальників поблизу Центрального парку з'явився одразу після того, як пропалестинських демонстрантів у Колумбійському університеті та Міському коледжі було затримано поліцією Нью-Йорку. Керівництво Фордхемського університету попередило студентів про можливі наслідки протестів.

Студенти провідного вишу Франції – Університету Сорбонна також закликали французький уряд допомогти палестинцям, приєднуючись до протестів за аналогічну підтримку в Сполучених Штатах Америки. Студенти престижного Паризького інституту політичних досліджень (Sciences Po) у Франції протестували проти дій Ізраїлю в Газі та провели аналогічні демонстрації в США. Студенти, які вимагають від університету засудити Ізраїль, несли палестинські прапори та шарфи-куфії як символи солідарності. Студенти закликали до більш широкої мобілізації в університетах та за їхніми межами, поки конфлікт у Газі не закінчиться. Представники Sciences Po не прокоментували протест. Арешт поліцією деяких студентів було засуджено лівими політиками (URL: <https://www.aljazeera.com/gallery/2024/4/26/students-block-pariss-sciences-po-to-protest-against-israels-war-on-gaza>).

В Австралії студенти Сіднейського та Мельбурнського університетів організували на території своїх кампусів пропалестинські табори. Студенти

Університету Сапієнца в Римі (Італія) влаштовували сидячі страйки та голодування. У Сполученому Королівстві з 19 квітня студенти університету Уорік заповнюють площу кампусу в межах кампанії «Уорік з Палестиною».

Також організують протести студенти Лестерського університету. Крім того, у березні 2024 р. студенти Університету Лідса захопили будівлю кампусу на знак протесту проти відносин свого університету з Ізраїлем. Студенти з Університетів Ньюкасла, Брістоля, Ворвіка та Шеффілда приєдналися до студентських груп, що виступають з пропалестинською повісткою. В Університеті Ньюкасла на півночі Англії група під назвою «Ньюкаслський апартеїд поза кампусом» оголосила, що розбила табір на території університету та планує щоденний мітинг. Студенти та співробітники брали участь у демонстраціях на підтримку Палестини, закликаючи університети припинити співпрацю з компаніями, які постачають зброю Ізраїлю. У повідомленні на своєму акаунті в соцмережі «X» група перерахувала свої вимоги. Зокрема, щоб університет, який вони звинувачують в отриманні прибутку від геноциду, припинив співпрацю з Leonardo, італійською аерокосмічною та оборонною компанією, що продає військове обладнання ізраїльській армії (URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/4/26/are-us-campus-protests-against-israels-war-on-gaza-going-global>).

З одного боку, описані вище дії можна оцінювати як такі, що демонструють широку студентську солідарність із палестинською справою. Проте є й інші випадки протестної, а іноді й контрпротестної активності. Наприклад, першого травня прихильники дій Ізраїлю в Секторі Газа атакували наметовий табір у кампусі Каліфорнійського університету США. Обличчя більшості із нападників були закриті масками. Експерти турецького агентства новин «Анадолу» звертають увагу на те, що на момент інциденту в районі кампусу не було співробітників служби безпеки та поліції. Члени проізраїльських угруповань намагалися знести загородження навколо табору, ображали демонстрантів та закидали їх пляшками з водою (URL: <https://www.aa.com.tr/румир/еще-один-университет-сша-присоединился-к-протестам-в-поддержку-палестины/3207689>).

Водночас у державі, яка вважає США «великим сатаною», а Ізраїль – «малим» – Ісламській Республіці Іран – студенти технологічного університету ім. Шаріфа в Тегерані провели мітинг на підтримку пропалестинських студентських демонстрацій у світі. Молоді іранці засудили злочини та геноцид сіоністського режиму проти палестинців, особливо в Секторі Газа. Професори, студенти та співробітники університетів по всьому Ірану заявили про свою підтримку протестів американських та європейських студентів університетів, які підтримують боротьбу за права палестинців, а також засудили жорстоке поводження з боку поліції Америки щодо студентів, які підтримали Палестину (URL: <https://nournews.ir/ru/news/171794> Акция-студентов-Технологического-университета-им-Шарифа-в-Тегеране-в-поддержку-пропалестинских-студенческих-демонстраций-в-мире). Це дещо нагадує колишню політичну

активність радянських студентів із міжнародних питань, яка відбувалася виключно з урахуванням позиції МЗС СРСР.

Загальна тенденція віддзеркалилася й на арабському світі. У Ємені в Державному університеті Таїз відбулися два мітинги протесту, у яких взяли участь сотні студентів на знак солідарності з Сектором Газа. Учасники акції засудили продовження силових дій Ізраїлю в цьому палестинському анклаві. Вони закликали посилити міжнародний тиск, щоб зупинити бойові дії в Секторі Газа та заявили про свою підтримку палестинського народу в його боротьбі. Учасники зборів висловили солідарність зі студентами американських університетів, яких заарештували через їх незгоду з подіями на Близькому Сході, та вимагали покарання причетних до придушення студентських повстань. Студенти туніських університетів також провели демонстрацію на підтримку прав палестинської нації щодо створення власної держави. Мітинги солідарності готували студенти ліванських та йорданських університетів (URL: <https://nournews.ir/ru/news/171752Студенческое-восстание-в-поддержку-Газы-достигло-арабских-стран>).

На думку М. Акин із Анкарського центру досліджень кризових ситуацій та політики, рішення ректора Колумбійського університету М. Шафік розігнати табір протестувальників і залучити поліцію наголошує на важкому балансі, з яким стикаються університети між забезпеченням безпеки та захистом свободи вираження думок. Непропорційне використання повноважень правоохоронців може спровокувати ще більше почуття маргіналізації серед студентських груп, вважає експерт (URL: <https://www.ankasam.org/israil-hamas-catismasinin-ortasinda-kuresel-ogrenci-protestolari/?lang=ru>).

Прогнозуючи наслідки студентських протестів, заступник директора нью-йоркського бюро Радіо Свобода А. Паддінгтон зазначає: «Якщо конфлікт Ізраїлю та ХАМАС триватиме до президентських виборів, то з поновленням навчального року у вересні ми побачимо зростання цих протестних виступів, які можуть позначитися на настроях американських виборців. Якщо військові дії припиняться, то й привід протестів зникне. Водночас ці хвилювання у студентських містечках, я думаю, показують, що палестинська проблема може стати більш чутливою для Сполучених Штатів у майбутньому, оскільки цілком можливо, що конфлікти ізраїльтян і палестинців відгукуватимуться протестами у США» (URL: <https://www.svoboda.org/a/vozvraschenie-v-60-e-protiv-chego-protestuyut-amerikanskie-studenty/32922881.html>).

Своєю чергою М. Матусевич з університету Сетон-Холл у Нью-Джерсі впевнений, що, проаналізувавши діяльність практично будь-якої технічної компанії з фондової біржі США, швидше за все там знайдуться зв'язки з військово-промисловим комплексом. Тому, на думку експерта, вимоги студентських активістів наївні та утопічні. Водночас мета реальних організаторів протестів інша: знайти риторичний об'єднувальний елемент, яким і можна буде підняти натовп на боротьбу за справедливість. На думку

дослідника, боротьба за справедливість на Близькому Сході в наш час – це деконструкція самої концепції країни Ізраїль. З одного боку, в студентському співтоваристві є велике прагнення до добра і справедливості, яке в принципі має глибоке християнське коріння, з іншого – в академічному інтелектуальному середовищі виникла модель суспільства, заснованого на протистоянні, добра і зла (що сприймаються дуже спрощено), пригноблених та їх гнобителів. Жертви та їх гнобителі визначаються дуже вибірково в категоріях раси, гендеру, етнічної різниці. Наприклад, «студенти не влаштовували демонстрацій з метою засудження російської агресії проти України чи проти режиму Асада, який нищив населення своєї країни», – підкреслює науковець (URL: <https://www.svoboda.org/a/vozvraschenie-v-60-e-protiv-chego-protestuyut-amerikanskie-studenty/32922881.html>).

Водночас варто звернути увагу й на те, що Росія, Китай та Іран використовують підконтрольні їхнім урядам ЗМІ, а також неавтентичні облікові записи, ботів у соціальних мережах або фейкові онлайн-видання для посилення напруженості серед американських студентів, та й загалом у США на фоні протестів в університетських містечках щодо ситуації в Секторі Газа. Так, аналітики з Clemson і NewsGuard, Інституту стратегічного діалогу, Фонду захисту демократій, Австралійського інституту стратегічної політики та компанії з аналізу загроз «Recorded Future» зазначають, що акцент на студентських протестах відбувся саме після спроб дискредитувати виділення пакету американської допомоги Ізраїлю, Тайваню та Україні на суму 95,3 млрд дол. (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/sinoptik-dala-prognoz-sogodni-ta-payblizhchi-1714648365.html>).

Отже, в умовах російської агресії вищезгадані протестні акції опосередковано можуть негативно впливати на ситуацію в Україні. Насамперед, може відбутися послаблення або затягування допомоги з боку США та Євросоюзу через відволікання частини ресурсів задля розв'язання внутрішніх проблем, які фактично створюються Кремлем та його союзниками.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Зовнішня торгівля України за підсумками двох років повномасштабного воєнного вторгнення Росії

(Закінчення. Початок у № 8)

Проблеми розвитку української зовнішньої торгівлі за умов повномасштабної війни

На початку третього року повномасштабної війни Росії з нашою державою перед українською зовнішньою торгівлею постав цілий ряд проблем, які так чи інакше перешкоджають її подальшому розвитку. Як

показав проведений раніше аналіз статистичних даних, одним із найтяжчих наслідків цієї повномасштабної війни для подальшого розвитку української зовнішньої торгівлі стали не лише зменшення обсягів, а й гіпертрофія структури вітчизняного експорту загалом, особливо експорту українських товарів.

Тому географічна і товарна диверсифікація українського експорту є нагальною необхідною для виправлення цієї ситуації. Загалом товарна диверсифікація експорту є одним із найбільш радикальних шляхів вдосконалення його структури та подальшого розвитку. Однак за умов сильного домінування в структурі експорту українських товарів продовольчих товарів та сировина для їх виробництва, саме географічна диверсифікація експорту цієї групи товарів, спрямована на ринки різних країн світу, може дати найшвидший результат не лише для підтримання досягнутого у 2023 р. рівня експорту українських товарів, а й для збільшення обсягів такого експорту в цьому році й надалі.

«У червні 2022 року, у відповідь на повномасштабну війну Росії проти України та блокування українських портів російськими військами, Європейський Союз запровадив спеціальні торговельні заходи, які дозволили фактично безмитний доступ усіх українських товарів до ЄС, зокрема й сільськогосподарських» (URL: <https://www.dw.com/uk/u-es-pogodili-obmezenna-na-import-revnih-vidiv-agroprodukcii-z-ukraini/a-68771974>). Метою цих заходів була економічна підтримка нашої держави. Утім, унаслідок цього, а також через російську блокаду морських портів України, через які до повномасштабної російсько-української війни на зовнішні ринки поставлялась основна частина українського зерна та насіння олійних культур, величезні потоки українських сільськогосподарських товарів рушили до ЄС. Зокрема, до Європи було поставлено 56,5 %, а у 2023 р. – 57,8 % від сукупного обсягу продовольчих товарів та сировини для їх виробництва, експортованих з України, тоді як у 2021 р. цей показник становив 29,8 %. У 2022 р. поставки цих українських товарів зросли порівняно з 2021 р. у 1,6 раза. Скорочення у 2023 р. поставок українських продовольчих товарів та сировини для їх виробництва до Європи на 3,6 % вже не мало помітного впливу на ситуацію на ринку зазначених товарів у ЄС.

Таке швидке зростання поставок українських сільськогосподарських товарів до ЄС викликало сильні протести фермерів низки східноєвропейських країн, що межують з Україною, насамперед Польщі. Причому в Польщі питання імпорту українського зерна перед парламентськими виборами 2024 р. набрало яскраво вираженого політичного забарвлення. У результаті Польща запровадила односторонню заборону на імпорт зерна з України.

Після довгих політичних дебатів 8 квітня 2024 р. країни Європейського Союзу та Європейський парламент попередньо погодили жорсткіші обмеження на імпорт певних видів сільськогосподарської продукції з України. «Ця угода подовжує безмитний доступ, який Євросоюз надав українським

сільськогосподарським товарам після повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 р., і термін дії якого спливає 5 червня. Водночас вона обмежує його для м'яса птиці, яєць, цукру, кукурудзи, круп і меду до середніх обсягів, які спостерігалися в період з середини 2021 р. до кінця 2023 р., ідеться в повідомленні. Те, що в розрахунок формули взято 2021 рік, означає, що обсяги мають істотно скоротити, адже 2021 року, який передував повномасштабному вторгненню РФ в Україну, імпорт української агропродукції у ЄС був набагато нижчим, оскільки застосовувалися квоти і ввізні мита», нагадує Reuters. Також ЗМІ зауважують, що нинішній пільговий режим торгівлі ЄС з Україною закінчується 5 червня 2024 р., а нові правила торгівлі мають набути чинності відразу після закінчення цього терміну (URL: <https://www.dw.com/uk/u-es-pogodili-obmezenna-na-import-pevnih-vidiv-agroprodukcii-z-ukraini/a-68771974>).

Тому, попри доволі позитивні поточні результати зовнішньої торгівлі продовольчими товарами та сировиною для їх виробництва, проблема географічної диверсифікації експорту цієї групи товарів залишається вкрай актуальною для вітчизняних підприємств. Зокрема, «Українська асоціація аграрного експорту зазначає, що абсолютна більшість товарних груп та окремих продуктів з доданою вартістю у січні – березні 2024 р. мають зростаючі показники експорту. Збільшилися кількісні і вартісні обсяги продажів на зовнішніх ринках м'яса і субпродуктів, продукції садівництва, цукрових, шоколадних та хлібобулочних солодошів, різних продуктів плодоовочевої переробки, свіжої цибулі й часнику, макаронних виробів, морозива. З іншого боку, зараз менший експорт молокопродуктів і пшеничного борошна, а ціни яєць і меду на зовнішніх ринках продовжують знижуватись. Ринок Євросоюзу зберігає статус основного для збуту української агропродовольчої продукції. Однак з червня нинішнього року чергове продовження лібералізації зовнішньої торгівлі для наших експортерів супроводжуватиметься додатковими потенційними обмеженнями на поставки м'яса птиці, яєць, цукру, вівса, круп, кукурудзи й меду при їх перевищенні обсягів, які фіксувались у другому півріччі 2021 р. та протягом 2022–2023 рр., тобто під час найбільшого зростання. Враховуючи нові заходи впливу на українські продовольчі продукти з боку ЄС, УААЕ вважає за доцільне, з метою мінімізації очікуваних втрат профільних експортерів у короткостроковій перспективі, вже зараз проводити активну роботу з диверсифікації географії збуту, зокрема використовуючи ринки країн африканського континенту, Близького Сходу та Південно-Східної Азії» (URL: <https://uaexport.org/2024/04/18/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-u-sichni-berezni-2024-roku>).

Так само перший заступник міністра аграрної політики та продовольства Т. Висоцький в ефірі Єдиного національного телемарафону зазначив, що запропонований ЄС «механізм абсолютно новий в історії торговельних відносин – це “не класичні квоти або обмеження”». Тому застосовуватиметься

він на практиці чи ні покаже час. Однак така опція розроблена і нею можуть скористатися у ЄС. Відповідаючи на запитання, чим це загрожує українським експортерам, Т. Висоцький пояснив, що їм потрібно шукати альтернативні ринки збуту, оскільки розмір встановлених ЄС квот істотно менший, ніж фізична можливість вирощувати сільгоспкультури в Україні.

Слушною являється думка Т. Висоцького про те, що, не очікуючи запровадження обмежень, українські виробники уже розпочали цей процес і він активно диверсифікуються. Це позитивний факт. Як приклад заступник міністра навів українських виробників та експортерів цукру. «Цукор є в переліку, де можуть бути введені обмеження після досягнення квоти, за розрахунками це близько 260 тис. т. Коли ми подивимося, наприклад, на експорт цукру торік, абсолютна більшість, 90 %+, експортувалася до Європейського Союзу. Уже в березні цього року понад 20 % експортувалося до інших країн – Близького Сходу, Африки. У першій декаді квітня 2024 року 40 % цукру, виробленого минулого сезону, Україна експортувала в інших напрямках. Знову ж таки, на Близький Схід і в Африку», – зазначив Т. Висоцький.

Водночас варто зазначити, що диверсифікація українського експорту вимагає додаткових зусиль не лише від підприємств-експортерів, а й від держави. Для підприємств диверсифікація експорту їх товарів передбачає загострення конкурентної боротьби на тих ринках, куди вони свої товари спрямовують. Для держави диверсифікація українського експорту означає додаткові зусилля її органів й відомств за кількома наступними напрямками діяльності. Зокрема, для підприємств-експортерів держава має надавати їм відповідну інформаційну та організаційно-правову підтримку. Для цього державні органи та відомства України повинні вступати у відповідні відносини з аналогічними органами та бізнес-організаціями держав, куди спрямовується український експорт.

Необхідність реалізації саме такого підходу у вітчизняній зовнішньоторговельній діяльності підтверджується новітнім досвідом українсько-польських відносин, які в цій сфері фактично є економіко-політичними, а не суто економічними. Адже протести польських перевізників, і особливо фермерів, із блокуванням польсько-українського кордону, попри економічні вимоги протестувальників щодо обмеження експорту українських товарів та послуг до ЄС і Польщі зокрема, відбувалися не лише за підтримки партії «Конфедерація» та деяких інших політичних сил, а й з мовчазної згоди, якщо не підтримки влади, сформованої партією «Право і справедливість». У подальшому сформована після парламентських виборів Рада міністрів Республіки Польща під головуванням лідера Громадської коаліції Д. Туска отримала у спадок проблеми польських фермерів і польсько-української торгівлі. Хоча проблеми польських фермерів значно глибші, ніж ті, що були озвучені протестувальниками, тож поставки українського зерна їх лише загострили. Зокрема, переважання дрібних фермерських господарств знижує

загалом конкурентоспроможність польського сільського господарства (Див.: Горова С. Страйкують далі: дії польських фермерів і експертні думки. *Україна: події, факти, коментарі*. Київ, 2024. № 8. С. 25–31).

У цьому контексті доречно згадати, що збільшення обсягів поставок українського зерна до ЄС стало одним з приводів для протестів фермерів і в інших європейських країнах, зокрема в Чехії. Однак, на думку представника Асоціації приватних землеробів цієї держави, «у Чехії потрібно всіма доступними способами донести до уваги громадськості, що дотації, які отримують фермери, не можуть бути пов'язані зі збільшенням обсягів виробництва тієї чи іншої продукції. Дотації, що нараховуються, – це плата за виконання “громадського замовлення”, щоб наші господарники дотримувалися екологічних параметрів виробництва, щоб до землі, ландшафту ставилися обережно, берегли. У цьому є суть, а зовсім не в зростанні обсягів виробництва. Той, хто вказує на правила виробництва в Україні та говорить про відмінність від європейських, що це нібито робить продукцію дешевшою, має пам'ятати, що за дотримання суворіших та фінансово витратних екологічних правил чеським фермерам платять. В Україні сільськогосподарське виробництво діє інакше, але там немає і наших дотацій. Звісно, треба стежити за якістю, щоб в українських продуктах не було заборонених речовин. Однак у Європі цю тему іноді надмірно роздмухують, українська система в цьому відношенні від нашої не надто відрізняється. Нічого дуже страшного в українській продукції під час перевірок не знайшли. Згадувалося лише про певний пестицид, який, нагадаю, ще три роки тому був повністю дозволений і в нас. Інакше нічого поганого не було. Ну, а для контролю якості продукції, що поставляється нам у ЄС, достатньо різних контрольних механізмів» (URL: <https://ruski.radio.cz/delo-ne-v-ukrainskom-zerne-8808645>). Як видно з наведеного вище, подальший експорт вітчизняних продовольчих товарів і сировини для їх виробництва до країн-членів Європейського Союзу, і не лише до ЄС, потребує скоординованих зусиль підприємств і відповідних державних органів України. На цьому питанні дещо детальніше ми зупинимось далі.

У цьому зв'язку також варто нагадати, що одночасно блокування експорту українського зерна до Європейського Союзу привернуло додаткову увагу до вивезення російського зерна до країн ЄС. Наприклад, у тій же Польщі в місцевих ЗМІ імпорту зерна з Росії уваги приділяли значно менше, ніж імпорту українського збіжжя. Українських журналістів, які фіксували постачання російських вантажів через польський кордон, затримувала польська поліція та вилучала в них зняті матеріали. До того ж блокада польськими фермерами російського кордону мала позірний та короткочасний характер. Так, за інформацією Польського радіо, фермери Вармінсько-Мазурського воєводства 20 березня 2024 р. у Гжехотках заблокували перетин кордону з Російською Федерацією, пропускаючи одну машину на годину. Утім, уже 24 березня «організатори акції розповіли, що блокаду кордону

припиняють у зв'язку з прийдешніми Великодніми святами. Раніше протестувальники були налаштовані більш рішуче, анонсуючи блокаду російського кордону щонайменше на місяць», повідомило Польське радіо (URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul>). Утім, продовженню блокади фермерами польсько-українського кордону Великодні свята не завадили.

Хоча треба наголосити, що зусилля української дипломатії щодо припинення поставок російських продовольчих товарів і сировини для їх виробництва на ринок Європейського Союзу нарешті дали певний результат. Зокрема, в середині квітня, за результатами дводенного засідання Європейської ради, виконавчим органам ЄС доручили розробити пропозиції щодо додаткових тарифів для російської та білоруської сільськогосподарської продукції. У відповідному документі констатується, що «конкурентоспроможний і стійкий сільськогосподарський сектор є ключовим стратегічним інтересом Союзу». «Фермери потребують стабільної та передбачуваної структури, зокрема для вирішення екологічних і кліматичних проблем. Згідно зі своїми попередніми висновками, Європейська рада закликає до якнайшвидшого ухвалення поправок до регламенту Спільної аграрної політики (САП) і заохочує Раду та комісію продовжити роботу, особливо щодо... запровадження додаткових тарифів на певний імпорт до Європейського Союзу російської та білоруської сільськогосподарської продукції, з огляду на вплив на Єдиний ринок та гарантування того, що транзит таких товарів до країн, що розвиваються, залишиться неушкодженим» (URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/981424.html>).

Тепер українським фахівцям треба й надалі здійснювати моніторинг поставок російської та білоруської сільськогосподарської продукції до Європейського Союзу не лише до, а й після запровадження додаткових тарифів на імпорт країнами ЄС цієї продукції. Ба більше, що, наприклад, у Бундестазі ФРН закликали до посилення санкцій щодо сільськогосподарської продукції з Росії та Білорусі. «Ми в Німеччині та Європі не залежимо від російського зерна», – заявив пресекретар парламентської групи з сільськогосподарської політики А. Штегеманн. У ХДС/ХСС хочуть виступити в Бундестазі за «повну заборону на імпорт усіх сільськогосподарських товарів і продуктів харчування з Росії та Білорусі». «Пропозиція також закликає уряд Німеччини вжити паралельних заходів щодо заборони імпорту на національному рівні, якщо в осяжному майбутньому не вдасться досягти угоди на рівні ЄС» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/bundestazi-zaklikali-zaboroniti-import-silskogospodarskih-1713780455.html>).

Також варто зазначити, що певною мірою географічна диверсифікація експорту українських продовольчих товарів і сировини для їх виробництва проводилась протягом двох останніх років. Зокрема, як «розповів М. Пугачов, заступник директора Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки”, академік НААН, Торік рейтинг найбільших імпортерів

українського збіжжя із часткою у 17,1 % вартості експорту цієї товарної групи очолила Іспанія. Китай минулого року знову став другим у рейтингу з часткою у 13,9 %. Румунія, яка у 2022 році була першою в рейтингу найбільших імпортерів українського збіжжя, минулого року забезпечила собі третє місце із часткою у 12,5 %. Сукупно ці три держави – лідери рейтингу основних імпортерів сформували близько 44 % вартісного обсягу усіх закупівель зернопродукції в Україні» (URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/eksport-zerna-z-ukrajini-eksperti-otsinili-zrostantnja-.html>).

Але у квітні агентство «Bloomberg» з посиланням на поінформовані джерела повідомило, що «китайські імпортери відмовляються від законтракованих партій української кукурудзи через політику уряду країни, спрямовану на підтримку місцевих фермерів». На той момент «китайські покупці вже відмовилися від 4–6 вантажів української кукурудзи, які мали доправити до Китаю з квітня по червень» 2024 р. «За даними співрозмовників агентства, ці контракти були розірвані протягом останніх двох тижнів і в майбутньому таких випадків може стати більше. Покупці скасували замовлення після втручання китайських митників, які попросили трейдерів обмежити імпорт, щоб зменшити надлишок пропозиції кукурудзи на внутрішньому ринку та підтримати ціни для місцевих фермерів перед посівною» (URL: https://biz.censor.net/news/3483830/kytaiyi_pochav_vidmovlyatysya_vid_ukrayins_koyi_kukurudzy_bloomberg).

Утім, невдовзі на конференції «Black Sea Grain. Kyiv» президент Української зернової асоціації (УЗА) М. Горбачов заявив: «Кажуть, що у китайців дефіцит на ємності для зберігання. Тому вони намагаються робити Washout чи робити контракти з більш сталими термінами поставки. Але з українськими компаніями ніхто не пішов у Washout. Від відвантажень ніхто не відмовляється. Дефолтів немає». Він зазначив, що всі чутки, які ширилися про заборону на експорт української кукурудзи до Китаю – на рівні трейдерів (URL: <https://latifundist.com/novosti/64294-gorbachov-informatsiya-pro-vidmovu-kitayu-vid-ukrayinskoji-kukurudzi--tse-chutki-na-rivni-trejderiv>). Однак не варто ігнорувати подібні випадки, оскільки поширення інформації у формі чуток може бути одним із прийомів інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО), у тому числі й спрямованих проти інтересів України.

Не втрачає своєї актуальності проблема географічної диверсифікації експорту не лише для продовольчих товарів і сировини для їх виробництва, а й для інших українських товарів. Причому для таких матеріалоемних експортних товарів, як продукція гірничо-металургійного комплексу (ГМК). Надзвичайно важливим фактором стало нещодавнє відкриття деяких українських морських портів, що значно розширило логістичні можливості для експорту вітчизняних товарів. Зокрема, генеральний директор групи «Метінвест» Ю. Риженков на саміті експортерів від Forbes заявив, що «відкриття морського коридору завдяки зусиллям української влади дало

зможу наростити обсяги експорту, хоча деякі труднощі з логістикою ще залишаються» (URL: <https://metinvestholding.com/ua/media/news/samt-eksporterv-forbes-tri-golovn-umovi-dlya-rozvitku-eksportoortovanih-kompanj-ukrani-vd-metnvestu>).

«Гірнична група Ferrexpo з активами в Україні та штаб-квартирою в Швейцарії планує відновити довоєнні обсяги експорту преміальних залізорудних окатків до Японії протягом 3 років», – про це заявив голова ради директорів Ferrexpo plc Л. Дженовезе в нещодавньому інтерв'ю для японської національної економічної газети «Nikkei». Топ-менеджер підкреслив, що до повномасштабного вторгнення на Ferrexpo припадало 10 % японського попиту на залізорудні окатки, утім через блокування портів внаслідок російської агресії компанія втратила можливості експортних поставок у Японію (URL: https://biz.censor.net/news/3483552/ferrexpo_planuye_vidnovyty_dovoyenni_obs_yagu_eksportu_v_yaponiyu_protyagom_troh_rokiv_nikkei).

Також надзвичайно актуальним є питання збільшення експорту продукції українського машинобудування. Враховуючи нинішній досвід участі вітчизняних підприємств у забезпеченні потреб Сил оборони України, усе актуальнішим стає питання експорту продукції українського військово-промислового комплексу (ВПК). Адже завдяки експорту своєї продукції підприємства українського ВПК могли б поліпшити свій фінансово-економічний стан, що дуже важливо для забезпечення їх безперебійної роботи. ЗМІ повідомляють, що «...вже зараз можливості українського ВПК становить 18–20 млрд дол. Однак держава через обмежений бюджет спроможна профінансувати лише третину від цього... Відповідно частина виробників хотіли б отримати експортні ліцензії за умови, що у виробника є невикористані потужності, які не покриваються замовленнями з України».

Але, як заявив в інтерв'ю агентству «Reuters» міністр з питань стратегічних галузей промисловості О. Камишін, розблокування експорту для українських виробників наразі є неможливим, оскільки немає політичної підтримки. За словами О. Камишіна, «з позиції виробників справедливо вимагати законтрактувати їхні потужності на повну або ж дозволити їм експортувати ... але ця позиція не має політичної підтримки, тому ми шукаємо фінансування для наших підприємств, щоб вся вироблена продукція залишалася в Україні» (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/04/19/712664>).

Утім, ЗМІ повідомили про деякі перші досягнення на цьому напрямі. Зокрема, в середині квітня «Данія оголосила про виділення 200 млн данських крон (\$28,5 млн) на закупівлю озброєння та військової техніки для ЗСУ в українських виробників... Ці кошти передбачені в межах нового пакету допомоги Україні. Загалом було виділено приблизно 2,2 млрд данських крон» (URL: https://censor.net/ua/news/3485102/daniya_stala_pershoyu_krayinoyu_yaka_za_sviyi_kosht_zakupyt_ukrayinske_ozbroyennya_dlya_zsu_krayina). Також дещо пізніше Укрінформ з посиланням на Міністерство оборони

Канади, повідомив, що Канада у співпраці з Великою Британією виділяє Україні 3 млн канадських дол. (близько 2,3 млн дол. США) на виробництво дронів власною оборонною промисловістю України (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3857263-kanada-vidilit-ukraini-ponad-23-miljona-na-virobnictvo-bojovih-droniv-minoboroni.html>).

Розвиток цього напрямку заміщення експорту продукції вітчизняного ВПК виконанням замовлень Сил оборони України за рахунок коштів держав-донорів потребує диференційованого підходу за видами продукції українських підприємств і пошуком потрібним для них держав-донорів. Кабінету Міністрів України та Міністерству з питань стратегічних галузей промисловості таку роботу на постійній основі доцільно проводити у співпраці з відповідними підприємствами українського військово-промислового комплексу. Адже цілий ряд держав-партнерів України має власні підприємства ВПК, а відповідно – і власні інтереси у цій сфері. Тому державно-приватне партнерство та координація зусиль необхідні для запобігання конфліктам інтересів та ефективного пошуку донорського фінансування підприємств виробництва продукції українського військово-промислового комплексу.

Повномасштабна війна з Росією створила вагомі проблеми для України й у сфері експорту послуг. Зокрема, в Україні «частка ІТ-послуг у структурі всього експорту послуг у лютому 2024 р. склала 37,2 %. Це на 4,4 % менше, ніж у лютому минулого року. Тоді комп'ютерні послуги складали 41,6 %» від усього експорту послуг. «У лютому ми бачимо дуже незначне збільшення обсягів експорту ІТ-послуг у порівнянні з січнем. Варто розуміти, що цей ріст не є показником того, що ситуація в ІТ-індустрії перестала бути критичною. Адже обсяги продовжують зменшуватися відносно попереднього року. Ми прогнозуємо, що до кінця року експорт ІТ-послуг може впасти на 5–10 %. Відвернути можливі втрати допоможе лише зрозумілий механізм бронювання ключових фахівців за економічним принципом та можливість коротких бізнес-відряджень за кордон», – зауважив С. Веселовський, CEO Львівського ІТ Кластеру» (URL: <https://dev.ua/news/eksport-it-posluh-u-liutomu-1711722176>).

Цей аналіз показує, що для сфери ІТ-послуг (і до речі, не лише для неї) питання механізму бронювання ключових фахівців за економічним принципом є доволі актуальним. Тому воно потребує окремого дослідження й належного обґрунтування. Але скорочення обсягів українського експорту ІТ-послуг зумовлене не лише кадровими проблемами цієї галузі. Не менш актуальним є вплив загроз і ризиків, пов'язаних з повномасштабною війною як такою. Саме вони негативно позначаються на іноземному попиті на українські ІТ-послуги. За таких обставин доцільно вжити зусиль для залучення на міждержавному рівні іноземного фінансування на виконання українськими ІТ-підприємствами замовлень для потреб Сил оборони України.

Як зазначалося раніше, після скорочення у 2022 р. обсягів імпорту товарів в Україну на 24,1 % (згідно з методикою розрахунку Держстату

України), у 2023 р. обсяги імпорту товарів зросли на 14,9 %. Згідно з даними НБУ, у 2023 р. номінальна сукупна вартість імпорту товарів в Україну перевищувала показники всіх попередніх років, крім 2021 р., коли українська економіка оговтувалася від наслідків пандемії коронавірусу і який передував початку повномасштабної війни Росії проти нашої держави. Причому в 2023 р. вартість імпорту споживчих товарів (згідно з методикою розрахунку Національного банку) зросла на 10,3 % при одночасному зростанні вартості імпорту засобів виробництва у цей же період на 36,1 %.

За повідомленням Центру економічної стратегії з посиланням на дані Державної митної служби, у січні 2023 р. Україна імпортувала дронів на 99 млн дол., що становить 2 % від вартості усього імпорту. Таким чином, дрони вперше увійшли в десятку найбільших категорій українського імпорту. «У грошовому вимірі імпорт дронів у січні майже зрівнявся з обсягами імпорту смартфонів (114 млн дол., або 2,2 % від загального імпорту). Для порівняння, за весь 2023 рік імпорт товарів категорії “безпілотні літальні апарати” становив 441 млн дол. США або 0,7 % всього імпорту, свідчать підрахунки ЦЕС». При цьому 98 % дронів (за вартістю) імпортовано з Китаю (URL: https://biz.censor.net/news/3479332/drony_vpershe_uviyishly_do_top10_pozytsiyi_ukrayinskogo_importu).

У контексті зазначеного вище, видається, що чи не найактуальнішою проблемою у сфері імпорту товарів в Україну є оптимізація їх структури. Зокрема, це пов'язано з підтримкою критичного імпорту та використанням економічних, особливо податкових інструментів для обмеження обсягів імпорту товарів, які не є товарами першої необхідності.

Розвиток зовнішньої торгівлі може призводити до нерівноправних економічних і навіть політичних відносин між партнерами. Таку ймовірність варто враховувати при аналізі показників товарообігу української зовнішньої торгівлі з різними державами. Так, на п'ятірку найбільших зовнішньоторгових партнерів України у 2023 р. припадало 43,7 % від сукупного товарообороту української зовнішньої торгівлі. Перше місце серед них посідав Китай, на який припадало 13,0 % товарообороту в торгівлі з Україною. При цьому імпорт з Китаю в Україну складав 10 130 млн дол. США, а сальдо торгівлі України з Китаєм було від'ємне і становило –7726 млн дол. З Китаю в Україну надходять різноманітні промислові товари, у тому числі й ті, що використовуються для виготовлення озброєнь і військової техніки. Зокрема, вище вже згадувалося про імпорт безпілотних літальних апаратів.

Схожа ситуація й у торгівлі України з Польщею, де від'ємне сальдо становило – 1929 млн дол. Але така ситуація вже робить Польщу вельми зацікавленою в торгівлі з Україною. І після того, як у Польщі закінчиться період різних політико-передвиборчих змагань, із виборами до Європарламенту включно, умови для врегулювання проблем у польсько-українській торгівлі для України можуть суттєво поліпшитися. Адже великий

обсяг імпорту польських товарів в Україну створює сприятливі умови дзеркального впливу на опонентів для нашої держави. Загалом же питання двосторонніх торгово-економічних відносин України з різними державами світу заслуговує на окремі спеціальні дослідження.

Як свідчить досвід двох останніх років, виключне значення для розвитку вітчизняної зовнішньої торгівлі за умов повномасштабної війни має розв'язання логістичних проблем здійснення експортно-імпортних операцій, зокрема й диверсифікація шляхів доставки вантажів. Причому Україна останнім часом досягла у цій сфері значних успіхів. Головний з них – налагодження роботи морського коридору до портів Одеської області. Адже до початку повномасштабного воєнного вторгнення Росії саме через морські порти України здійснювались основні обсяги експортно-імпортних операцій. Україна змогла військовими методами звести нанівець спроби блокування Росією цього морського коридору. Як наслідок, ЗМІ останнім часом регулярно повідомляють про нарощування обсягів транспортування різноманітних вантажів через морські порти Одеської області.

Останнім часом поліпилася робота й суходільних шляхів перевезення зовнішньоторговельних вантажів. Зокрема, «у квітні Україна експортувала автомобільним транспортом 375 тис. т агропродукції, що на 7 % більше, ніж у березні (350 тис. т) та на 3 % більше, ніж у лютому (364 тис. т). Найбільші обсяги експорту агропродукції фіксуються на румунському кордоні – 113 тис. т, найменші на словацькому – 33 тис. т». Разом з тим повна деблокада прикордонних автомобільних пунктів пропуску з Польщею сприяла збільшенню щоденних обсягів експорту і через цей кордон (URL: <https://latifundist.com/novosti/64403-shchodenni-obsyagi-eksportu-agroproduktiyi-z-ukrayini-cherez-polskij-kordon-zrosli-v-4-razi>).

Перший віцепрем'єр-міністр України, міністр економіки України Ю. Свириденко першого травня повідомила: «Заходи з відновлення та нарощування експорту, які вживає уряд України спільно з нашими міжнародними партнерами, дають чудовий результат. За підсумками квітня маємо рекордний з часу широкомасштабного вторгнення Росії в Україну обсяг експорту – 13,1 млн т. Це на 1,3 млн т більше, ніж у березні. І більше, ніж Україна експортувала в лютому 2022 р.». Тоді Україна експортувала товарів сукупною вагою у 12,8 млн т. За її словами, «на зростання показників експорту вплинуло, зокрема, відкриття альтернативного морського коридору влітку минулого року, який дозволяє Україні експортувати, зокрема, зерно та метал. Також перспективі реалізації експортного потенціалу України сприяє програма страхування суден UNITY, створена спільно з британським урядом та пулом страхових компаній. Позитивно вплинуло на експорт розширення пропускної здатності Ліній Солідарності, передусім із Молдовою і Румунією, а також покращення умов транспортування вантажів залізницею до дунайських портів» (URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk->

UA&id=fabb9353-bf18-4b83-b8f2-6f4c0f849f14&title=UkrainaViishlaNaDovonniPokaznikiEksportu).

Утім, було б великою помилкою вважати, що Росія, попри втрати можливості безпосереднього блокування морського коридору до портів Одеської області, відмовиться від спроб порушити транспортно-логістичне забезпечення української зовнішньої торгівлі. ЗМІ наголошують, що «Росія систематично атакує портову та логістичну інфраструктуру півдня України з метою завдати шкоди експортному потенціалу України». Як зазначив в інтерв'ю NV Бізнес «заступник голови держкомпанії Адміністрації морських портів України Дмитро Баринів, ...за час повномасштабного вторгнення російської армії в Україну на українські порти було скоєно 39 атак ракетами і БПЛА. Пошкоджено 215 об'єктів, знищено 153 транспортні засоби, 8 цивільних суден» (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/ataki-na-ukrajinski-porti-vtrati-ta-naslidki-dlya-ekonomiki-50414019.html>).

Причому останнім часом Росія значно збільшила інтенсивність своїх атак на об'єкти портової інфраструктури. За даними ДП «Адміністрація морських портів України», із середини липня 2023 р. і до початку лютого 2024 р. «РФ понад 30 разів атакувала об'єкти портової інфраструктури» (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/rosiyski-ataki-na-portovu-infrastrukturu-ukrajini-zavdani-zbitki-ta-plani-vidnovlennya-50389927.html>). Повідомляється також, що через часті обстріли припортової інфраструктури скорочується кількість вагонів із зерновими вантажами, що вивантажуються щодоби в портах Великої Одеси. Тому наразі основним засобом поліпшення транспортно-логістичного забезпечення української зовнішньої торгівлі є збройна протидія російським обстрілам вітчизняної транспортної та припортової інфраструктури.

Ще однією значною проблемою української зовнішньої торгівлі є повернення в Україну валютної виручки від експорту та пов'язані з цим організаційно-правові процеси, у тому числі й тіньові. Так, у відповідь на запит «Економічної правди», Національний банк України повідомив, що «загальний обсяг експортних операцій, за якими було перевищено граничні строки розрахунків становив еквівалент 7,17 млрд дол. за останні 10 років». Водночас регулятор зазначив, що не вся вказана ними сума є результатом «чорного експорту». «Граничні строки розрахунків за експортними операціями можуть порушуватися через об'єктивні причини, а валютна виручка – повернена через певний час», – ідеться у відповіді Нацбанку. Водночас, як зауважують фахівці регулятора, останнім часом спостерігається покращення ситуації із поверненням валютної виручки. Таке поліпшення з надходженням валюти від експортерів назад в Україну в Нацбанку пояснюють результатами своєї взаємодії з урядом. Зокрема, НБУ працює з кабміном над формуванням критеріїв для переліку верифікованих суб'єктів АПК, що займаються експортом сільськогосподарської продукції. При цьому нагадується, що «у листопаді 2023 року НБУ вдвічі скоротив термін

розрахунку за операціями з експорту агропродукції – зі 180 до 90 днів» (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/26/711607>).

Як свідчить відповідь НБУ, не всю вказану ним суму коштів він відносить до категорії «чорного експорту». Хоча у ЗМІ деякі журналісти й народні депутати пишуть, що з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну не повернулося близько 8 млрд дол. експортної виручки.

Зі свого боку народний депутат України М. Заблоцький у фейсбуці на початку квітня поточного року заявив, що «за 7 млрд дол. перевалив обсяг операцій з відмивання грошей через експорт аграрної продукції». Він «опублікував своє звернення до Бюро економічної безпеки, у якому виклав інформацію про “значну активізацію, протягом лютого – березня 2024 року так званих компаній чорних експортерів». За його даними, суть можливої схеми полягає у тому, що митне оформлення сільгосппродукції «чорними експортерами» здійснюється на підставі періодичних митних декларацій типу ЕК 10 РР, що оформляються на інших регіональних митницях, а саме: Миколаївській, Вінницькій, Рівненській, Дніпровській, Харківській. При цьому місцем постачання товару зазначають морські торговельні порти, які знаходяться в зоні діяльності Одеської митниці. «З огляду на те, що періодичні митні декларації типу ЕК 10 РР подаються до інших регіональних митниць, вказані декларації та подані до митного оформлення документи Одеською митницею в межах наказу № 19 до ГУ ДПС в Одеській області не надсилаються, та перевірка походження експортованого товару не здійснюється», – стверджує нардеп. На його думку, використання зазначеного механізму могло дати змогу низці компаній здійснити експорт сільськогосподарської продукції без походження, сплати відповідних податків та зборів та, відповідно, без подальшого повернення валютної виручки в Україну» (URL: <https://agroportal.ua/news/finansy/obsyag-vidmivannya-groshey-cherez-agroeksport-perevishchiv-7-mlrd>).

З наведеного вище випливає, що для розв’язання проблеми повернення в Україну валютної виручки від експорту продукції та пов’язаних із цим організаційно-правових процесів, у тому числі й тіньових, потрібна ретельна оцінка як масштабів цього явища, так і механізмів його функціонування. Тому ця проблема є вельми складною та багатогранною, такою, що заслуговує на окреме дослідження.

Наостанок зазначимо, що за умов повномасштабної війни з Росією зовнішня торгівля України постійно зазнає усіляких шоків та змін, а її розвиток потребує регулярного перегляду *(При підготовці праці було використано інформацію з таких джерел: Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Міністерство економіки України (<https://www.me.gov.ua>); Державна митна служба України (<https://customs.gov.ua>); Державна служба статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Аграрне інформаційне агентство «Agravery.com» (<https://agravery.com>)). – 2024. – 20.04; Главком*

(<https://glavcom.ua>). – 2024. – 13.04; Група «Метінвест» (<https://metinvestholding.com>). – 2024. – 26.03; Дзеркало тижня (<https://zn.ua/ukr>). – 2024. – 18.02; 25.03; 25.04; Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua>). – 2023. – 10.11; 2024. – 14.02; 26.03; 19.04; Інтерфакс-Україна (<http://interfax.com.ua>). – 2024. – 27.02; 12, 18, 19.04; Польське радіо. Українська служба (<http://www.polradio.pl>). – 2024. – 7, 24.03; 18.04; РБК Україна (<https://rbc.ua>). – 2024. – 22.04; Українська Асоціація Аграрного Експорту (<https://uaexport.org>). – 2024. 18.04; Українська правда (<https://www.pravda.com.ua>). – 2024. – 13.03; Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua>). – 2024. – 26.04; Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2024. – 16.02; 18.03; 10, 11, 18.04; AgroPortal (<https://agroportal.ua>). – 2024. – 12.04; Dev.ua (<https://dev.ua>). – 2024. – 29.03; Deutsche Welle (<http://dw.com>). – 2024. – 20.03; 8.04; Finance.ua (<https://news.finance.ua>). – 2024. – 1.03; Forbes Україна (<https://forbes.ua>). – 2024. – 16.02; Latifundist. Com (<https://latifundist.com>). – 2024. – 18.04; 1.05; NV (<http://nv.ua>). – 2024. – 5.02; 12.03; 29.04; Radio Prague International (<https://ruski.radio.cz>). – 2024. – 15.02).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Відбулася сесія Загальних зборів Національної академії наук України.

У Києві 24 квітня 2024 р. відбулася сесія Загальних зборів Національної академії наук України, присвячена підсумкам діяльності академії у 2023 р. та перспективам на найближче майбутнє.

Звітна сесія відбулася в розосередженому порядку з утворенням дільниць та в режимі відеоконференції.

Відповідно до Статуту НАН України в сесії взяли участь академіки та члени-кореспонденти НАН України, а також делеговані наукові працівники установ НАН України.

Гостями заходу стали заступник міністра освіти і науки України Д. Курбатов і заступник міністра цифрової трансформації України Г. Дубинський.

Перед початком засідання, вшановуючи пам'ять багаторічного президента НАН України академіка Б. Патона, керівництво НАН України від імені учасників сесії Загальних зборів поклало квіти до погрудь видатного науковця на вул. Б. Хмельницького та у Великому конференц-залі НАН України, а також на його могилі.

Відкриваючи захід, Президент НАН України академік А. Загородній зазначив: «Академія разом з усією Україною прожила ще один непростий рік боротьби із широкомасштабною російською агресією. Під час воєнного стану академії вдалося мобілізувати ресурси, адаптуватися до складних умов життя і

роботи, знайти чимало нових можливостей». Він зауважив, що торік науковці академії продовжили як фундаментальні дослідження з пріоритетних напрямів світової науки, так і прикладні дослідження та розробки для підвищення обороноздатності й безпеки держави, відновлення зруйнованої національної економіки. «Війна повсякчас висуває перед нашою державою нові виклики й надскладні завдання – перемогти і відбудуватися. Наша академія має активно долучитися до розроблення планів такого відновлення та, звісно, їх реалізації,» – наголосив очільник академії.

Потому академік НАН України А. Загородній виступив з доповіддю про основні результати діяльності Національної академії наук України у 2023 р. та завдання наступного періоду.

У доповіді було представлено головні наукові результати, які, попри всі труднощі та виклики сьогодення, отримали науковці академії протягом звітного періоду. Вони, зокрема, спрямовані на зміцнення обороноздатності й безпеки держави, розв'язання ряду інших актуальних для держави та суспільства проблем.

Президент НАН України поінформував про співпрацю з підприємствами та відомствами, науково-експертну діяльність академії, співпрацю з національними галузевими академіями наук та закладами вищої освіти, міжнародне співробітництво, заходи з підтримки наукової молоді. У своєму виступі він торкнувся проблемних моментів діяльності НАН України: недостатнього фінансування, необхідності збереження кадрового потенціалу, розвитку наукової інфраструктури, оптимізації структури академії. Академік А. Загородній також окреслив головні завдання на наступний період.

Далі заступник міністра освіти і науки України Д. Курбатов оголосив вітання учасникам сесії Загальних зборів Національної академії наук від Прем'єр-міністра України Д. Шмигала. «Уряд покладає великі надії на вітчизняну науку як на потужний чинник нашої перемоги над ворогом і водночас надійний фундамент майбутнього України. Упевнений, що науковці Національної академії наук і надалі зможуть протистояти непростим викликам сьогодення, академія забезпечить проведення наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок у рамках реалізації оновлених пріоритетних напрямів у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. <...> Щиро вдячний за Ваш професіоналізм, невтомну працю, небайдужість до майбутнього України та за внесок у розвиток науки в нашій державі!» – ідеться в привітанні.

Під час обговорення звітної доповіді виступили заступник генерального директора Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» академік НАН України І. Гаркуша, президент Національної академії медичних наук України академік НАН України та НАМН України В. Цимбалюк, завідувач відділу Інституту історії України НАН України член-кореспондент НАН України Я. Верменич, заступник міністра освіти і науки України Д. Курбатов, головний інженер Публічного акціонерного товариства

«МоторСіч» К. Балушок, голова Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій доктор фізико-математичних наук О. Антонюк, генеральний директор Акціонерного товариства «Оператор ринку» О. Гавва, завідувач відділу Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України член-кореспондент НАН України Ю. Малетін, головний науковий співробітник Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України член-кореспондент НАН України Г. Іутинська, заступник директора Інституту демографії та проблем якості життя НАН України член-кореспондент НАН України О. Гладун, завідувач кафедри Київського національного університету ім. Т. Шевченка член-кореспондент НАН України І. Фрицький, в. о. директора Центру інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України член-кореспондент НАН України О. Попов, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України член-кореспондент НАН України Н. Пархоменко, заступник директора Інституту проблем реєстрації інформації НАН України член-кореспондент НАН України А. Крючин, заступник директора Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України член-кореспондент НАН України В. Позняков, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я. Яцків.

Після завершення обговорення Загальні збори НАН України схвалили Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2023 році, прийнявши відповідну постанову.

Доброю традицією Загальних зборів є щорічне нагородження найвищою відзнакою Національної академії наук України – Золотою медаллю ім. В. І. Вернадського. За результатами конкурсу в 2023 р. ці відзнаки присуджено академіку НАН України С. Комісаренку за видатні досягнення в галузі молекулярної імунології та іноземному члену академії, професору А. Чехановеру за видатні досягнення в галузі біохімії протеїнів.

Потому було урочисто вручено Премію НАН України «За популяризацію науки» (за підсумками конкурсу-2023). Ця премія присуджується засобам масової інформації та їхнім окремим представникам, науковцям і організаторам самостійних проєктів за найкращий матеріал про здобутки вчених, діяльність наукових установ та НАН України в цілому, а також за сприяння популяризації науки й піднесення престижу професії науковця в Україні.

Підбиваючи підсумки засідання, президент НАН України академік А. Загородній зазначив, що навіть у складних умовах воєнного часу академія плідно працює, отримуючи наукові результати високого рівня. Разом з тим він акцентував, що в житті академії лишається ще чимало проблем, які треба своєчасно й ефективно розв'язувати. «Попри скруту, маємо підтримувати високий рівень фундаментальних і прикладних досліджень, а головне – зберегти наукові колективи та кадровий потенціал, адже головна

цінність нашої академії – це люди. Нагальним завданням є відновлення та розвиток наукової інфраструктури. Крім того, війна триває, а отже, учені мають активно і вагомо докластися до забезпечення оборони й безпеки України. І водночас ініціативно будувати плани повоєнної відбудови, відновлення економіки та суспільної сфери», – наголосив президент академії (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 26.04*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Науковці Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України знають, як ефективно переробити відходи птахівництва і тваринництва за допомогою кератиназ бактерій.

В останнє десятиріччя медицина та промисловість дедалі більше потребують продуктів мікробного синтезу, зокрема ферментів різної специфічності, що, у свою чергу, стимулює розвиток біотехнології – науки, яка вивчає можливості практичного використання біологічних процесів.

Відомо, що під час перероблення продуктів птахівництва і тваринництва утворюється чимало побічних продуктів, які містять білок – це пір'я, копита, роги, вовна тощо. Наприклад, на Вінницькій птахофабриці за добу накопичується близько 400 т м'яких відходів (кишок, шкіри, лап, голів) і 180 т пір'я. Для більшості підприємств утилізація таких побічних продуктів є однією з головних проблем. Водночас ці відходи на 85–90 % складаються з кератину – структурного фібрилярного білка, який посідає друге місце за міцністю серед матеріалів природнього походження (після хітину). Тому утилізація відходів, які містять кератин, – це складний технологічний процес, що потребує використання високих температур і тиску. Сьогодні найпоширенішими є методи гідротермальної та хімічної обробки (кислотний і лужний гідроліз). Але вони енерговитратні та призводять до втрати деяких незамінних амінокислот (метіоніну, лізину та триптофану) в отриманому продукті, що негативно впливає на ступінь його засвоюваності. Тому найперспективнішим, найекологічнішим і найбезпечнішим є біотехнологічний спосіб перероблення кератиновмісної сировини. Цей метод ґрунтується на здатності мікроорганізмів перетворювати вихідні речовини субстрату на нові корисні метаболіти за рахунок синтезу специфічних ферментів кератиназ. Кератинази – позаклітинні протеолітичні ензими, що каталізують гідроліз важкодоступного для розщеплення білка кератину. Кератинази широко застосовують у шкіряній промисловості (на стадії зневолошування), харчовій промисловості (для пом'якшення м'яса та риби), у виробництві харчового й кормового білка, добрив для рослин, створенні косметичних продуктів (поживних кремів, лосьйонів), засобів очищення стічних вод, а також у медицині (для приготування діагностичних середовищ, лікувальних сироваток і вакцин).

Науковці Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України довели, що позаклітинний фермент *Bacillus megaterium* УКМ В-5710 – кератиназа – здатен розщеплювати різні кератиновмісні субстрати, зокрема різні види пір'я (біле та чорне куряче, біле індиче, синє пір'я папуги), а також білу овечу вовну як єдине джерело вуглецю й азоту. Виконані в інституті дослідження показали, що найефективніше ензим *B. megaterium* УКМ В-5710 розщеплював біле куряче (66 %) та індиче (60 %) пір'я, трохи повільніше – чорне куряче пір'я (43 %) і синє пір'я папуги (39 %), а також білу овечу вовну (28 %). Найгірше розщеплювалася свиняча щетина (12 %).

Цікаві результати вдалося отримати під час вивчення здатності мікроорганізму розщеплювати пташине пір'я різних кольорів. Науковці вирішили з'ясувати, чи дійсно ступінь розщеплення пір'я залежить від наявного в цьому пір'ї пігменту. Вважається, що пігменти можуть знижувати ступінь мікробного ушкодження пір'я, а біле пір'я розщеплюється швидше, ніж чорне, синє, зелене й червоне. В Інституті мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України підтвердили цю гіпотезу, дослідивши розщеплення білого й чорного курячого пір'я, білого індичого, синього та жовтого пір'я хвилястого папуги, а також червоного пір'я папуги ара. Виявилось, що культура *B. megaterium* УКМ В-5710 розкладала біле та жовте пір'я за одну-півтори доби, а чорне, синє й червоне – удвічі довше. Отже, культура *B. megaterium* УКМ В-5710 має високий потенціал у переробленні кератиновмісних субстратів (особливо білого й кольорового курячого пір'я та овечої вовни), і її можна використовувати як ефективний деструктор цих субстратів.

Отже, біоутилізація відходів пір'я за допомогою протеолітичних ензимів (кератиназ) мікробного походження є дуже привабливою як з екологічного, так і з біотехнологічного погляду, оскільки її можна використовувати для перероблення відходів птахівництва, що забруднюють довкілля (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 2.05*).

Соціолог І. Соколовський про національну стратегію доходів та її соціальні наслідки

Інститут соціології НАН України продовжує публікацію науково-популярної серії матеріалів серйозних досліджень для більш широких верств вітчизняної спільноти, тобто зберігаючи всю глибину й науковість змісту, викладати його мовою, більш доступною для тих, хто цікавиться подібними дослідженнями, але не має відповідної фахової підготовки, у тому числі досвіду повного розуміння категоріального апарату.

Черговим матеріалом у цій серії стала стаття молодшого наукового співробітника відділу економічної соціології Інституту соціології НАН України кандидата соціологічних наук І. Соколовського «Національна стратегія доходів (скорочено – НСД): економічні ефекти та соціальні

наслідки», присвячена схваленню Кабінетом Міністрів України НСД до 2030 р. у відповідь на вимогу МВФ до України перед наступним переглядом діючої програми фінансування. Реалізація НСД, особливо положення, що стосуватимуться зміни оподаткування, матиме вплив і торкнеться значної частини працюючих українців.

Автор підкреслює, що рівень обізнаності українців про те, як побудоване оподаткування в країні та які податки вони платять, до початку повномасштабної війни перебував на дуже низькому рівні; немає підстав припускати, що з моменту початку повномасштабної війни ситуація змінилася, що підтверджує ряд досліджень.

З позицій економічної соціології, об'єктом якої є взаємодія економічної та соціальної сфер життєдіяльності суспільства, автор застерігає від спрощеного підходу, зокрема й питань оподаткування, адже істотна трансформація оподаткування фізичних осіб – підприємців фактично збільшить податкове навантаження на них.

І. Соколовський наголошує, що для подальшого розвитку і відбудови України вкрай потрібно, щоб при прийнятті державою рішень, які формуватимуть образ країни в майбутньому, приймалися до уваги й можливі соціальні наслідки таких рішень (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 30.04).

Праця «Природничі теренові дослідження воєнного часу в Україні: зміни пріоритетів» І. Загороднюка, кандидата біологічних наук, провідного наукового співробітника відділу музеології Національного науково-природничого музею НАН України

У статті кризові явища проаналізовано в системі координат, що визначають актуальність і цінність поточних природничих досліджень, зокрема досліджень фауністичних угруповань та окремих популяцій у їхньому природному середовищі (з увагою до ссавців). Згасання парадигми вивчення унікальності регіональних біот і дедалі більшої деталізації даних та уваги до загрожених видів поступово призвело до визнання незворотності втрат рідкісних видів і появи видів-вселенців – процесів, що посилюються потужними кліматичними змінами, а отже, до важливості аналізу ротації біоти й механізмів підтримання вихідного стану угруповань. Локдаун під час пандемії ковіду та нова хвиля агресії з боку РФ з окупацією 20 % території України, що супроводжується руйнуваннями екосистем, надвисокою смертністю всього живого й незворотними порушеннями природних комплексів, призвели до деактуалізації багатьох попередніх напрямів досліджень та усвідомлення потреби істотних змін у визначенні дослідницьких пріоритетів. Серед важливих особливостей – увага до вже наявних матеріалів, зокрема колекцій, дистанційних досліджень, баз даних, прикладних аспектів

дослідження, а також до вивчення змін біоти й довкілля, спричинених, зокрема, веденням бойових дій.

Проте і ця епоха, ледь розпочавшись, в Україні згасла внаслідок війни, яка змінила і природу, і наукову спільноту. Окупація спочатку 10 %, а потім і 20 % території вивела певну частку географічних популяцій та екосистем із системи моніторингу й охорони, а відповідно і з наукового спілкування з позбавленням доступу до матеріалу приблизно такої самої частки науковців та практиків, які були дотичні до вивчення, моніторингу чи охорони біорізноманіття. Зрештою постала нова реальність, яка перекидає всі парадигми стазису чи динаміки, – неконтрольовані зміни популяцій, угруповань, екосистем і ландшафтів в умовах фактичного екоциду, відсутності систем моніторингу й контролю. Такі стохастичні процеси призводять до розхитування й руйнації екосистем і є значно сильнішими за всі «класичні» впливи, включно з «фоновим» антропогенним тиском та глобальними кліматичними змінами. Ба більше, по суті відбувся збіг двох протилежно спрямованих процесів – виникла велика кількість нових впливів при одночасному послабленні засобів їх виявлення й спостереження. Сформувалося кілька процесів, які тут описано у форматі трьох груп по п'ять позицій у кожній: 1) п'ятірка визначальних факторів поточного стану досліджень; 2) п'ятірка ключових змін активності; 3) п'ятірка першорядних змін пріоритетів.

1. Фактори та особливості поточного стану досліджень. Локдаун, спровокований пандемією ковіду, та нова ескалація війни РФ проти України внесли значні корективи в ритми й стилі наукового життя. Однак важливо пам'ятати про неоднорідність процесів у просторі й часі – від абсолютних втрат у зонах окупації, руйнування колективів та інституцій у зонах, наближених до активних бойових дій, до стабільності віддалених від лінії фронту регіонів, де перебіг і ритми наукового життя практично не змінилися, включно з тріадою «дослідження – конференції – видання». Крім того, ситуація змінювалася також і в часі.

1.1. Ритми наукового життя. Відбулися кардинальні зміни усталених ритмів наукової діяльності, уповільнення або й припинення роботи, пов'язане, зокрема, із закриттям польових стаціонарів і практик, згортанням постійних та регулярних експедицій, обмеженням регіонів і способів збирання матеріалу, скасуванням ряду циклічних конференцій. Ці процеси особливо болісно позначилися на більш «осілих» науковцях, проте стали трампліном для більш мобільних колег, які швидко зреагували на різні програми підтримки біженців.

1.2. Інституційні зміни. Значного розмаху набули процеси припинення діяльності ряду наукових установ і підрозділів природничого профілю, зокрема закриття кафедр зоології, фактичне закриття (об'єднанням з іншими структурами) зоологічних музеїв, зникнення вузьких фахових спеціалізацій, зменшення кількості аспірантур (у тому числі й через надмірно високі вимоги до їх утримання), перепрофілювання та ліквідація ряду структур у системі СЕС

і ПЧС. Війна унеможливила не лише розвиток, а й утримання штатів, і коло зоологічних позицій критично звузилося як у вищій школі, так і в академіях, чому не в останню чергу «сприяло» припинення фінансування ряду бюджетних тем і вкрай ускладнена політика щодо вивільнених вакансій.

1.3. Людські ресурси. Зважаючи на те, що поява кожного фахівця рівня кандидата наук *de facto* є вершиною піраміди з приблизно 50–100 бакалаврів, втрати наукового ядра на фоні скорочень у вишах спеціальностей і закриття аспірантур в академіях набули критичних масштабів. Відсутність перспективи і війна спровокували небачений досі вплив фахівців (причини різні: еміграція, мобілізація, евакуація, перехід в інші сфери економіки, зневіра). Цьому сприяє також і постійне ускладнення бюрократичних процедур (звітність за темами, оформлення дисертацій тощо).

1.4. Внутрішня еміграція науковців. Популярні дискусії про міжнародні статуси, проекти, «скопуси» тощо завершилися закономірним розчиненням українських наукових шкіл у світовій науці. І якщо для одних галузей цей процес закономірний і відбувався протягом тривалого часу (наприклад, позарегіональні дослідження генетиків чи паразитологів), то природничі галузі з виразно регіональним знанням (насамперед триада зоологія – ботаніка – геологія) втратили чимало. Ознакою часу стали переходи фахівців у міжнародні (читай: позаукраїнські) групи і видання, що закономірно позначилося на обсягах «місцевої» наукової продукції. Локдаун і війна призвели до зменшення кількості статей в українських академічних профільних виданнях, проте помітно зросли обсяги публікацій.

1.5. Незворотні загальні втрати потенціалу. Через окупацію 1/5 території країни втрачено співмірну кількість людських, інформаційних і дослідницьких ресурсів, природних зон, що істотно звузило дослідницький простір. Втрата 20 % – це не лише про території, а й про наукові центри, заповідники, природничі музеї, університети, наукові колективи, видання, вебсайти, локації збирання матеріалу, місця проживання й роботи фахівців, дослідницькі теми, архіви, літописи природи заповідників, лабораторні журнали, звіти мисливствознавчих центрів, фототеки. Насамперед це незворотна втрата унікальних фахівців як носіїв інформації, наукової тяглості, вчителів, експертів.

(...)

3. Ключові зміни дослідницьких пріоритетів. В умовах війни найбільш виразно проявилися такі п'ять тенденцій у змінненні дослідницьких активностей, принаймні в тій частині інформаційного простору (публікації, конференції, розсилки), у якій працює автор.

3.1. Увага до аналізу прямих впливів війни на біоту. Це одна з найбільш очевидних активностей, проте такі відомості поширюються поки що лише в масмедіа та соцмережах, рідше – доповідаються на різних локальних конференціях. Проте в подальшому можна очікувати на появу подібної тематики і у фахових виданнях. І хоча інтерес до питань впливу війни на біоту

є, висвітлюють їх нечасто. Крім аналізу наслідків війни як фактора порушень навколишнього середовища (белоїдний фактор), украй важливим стає і вивчення впливу потужного військового будівництва по всій країні (белігеративний рельєф).

3.2. Увага до дистанційних досліджень. У дослідницькій практиці набувають поширення дистанційні методи збирання фауністичних даних, особливо щодо макрофауни, зокрема проведення обліків з використанням дронів, фотопасток, відео- та аудіореєстраторів (у тому числі й ультразвукових), дедалі більш значущими стають OSINT-технології, за допомогою яких для пошуку потрібної інформації можна аналізувати соцмережі, різноманітні форуми, відеохостинги, фотобанки, медійні проєкти. Такі масиви даних є дуже важливими для формування вибірок фактів для районів обмеженого доступу, зокрема зони бойових дій, окупованих територій. Прикладами можуть бути картування ссавців-інтродуцентів у басейні Дінця або аналіз знахідок перегузни на південному сході України.

Це стосується і розконсервації полігонів, і насичення військовими елементами природних комплексів (зокрема, віддалених від зони активних бойових дій), і облаштування державного кордону.

3.3. Сплеск удаваних зацікавленостей. Ознакою кожного нового актуалізованого напрямку досліджень незмінно стає поява величезної кількості інформаційного шуму та сплеск проєктів і публікацій низького рівня, що важливо враховувати при виборі порівняльних даних. За влучним висловом колеги, «наразі тільки лінивий не пише про впливи війни» (І. Мерзлікін), і, очевидно, далеко не всі достойні здобудуть визнання, а багатьох непричетних назвуть достойниками. Проте саме для цього й існують експертні ради, редактори, рецензенти – щоб контролювати ситуацію.

3.4. Домінування прикладних завдань. У кризові періоди завжди спостерігався крен науки в прикладні сфери. Визначається він як реальними потребами (запити замовників, пошук і пропозиції в межах власних компетенцій), так і соціальними факторами (підкріплення важливості своєї діяльності). Зазвичай це супроводжується занепадом попередніх планових тем, зокрема й теоретичних або з віддаленим прикладним значенням, і зростанням кількості пропозицій і розробок, орієнтованих на можливі запити ВПК. Це той рідкісний випадок, коли держава може не економити на наукових розробках.

3.5. Втрата сенсу в аналізі й охороні попередніх станів біоти. В умовах воєнного стану, окупації 20 % території та протяжності лінії фронту на 3,7 тис. км втрачається актуальність законів про природно-заповідний фонд, Червону книгу України та інших нормативних актів, що регулюють природокористування й забезпечують природоохоронну діяльність. До того ж моніторинг й охорона біоти в режимі довоєнних практик стають утопічними, і на перший план виходять питання порушень екосистем та розквіту популяцій чужорідних видів.

Воєнно-природнича тематика набула в Україні розвитку в часи Першої світової війни та російсько-української війни 1918–1921 рр., актуальна вона й тепер, в умовах нової війни 2014–2024+ рр. Тема мобілізації науки в роки війни неодноразово ставала предметом аналізу в публікаціях про розвиток інтелектуального і виробничого потенціалів СРСР та Німеччини. В евакуйованій під час Другої світової війни до Таджикистану «філії АН СРСР» за чотири роки (1941–1944) частка кандидатів і докторів наук зростає з 34 до 42 %. В евакуації до Уфи у відновленому українському ЗооБіні (Зоолого-біологічний інститут) було захищено або подано до захисту 10 дисертацій, зокрема 4 докторські. Натомість в Україні в умовах німецької окупації в науці сталася глибока криза, спричинена не лише евакуацією наукових установ, а й перепрофілюванням тих, що залишилися, зокрема й зоологічних, на забезпечення господарських потреб Рейху. За роки окупації було підготовлено лише одну зоологічну книгу «Ховрахи України», яка, на жаль, зникла в горнілі війни. Цю історію проаналізовано в розвідці «Ховрахи війни» про зоологічні дослідження в умовах окупації.

Війна істотно змінює не лише значущість тих чи інших наукових напрямів, а й географію досліджень, яка в природничих науках є принципово важливим фактором. Так, на сьогодні вже спостерігається зміна «дослідницьких ареалів» та формування нових наукових груп і шкіл, що пов'язано з вимушеними міграціями науковців та їх працевлаштуванням в інших установах або в новостворених центрах (наприклад, на базі евакуйованих університетів). Такі вчені приносять нові знання й практики в місця, де відповідні дослідження до того не проводилися. Це дещо нагадує наведений вище приклад із ЗооБіном у 1941–1944 рр. Щодо мобілізації науки в часи катаклізмів можна згадати ще й те, у яких умовах було підготовлено перші в Україні теріологічні видання. У буремні роки воєн і революцій початку ХХ ст. вийшла книга О. Мигуліна (перша теріологічна праця в Україні) «Ссавці Харківської губ.», весь наклад якої згинув у вирі подій російсько-української війни 1918–1921 рр. Тоді ж, у 1920 р., у період розгулу червоного терору та початку великого голоду в Україні було написано й перший визначник ссавців України.

Про надскладну історію своєї книги «Нарис фауни Степової Наддніпрянщини», яка не раз губилася й переписувалася, у передмові до неї пише І. Барабаш. Гинули й колекції. Нові реалії вимагають нових дій. Чимало дослідницьких тем втратили актуальність, інші, навпаки, її набули. Сформувався нові запити до прикладної науки, нові державні програми, щоправда, далеко не завжди узгоджені з можливостями науковців, а почасти й не відповідні їхньому потенціалу. Показовими є дискусії щодо Каховського водосховища, Печенізького водосховища та багатьох інших менших водойм, знищених війною. Чиновники вірять лише в інвестиції, і навіть таке вандальне повернення екосистем до умовно первинного стану з перспективою його

відновлення не надихає їх ні на що інше, крім повторення радянських рекордів у знищенні природи.

Розглядаючи сучасний стан розвитку науки та (вкотре) реформування НАН України, академік Г. Скрипник пише: «Метою реформування є употужнення наукової, науково-технічної та інноваційної складових діяльності НАНУ задля підвищення ефективності головних її дослідницьких векторів – зростання ролі доробку академічних наукових установ у промислово-економічній сфері та в безпеково-оборонній системі держави». Проте, чи є це мобілізацією науки, не зрозуміло. Хоча пріоритетність розвитку прикладних напрямів очевидна (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 30.04).

Інтерв'ю з фізиком і волонтером А. Сененком про діяльність науковців під час війни

Як українська наука працює на перемогу? Як росіяни знищували в Україні цілі наукові сфери? Про все це та багато іншого розповів у своєму інтерв'ю фізик-волонтер, старший науковий співробітник Інституту фізики НАН України кандидат фізико-математичних наук А. Сененко.

А. Сененко наголосив на тому, що Національна академія наук уже досить давно долучилася до прикладних тематик оборонного характеру, зазначивши, що «Нептун» і «Вільха» без української науки не літають. Учений також відзначив, що держава приділяє недостатньо уваги для того, щоб українська наука максимально була залучена в оборонний сектор, – ідеться про максимальне фінансування та сприяння цій роботі.

А. Сененко також зазначив, що закордонна наукова спільнота дуже сильно допомогла українській науці, особливо українським науковцям, які втратили свої робочі місця та лабораторії внаслідок збройної агресії Росії.

Учений також наголосив, що агресія Росії розпочалася ще задовго до 2022 р.: це стосувалося як цілеспрямованого винищення в Україні цілих сфер, зокрема промисловості, так і винищення оборонного сектору та витіснення української культури. Те саме відбувалося і з наукою, зазначив А. Сененко, адже росіяни сприяли системному зниженню кількості науковців, які працювали в Україні за різноманітними тематиками, у тому числі переманюючи їх на своє фінансування.

Щодо прориву в українській науці вчений зазначив: «Прорив не готується, але цілі колективи науковців системно роблять усе для того, щоб наша армія отримувала, можливо не завтра, але за кілька місяців, кілька років, кращу броню, кращі гармати, кращі стволи, кращі безпілотники, кращі покриття для маскуванню цих безпілотників. Тобто наші науковці роблять багато того, що дійсно сприяє нашій перемозі і вже зараз працює на фронті. Парадоксально, але факт. Росіяни про це знають. І тому з початку 2022 р. вони системно били по науковим інститутам, у тому числі в Києві, винищуючи їхню

інфраструктуру, лабораторії, тому що вони знали, що в цих інститутах працюють розумні люди, робляться важливі для армії розробки й системи, без яких наша техніка, яка виробляється в Україні, фактично не здатна воювати» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 29.04*).

Як ядерна фізика допомагає людям? У яких сферах людина використовує ядерну енергію та іонізуюче випромінювання? Де в космічній галузі потрібен ядерний матеріал? Про все це та багато іншого розповіли у своєму інтерв'ю для освітнього порталу «Нова Українська школа» старший науковий співробітник Інституту ядерних досліджень НАН України, кандидат фізико-математичних наук Є. Малий і старший науковий співробітник того ж інституту, кандидат фізико-математичних наук Ю. Степаненко.

Є. Малий зауважує, що в людей досі виникають думки, що атом і ядерна енергетика – це щось шкідливе й загрозливе, однак не варто забувати, що завдяки атому ми можемо отримувати електроенергію, використовувати рентгенівське випромінювання, променеву терапію тощо.

Ю. Степаненко пояснює: «В основі ядерної (атомної) енергетики лежить її перетворення в теплову енергію, яку потім використовують для виробництва електричної. Ядерна (атомна) енергія утворюється через ланцюгову ядерну реакцію розщеплення ядер плутонію та урану».

Учені також розповіли про те, що енергія є екологічнішою, ніж, скажімо, викопне паливо, а ядерна фізика не обмежується лише атомними станціями і її використовують у багатьох сферах.

Також вони поінформували, у яких сферах людина використовує ядерну енергію та іонізуюче випромінювання; що пішло не так на ЧАЕС і який захист мають сучасні споруди атомних електростанцій; якою є нині Чорнобильська зона; чи справді радіація присутня в повсякденному житті й коли вона шкідлива для людини; де можна дізнатися більше про тему Чорнобиля та АЕС (перелік корисних посилань).

Як ядерна фізика допомагає людям? Часом, коли починаються розмови про аварію на Чорнобильській АЕС, у людей виникають думки, що атом і ядерна енергетика – це щось шкідливе й загрозливе, ділиться спостереженнями Є. Малий. Однак акцентує на тому, що не варто забувати, що завдяки атому ми можемо отримувати електроенергію, використовувати рентгенівське випромінювання, променеву терапію тощо.

За умови розумного та правильного використання, з дотриманням усіх інструкцій атом може допомагати людям, як-от у виробництві електроенергії на атомних електростанціях.

«В основі ядерної (атомної) енергетики лежить її перетворення в теплову енергію, яку потім використовують для виробництва електричної. Ядерна

(атомна) енергія утворюється через ланцюгову ядерну реакцію розщеплення ядер плутонію та урану», – пояснює Ю. Степаненко.

За словами обох науковців, така енергія є екологічнішою, ніж, скажімо, викопне паливо (вугілля, нафта тощо). Адже при добуванні останніх виділяється чимало вуглекислого газу, який погіршує якість повітря. Тож атомні станції виглядають цілком екологічними, за умови правильної експлуатації. Щоправда, досі для довкілля є проблемним питання зберігання та утилізації відпрацьованого палива.

Водночас, як наголошує Ю. Степаненко, ядерна фізика не обмежується лише атомними станціями. Її використовують у датуванні (або ядерній хронології). Зокрема, радіовуглецевий аналіз дає змогу визначити вік біологічних структур, а інші радіоактивні ізотопи допомагають визначити геологічний вік порід.

За допомогою технологій гамма-каротажу також визначають структуру земних порід і вміст корисних копалин. І це все допомагає досліджувати світ та його еволюцію.

Комп'ютерна томографія, променева терапія онкологічних захворювань також стали можливими завдяки ядерній фізиці, зазначає науковець.

Як пише «Куншт», МАГАТЕ створило програму, яка використовує ядерні методи для діагностики та лікування раку й серцево-судинних захворювань. Ще за допомогою випромінювання радіоактивних ізотопів лікарі можуть досліджувати різні частини людського тіла, дотримуючись чіткої дозиметрії. Ядерні методи діагностики використовують і для різних інфекційних хвороб, як-от Covid-19.

Як інформує Ю. Степаненко, ядерну енергію використовують і в космічній галузі, зокрема під час запуску супутників, коли їх відправляють у протилежну сторону від Сонця, де для роботи недостатньо сонячного випромінювання. Тоді для їх подальшого функціонування використовують ядерний матеріал на основі процесів ядерного розпаду (радіоізотопні термоелектричні генератори).

Що пішло не так на ЧЕАС? Науковці наголошують, що працювати з ядерною енергією потрібно за чіткими інструкціями, з дотриманням усіх норм як будівництва, так і експлуатації. Серед причин аварії на Чорнобильській АЕС, за висновком розслідування МАГАТЕ, були серйозні недоліки в самому проєкті конструкції реактора, а також порушення правил експлуатації під час його зупинки, ідеться в праці «Страшне, прекрасне та потворне в Чорнобилі».

На Чорнобильській АЕС 25 квітня 1986 р. експериментально мали зупинити четвертий енергоблок. Планували зробити це для того, щоб вивчити можливості його роботи у випадку втрати електроенергії, пише NV. Випробування не скасували попри те, що технічні показники не відповідали плану. Тож уночі 26 квітня четвертий реактор був повністю зруйнований унаслідок двох теплових вибухів.

Водночас, як пишуть автори вищезгаданої праці, брак «культури безпеки» у відповідних організаціях у Радянському Союзі призвів до нездатності виправити ці проектні дефекти навіть попри те, що вони були відомі до аварії. СРСР визнав катастрофу лише 28 квітня. До цього часу більшість людей продовжувала жити звичним життям, не знаючи, що потрібно евакуюватися. Приховування правдивої інформації з боку держави стало ще одним із чинників збільшення постраждалих унаслідок аварії.

«Однак хочу наголосити, що ми вже давно не живемо в тоталітарній системі, де заведено замовчувати навіть найменшу помилку. Уся інформація зараз у вільному доступі, офіційні джерела дають багато даних про те, як убезпечити себе у випадку аварії. Тож ми знаємо, як себе захистити від радіації й принаймні можемо про себе потурбуватися», – зауважує Є. Малий.

Якою є Чорнобильська зона зараз? Нерідко в людей складається хибне уявлення про те, що нібито в Чорнобильській зоні відчуження є лише коні Пржевальського та сталкери, зазначає К. Шаванова. Звісно, зона відчуження ЧАЕС і досі є радіаційно небезпечною територією. Та водночас це ще й цілий біосферний заповідник і дослідницький майданчик.

Хоча з 2000 р. безпосередньо атомна станція не виробляє електроенергію, там кожен день працює до сотні людей, які стежать за територією. Через те, що в Чорнобильській зоні заборонено мешкати людям і вести господарську діяльність, це перетворило її на «лабораторію просто неба», де вчені з різних галузей з усього світу здійснювали дослідження. Американська науковиця з Принстонського університету Кара Лав вивчала хижаків у зоні протягом 10 років.

Через повномасштабне вторгнення кількість досліджень, звісно, скоротилася, зауважує К. Шаванова. Тепер зона – мілітаризована прикордонна територія.

Самі інституції зони відчуження ділять на два цикли:

– основний. Там працівники займаються деконтамінацією (очищенням) території, проведенням наукових досліджень, побудовою та експлуатацією аркової споруди, яка накриває саму ЧАЕС, сховищ ядерного палива;

– допоміжний. Інституції, які забезпечують діяльність перших.

З 2016 р. 90 % Чорнобильської зони займає Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник для збереження біорізноманіття та унікальних природних умов Українського Полісся. Там є багато червонокнижних рослин і тварин. Працівники заповідника споглядають їх, фотографують, аналізують, відстежують.

Як бачимо, забруднення не змогло зупинити розвиток природи. Водночас ви не зустрінете там мутантів, як у фантастичних фільмах. Усе розвивається досить природно.

Безпосередньо ЧАЕС перестала генерувати енергію у 2000 р. Одразу після аварії над четвертим блоком ЧАЕС звели ізоляційну споруду (об'єкт «Укриття»). У 2016,р. його додатково накрили новим безпечним

конфайнментом (НБК) – ізоляційною арковою спорудою. Остаточне виведення ЧАЕС з експлуатації має тривати щонайменше до 2117 р. (НБК розрахований на 100 років), додає К. Шаванова.

Який захист мають споруди сучасних атомних станцій? Як інформує Є. Малий, у сучасних протоколах створення АЕС розглядають різні можливі ризики, які можуть вплинути на їхню роботу. Наприклад, під час конструювання станції враховують землетруси чи падіння літака. Відповідно до цього розроблялися й різні рівні захисту. На випадок відсутності електропостачання там використовують генератори, які можуть підтримувати роботу станції.

Крім того, зараз створюють екологічніші реактори термоядерного синтезу, або як їх ще називають реактори нового покоління, додає Ю. Степаненко. «Якщо такий реактор і вибухне, то через те, що паливо подається малими порціями, забруднення буде лише в корпусі реактора й не має вийти назовні. Цей напрям розвивають і вдосконалюють далі», – зазначає науковець.

Водночас К. Шаванова наголошує, що російсько-українська війна, тимчасова окупація росіянами ЧАЕС (на початку повномасштабного вторгнення), а згодом – Запорізької АЕС (яка окупована й на момент публікації матеріалу), погрози росіян ядерною зброєю ще раз доводять, що світу потрібно розробляти нові норми та гарантії безпеки атомних станцій. «Наразі відповідні міжнародні структури та експерти вже розробляють новий протокол стійкості ядерних об'єктів під час воєнного стану, де розглядають їх можливий захист. Події в Україні спонукають світ робити сучасні АЕС більш стійкими до сучасних викликів», – підсумувала науковиця.

«Радіація – це високоенергетичне випромінювання, яке утворюється через розпад (або синтез) атомних ядер речовини. Тобто радіація – це сукупність усього випромінювання, яке полишає ядро внаслідок його розпаду (або синтезу)», – пояснює К. Шаванова, кандидатка біологічних наук із генетики, співавтор праці «Страшне, прекрасне та потворне в Чорнобилі».

Радіація не має кольору, запаху, смаку, вона невидима, додає Ю. Степаненко. Її вимірюють за допомогою спеціальних приладів – дозиметрів. На сьогодні є спеціальні додатки, які можуть вимірювати рівень радіації навіть через телефон.

Науковці зазначають, що загалом іонізуюче випромінювання не є небезпечним. Загроза з'являється тоді, коли воно починає взаємодіяти з певною речовиною, зокрема з молекулами людського тіла.

К. Шаванова порівнює радіацію із запущеним з великою силою м'ячем: «Немає жодної небезпеки, допоки він не зіткнеться із сусідською шибкою».

Під час аварії на Чорнобильській АЕС стався викид великої кількості радіації, а тому вона стала небезпечною для людей. «Але не варто забувати, що в маленьких дозах радіація присутня і в повсякденному житті. Тоді вона не є

шкідливою. Наприклад, наші тіла теж мають невелику дозу радіації й це природно.

Навіть під час польоту на літаках на великих висотах можна отримати якусь частину випромінювання. Адже чим вищий політ, тим менше атмосфера Землі захищає літак від космічних променів. Але підвищення радіаційного тла в літаках не є небезпечними, бо воно невисоке», – додає Є. Малий.

Тож не варто боятися радіації в повсякденному житті, якщо вона присутня в малих дозах. Водночас, коли йдеться про великі її викиди, варто дотримуватися правил безпеки.

Як можна захиститися від радіації? Науковці ще раз нагадують, що – на відміну від часів СРСР – сьогодні ми живемо в демократичній державі, де люди мають вільний доступ до інформації. Тому в інфопросторі є чимало порад, як можна захиститися від радіації, хоча їх теж потрібно критично осмислювати та брати інформацію лише з офіційних джерел.

Будь-яких заходів варто вживати лише після офіційного повідомлення про аварію на АЕС чи застосування ядерної зброї. Таку інформацію має повідомити ДСНС, Генштаб, поліція чи місцева влада на сторінках їхніх офіційних сайтів чи соцмереж або на офіційних каналах, наголошують у Центрі громадського здоров'я.

Водночас у зоні ураження зв'язок може не працювати. Тому варто подбати про наявність радіоприймача із живленням від батарейок (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 29.04*).

Наукові видання НАН України

Вийшла друком брошура «Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2024–2028 роки».

У Видавничому домі «Академперіодика» НАН України вийшла друком брошура «Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2024–2028 роки».

Перелік цих наукових напрямів та проблем було затверджено постановою Президії НАН України від 10.01.2024 № 8 згідно з пропозиціями наукових установ, відділень та секцій НАН України та з урахуванням Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності» від 21.12.2023 № 3534-IX. Вони визначаються в НАН України з метою сприяння координації та плануванню досліджень, запобігання їх дублюванню, забезпечення відповідності тематики, що виконується за бюджетні кошти, пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки. Зокрема, зазначені напрями та проблеми

мають враховуватися під час планування і обліку тематики досліджень, оформлення звітних документів щодо виконання таких досліджень, проведення експертизи нової тематики.

Тираж брошури, що складає 300 примірників, буде розподілено між науковими установами, відділеннями та підрозділами апарату Президії НАН України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 3.05*).

У Київському університеті права НАН України видали колективну монографію «Цивільний та виконавчий процес: міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорій справ та виконання судових рішень», присвячену дослідженню судової та виконавчої практики, аналізу міжгалузевих зв'язків цивільного та виконавчого процесу. За результатами роботи авторами внесені конкретні пропозиції з удосконалення чинного законодавства.

Загальну редакцію здійснили такі науковці:

– в. о. завідувача кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права НАН України доктор юридичних наук С. Фурса;

– доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права НАН України кандидат юридичних наук О. Хорватова;

– голова ради Асоціації приватних виконавців України О. Русецька.

Наукову працю видано за сприяння Національної академії наук України, Київського університету права НАН України, Асоціації приватних виконавців України, Експертної (науково-консультативної) ради та проєкту ЄС «Право-JUSTICE».

У написанні монографії, що складається з трьох розділів та 25 підрозділів, взяли участь відомі вітчизняні вчені, доктори наук, судді та практикуючі юристи, зокрема, авторами стали 35 відомих науковців – кандидатів та докторів наук. Рецензентами праці виступили 11 докторів юридичних наук як з України, так і з-за кордону.

Книга стане у нагоді суддям, виконавцям, адвокатам, а також може бути використана викладачами, студентами для вивчення дисциплін «Особливості розгляду певних категорій цивільних справ», «Особливості примусового виконання рішень судів у цивільних справах», «Виконавчий процес», а також аспірантам та докторантам для підготовки дисертаційних досліджень (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 29.04*).

В Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України опубліковано колективну працю «Олександр Довженко: між тоталітаризмом і національною ідеєю. Енциклопедичний словник. Т. 1: А-Л», у якій уперше у форматі енциклопедичного жанру систематизовано інформацію про осіб із кола співдіяльності й спілкування О. Довженка – одного з геніїв українського та світового кіно, художника, письменника, громадського діяча. Видання є підсумком майже столітнього процесу вивчення життя і творчості класика кіномистецтва українськими й іноземними науковцями, систематизації величезної кількості архівних матеріалів.

Серед головних завдань видання – аналітичний коментар до кожного Довженківського твору: фільмового, літературного, образотворчого. Словник містить біографічні аспекти, питання джерельної бази, історію створення тощо.

У виданні – близько 2 тис. гасел, воно охоплює імена тих, хто складав особистісний космос митця. Це родина та друзі; колеги по роботі, творчому пошуку й громадській діяльності; державні та політичні діячі; письменники й митці минулих епох, які впливали на Довженкову творчість; дослідники й інтерпретатори світу кінохудожника.

У першому томі енциклопедичного словника подано статті про кіно, культуру, політичне та громадське життя. Окремі статті розповідають про людей, у той чи той спосіб пов'язаних із Олександром Довженком.

Тематичні блоки видання:

– твори Довженка (джерельні, фактичні дані про їх створення та коментар, дослідницька інтерпретація, у межах жанру енциклопедичної статті);

– біографія О. Довженка;

– родина та друзі (так зване ближнє коло митця);

– географічні назви (місця, пов'язані з життям і творчістю режисера);

– світогляд Довженка, його філософія;

– Довженко і світова культура;

– фільмографія;

– повна біобібліографія видань Довженка та праць про нього в українській і світовій дослідницькій літературі й періодиці.

Книга виходить друком у двох томах [статті розміщено за абеткою: А-Л (т. 1), М-Я (т. 2)] і має стати комплексним виданням, яке охопить усі без винятку види й напрями діяльності видатного кіномитця. Сучасні технології дадуть змогу доповнити енциклопедичні тексти електронними копіями оригіналів рукописів, що зберігаються в архівах (передусім щоденникових записів митця), фонограм його виступів і DVD-копіями Довженкових фільмів і всіх стрічок, де задокументовано різні етапи й форми його діяльності.

Робота над словником триває.

Бібліографічний опис видання:

О. Довженко: між тоталітаризмом і національною ідеєю. Енциклопедичний словник. Т. 1 : А-Л / [Голов. ред. Г. Скрипник; відп. ред. С. Тримбач]; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2023. 240 с. ISBN 978-617-14-0068-9 (загальний) ISBN 978-617-14-0069-6 (Т. 1) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 23.04).

Вийшов друком номер журналу «Вісник Національної академії наук України» за квітень 2024 р.

«Офіційний розділ» представляють інформаційні повідомлення про засідання Президії НАН України від 7 і 21 лютого 2024 р.

У розділі «З кафедри Президії НАН України» подано стенограми наукових доповідей, виголошених на цих засіданнях:

– «Біологічні фактори забезпечення продовольчої безпеки України» (доповідач – завідувач відділу фізіології живлення рослин Інституту фізіології рослин і генетики НАН України член-кореспондент НАН України В. Швартау);

– «Науково-практична парадигма сучасного українського конституціоналізму: вплив реалій правового режиму воєнного стану та викликів повоєнного розвитку України» (доповідач – учений секретар Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України доктор юридичних наук, професор А. Крусян);

– «Магнітне поле Землі: екологічний аспект» (доповідач – завідувач відділу геомагнетизму Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України доктор геологічних наук М. Орлюк);

– «Теплові електростанції як елементи системи регулювання режимів енергосистеми України» (доповідач – завідувач лабораторії паливних проблем енергетики Інституту теплоенергетичних технологій НАН України доктор технічних наук, професор М. Чернявський).

Далі увазі читачів пропонуються стаття «Природничі теренові дослідження воєнного часу в Україні: зміни пріоритетів» провідного наукового співробітника відділу музеології Національного науково-природничого музею НАН України кандидата біологічних наук І. Загороднюка та стаття «Чи є місце доменній печі в умовах Європейського зеленого курсу?» заступника директора з наукової роботи Інституту чорної металургії ім. З. І. Некрасова НАН України доктора технічних наук О. Меркулова.

У розділі «Наукові напрями» представлено статтю «Наукові школи та сучасні наукові напрями Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України» заступника директора з наукової роботи Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України доктора фізико-математичних наук О. Легостаєвої.

У розділі «Наукова спадщина» розміщено статтю «Яскравий представник харківської математичної школи. До 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України Й. В. Островського» (автор – доцент кафедри фундаментальної математики Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна кандидат фізико-математичних наук О. Ільїнський).

Завершують номер вітальні публікації з нагоди 70-річчя академіка НАН України Л. П. Яценка, 80-річчя члена-кореспондента НАН України В. А. Білоуса, 80-річчя члена-кореспондента НАН України А. В. Нарівського, 70-річчя члена-кореспондента НАН України М. О. Мchedлова-Петросяна (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).* – 2024. – 30.04).

Наука і влада

Кабінет Міністрів України затвердив перелік пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок.

Про це повідомляє Урядовий портал. Оновлений перелік діятиме до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні

Серед ключових напрямів:

- Національна безпека і оборона;
- Дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу;
- Інформаційні та комунікаційні технології;
- Енергетика та енергоефективність;
- Раціональне природокористування;
- Науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;
- Нові речовини і матеріали.

Ці напрями були визначені на основі проведених раніше аналітичних досліджень науково-технологічного розвитку та пропозицій центральних органів виконавчої влади й академій наук, тож ураховують актуальні потреби держави в період воєнного стану.

Ще раз наголосимо: оновлений перелік діятиме до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).* – 2024. – 3.05).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти і науки

Члена-кореспондента НАН України А. Ємець обрано членом Європейської академії.

Завідувача відділу клітинної біології та біотехнології Інституту харчової біотехнології та геноміки НАН України члена-кореспондента НАН України А. Ємець обрано членом Європейської академії (Academia Europaea) – до Секції біохімії та молекулярної біології (Biochemistry & Molecular Biology).

Серед 387 членів Європейської академії, яких об'єднує ця секція, – 17 нобелівських лауреатів і лише двоє українських науковців.

Загалом цього року до складу Європейської академії обрано 365 провідних учених з Європи й усього світу.

Персональний профіль члена-кореспондента НАН України А. Ємець на сайті «Academia Europaea» (***Національна академія наук України*** (<http://www.nas.gov.ua>)). – 2024. – 29.04).

Науковці НТК «Інститут монокристалів» НАН України взяли участь у роботі II Міжнародного біомедичного симпозіуму.

Захід проходив у Ташкенті (Узбекистан) на базі Республіканського спеціалізованого науково-практичного медичного центру епідеміології, мікробіології, інфекційних і паразитарних хвороб.

Науково-технологічний комплекс (НТК) «Інститут монокристалів» НАН України на цьому науковому зібранні представили провідні науковці Комплексу: перший заступник генерального директора член-кореспондент НАН України В. Чебанов, старший дослідник кандидат біологічних наук О. Солодянкін та науковий співробітник кандидат ветеринарних наук Н. Рудова.

Метою заходу було об'єднання зусиль фахівців біомедичної галузі в розв'язанні актуальних наукових завдань.

На Симпозіумі команда Комплексу представила концепцію розробки діагностичних тест-систем в Україні. За результатами роботи підписано меморандум про науково-технічне співробітництво з провідною науковою європейською установою та узгоджено план спільних досліджень на 2024–2025 рр.

Фахівці НТК також мали нагоду встановити нові професійні зв'язки й обговорити широкий спектр питань щодо тенденцій, напрямів розвитку, особливостей і можливостей у галузі біомедичних досліджень. Адже сучасні дослідження потребують глобального підходу до формування дослідницьких колективів із залученням фахівців різних спеціальностей.

Науково-технологічний комплекс «Інститут монокристалів» НАН України постійно розширює міжнародне співробітництво. Команда

НТК перебуває в тісному контакті із зарубіжними партнерами щодо започаткування і виконання спільних проєктів. Для цього у Комплексі створені сучасні науково-дослідні лабораторії, рівень яких не поступається світовим стандартам (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 29.04*).

До уваги держслужбовця

А. Шумілова, мол. наук. співроб. НБУВ

П. Штих, наук. співроб. НБУВ

Питання гендерної рівності. Джерела до бібліографії (2002–2024 рр.)

*Гендерна рівність – це не нормативи,
а переваги, які отримує суспільство
від збалансованої системи.*

А. Дєєва

У 2014 р. Україна підписала та ратифікувала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, тим самим продемонструвавши відданість європейським цінностям і взявши на себе зобов'язання «вживати заходи щодо досягнення рівності між чоловіками та жінками в усіх галузях, зокрема, в політичній, соціальній, економічній і культурній галузях».

Принцип гендерної рівності закріплений у Конституції України: стаття 24 визначає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки та чоловіка забезпечується:

– наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти й професійній підготовці, у праці та винагороді за неї;

– спеціальними заходами щодо охорони праці й здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством;

– правовим захистом, матеріальною та моральною підтримкою материнства й дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Рівність усіх людей у їхніх правах і свободах, що гарантована Конституцією України, закріплена в ряді нормативно-правових актів. У Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» поняття гендерна рівність визначено як рівний правовий статус жінок і

чоловіків та рівні можливості щодо його реалізації, що дає змогу особам обох статей брати однакову участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

У Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначено ключові поняття:

– рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;

– рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків;

– дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Пропонований бібліографічний список містить матеріали, доступні онлайн: законодавчі акти, книжкові видання, збірники, статті, ресурси інтернету.

Законодавчі акти

1. Інструкція «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів»: наказ М-ва соц. політики України від 7.02.2020, № 86 // Офіц. вісн. України. – 2020. – № 20. – Ст. 769. – С. 62. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text>

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок // Верховна Рада України. Законодавство України : [офіц. портал]. – URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207

3. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 5.04.2017, № 229-р // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249890469>

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях : Закон України від 26.10.2018, № 2523-VIII // Відом. Верхов. Ради. – 2018. – № 44. – Ст. 353. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

5. Про деякі питання діяльності Експертної ради з питань запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі : наказ М-ва соц. політики України від 13.02.2020, № 108 // Міністерство соціальної політики України : [вебсайт]. – URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5640.html>

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8.09.2005, № 2866-IV // Верховна Рада України. Законодавство України : [офіц. портал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

7. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Постанова Каб. Міністрів України від 11.04.2018, № 273 // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku> ;

Те саме. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-%D0%BF#Text>

8. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Постанова Каб. Міністрів України від 11.04.2018, № 273 // Офіц. вісн. України. – 2018. – № 33. – Ст. 1165. – URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp180273>

9. Про затвердження змін до тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців : наказ М-ва оборони України від 20.10.2017, № 541 : втратив чинність згідно Наказу М-ва оборони України від 13.12.2018, № 627 // Офіц. вісн. України. – 2017. – № 98. – Ст. 3012. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1384-17#Text>

10. Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів : наказ М-ва соц. політики України від 7.02.2020, № 86 // Міністерство соціальної політики України : [вебсайт]. – URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5674.html>

11. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі : наказ М-ва фінансів України від 2.01.2019, № 1 // Верховна Рада України. Законодавство України : [офіц. портал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>

12. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 24.02.2016, № 113-р // Верховна Рада України. Законодавство України : [офіц. портал]. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80/page>

13. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 28.10.2020, № 1544-р // Верховна Рада України. Законодавство України : [офіц. портал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>

14. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції комунікації у сфері гендерної рівності : розпорядж. Каб. Міністрів України від 27.01.2023, № 79-р // Офіц. вісн. України. – 2023. – № 15. – Ст. 945. – С. 60. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2023-%D1%80#Text>

15. Про затвердження Порядку добору, направлення та зарахування кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ, поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України : наказ МВС України від 15 квіт. 2016 р., № 31 // Верховна Рада України. Законодавство України : [офіц. портал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0668-16>

16. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки : розпорядж. Каб. Міністрів України від 12.08.2022 р., № 752-р // Офіц. вісн. України. – 2022. – № 70. – Ст. 4248. – С. 96. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>

17. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації : розпорядж. Каб. Міністрів України від 20.12.2022, № 1163-р // Каб. Міністрів України : [вебсайт]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

18. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики : Постанова Каб. Міністрів України від 07.07.2017, № 390 // Офіц. вісн. України. – 2023. – № 1. – Ст. 37. – С. 258. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF#Text>

19. Схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки : розпорядж. Каб. Міністрів України від 12.08.2022, № 752-р // Офіц. вісн. України. – 2022. – № 70. – Ст. 4248. – С. 96. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-r#Text>

20. Забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків : перелік інформ.-метод. ресурсів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків // Міністерство освіти і науки України : [вебсайт]. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/zabezpechennya-rivnosti-prav-ta-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv>

Зі змісту: Міжнародні нормативно-правові документи; Нормативно-правові документи України; Інформаційно-методичні ресурси; Інформаційно-методичні ресурси, розроблені КІП МОН; Матеріали Практичної конференції МОН «Імплементация Стратегії гендерної рівності в освіті до 2030 року: рух уперед» 29 листопада 2023 року за участю Першої леді України; Онлайн-ресурси.

Книжкові видання, збірники

21. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя : зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф., Київ, 18 верес. 2020 р. / упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, Ю. Б. Ірха, О. І. Бочек. – Київ : ВАІТЕ, 2020. – 612 с. – URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/Збірник-тез-доповідей.pdf>

22. Бачановіч В. Гендерна рівність у місцевому політичному житті та гендерна концепція у місцевій політиці в Україні [Електронний ресурс] / В. Бачановіч. – 2018. – 38 с. – URL: <https://rm.coe.int/16808a2a51>

23. Бестік М. Посібник щодо самооцінки з гендерних питань для поліції, збройних сил та сектора правосуддя / Меган Бестік. – Женева : ЦКЗС, 2011 р. – 52 с. // DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance : [вебсайт]. – URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/self_assessment_guide_UKR.pdf.pdf

24. Богдан Ж. Гендерна психологія : навч.-метод. посіб. [для здобувачів другої (магістерської) вищої освіти за спец. 053: Психологія] / Жанна Богдан, Яна Мовчан ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». – Харків : Друк. Мадрид, 2021. – 155 с. : 73 іл., 18 табл. – Бібліогр.: 52 назв. – URL:

<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/c7a8a119-3f46-472e-87f7-a23f10e02c69/content>

25. Гаврищук А. О. Правові засади забезпечення гендерної рівності в Європі : диплом. робота випускника освіт. ступеня «Бакалавр» спец. 293 «Міжнародне право» / Анастасія Олексіївна Гаврищук ; Нац. авіац. ун-т, Ф-т міжнар. відносин, Каф. Міжнар. права та порівнял. правознавства. – Київ, 2021. – 70 с. – URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/52089/3/ФМВ%20293%20Гаврищук%20А.О..pdf>

26. Гендер для медій : підруч. із гендер. теорії для журналістики та інших соціогуманітар. спец. / М. Маєрчик, Л. Малес, Т. Марценюк [та ін.] ; за ред. М. Маєрчик (голова редкол.), О. Плахотнік, Г. Ярманової ; Ін-т народознавства НАН України, Центр культур.-антропол. студій, Представництво Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні. – Київ : Критика, 2013. – 216, [1] с. : іл. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009635>

27. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України / керівник проекту О. Пищуліна // Центр Разумкова : [вебсайт]. – Київ : Заповіт, 2016. – 244 с. – URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Gender_rivn.pdf

28. Гендерні питання в секторі безпеки : зб. інформ.-метод. матеріалів / ред. М. Бастік. – Женева : ДКЗС, 2017–2020 // DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance : [вебсайт].

Посібник 1 : Управління сектором безпеки, реформа сектору безпеки та гендерні питання / Генрі Миртінен. – 2017. – 7, 59 с. – URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Tool%201%20UA.pdf>

Посібник 2 : Гендерні питання у поліції / Ліза Дені. – 2019. – 7, 75 с. – URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Tool%202%20UA.pdf>

Посібник 3 : Гендерні питання в секторі оборони / Каллум Уотсон. – 2020. – 7, 67 с. – URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Tool%203%20UA.pdf>

29. Горенко М. В. Гендерні особливості готовності майбутніх психологів до здійснення професійно кар'єри : автореф. дис. ... д-ра філософії : 053 – Соціальні та поведінкові науки. Психологія / Горенко Мар'яна

Вячеславівна ; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини – 2022. – URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/0822U101004>

30. Горова З. М. Гендерні дослідження: актуальні проблеми та перспективи розвитку : наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад.: З. М. Горова, В. В. Косенко, Н. А. Чайка ; відп. за вип. В. В. Бугаєнко ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Б-ка. – Суми, 2007. – 126 с. – URL: https://library.sspu.edu.ua/biblioteka/bibliografichni_pokazhchyky/2007/2.pdf

31. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія / І. О. Грицай ; М-во внутр. справ України, Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Київ : Хай-Тек Прес, 2018. – 560 с. – URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3750/1/Грицай%20І.О._монографія.pdf

Монографія присвячена проблемам теорії та практики механізму забезпечення принципу гендерної рівності. У роботі розкривається поняття, сутність та взаємозв'язок із суміжними категоріями принципу гендерної рівності. Аналізуються наукові дослідження та методологія у сфері принципу гендерної рівності. Акцентується на механізмі забезпечення принципу гендерної рівності, визначаються його поняття, елементи. Надається загальна характеристика нормативно-правової та інституційної складових механізму забезпечення принципу гендерної рівності в Україні. Також у роботі досліджуються питання гендерної політики в Україні, забезпечення принципу гендерної рівності у парламенті та збройних силах. Надається характеристика гендерної експертизи та гендерного бюджетування у механізмі забезпечення принципу гендерної рівності. Розкриваються питання забезпечення принципу гендерної рівності у сфері місцевого самоврядування; діяльності громадських організацій у сфері забезпечення принципу гендерної рівності; практики Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення принципу гендерної рівності. Досліджено особливості інституційного механізму формування та реалізації гендерної політики в Україні, його суб'єктно-об'єктну структуру та рівні здійснення. На основі статистичної та аналітичної інформації розкрито динаміку й тенденції становлення професійної кар'єри чоловіків та жінок у секторі безпеки в Україні; реалізації гендерної рівності в діяльності органів системи МВС України, зокрема Державної податкової служби України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної гвардії України, Національної поліції України, а також визначено перспективи їхнього удосконалення тощо.

32. Гендерне навчання військовослужбовців : посібник / редкол.: Б. Балон, А. Бйорссон, Т. Гейсс [та ін.] ; вступ. ст. Бенгт Аксельссон. – Женева : ДКЗС, Консорціум ПЗМ, 2016. – 232 с. // DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance : [вебсайт]. – URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_Military_Handbook_Ukrainian_0.pdf

33. Гендерні медійні практики : навч. посіб. з гендер. рівності та недискримінації для студентів вищ. навч. закл. / авт. кол.: Ю. О. Гончар, Н. М. Гусак, А. И. Костенко [та ін.] ; заг. ред. С. В. Штурхецький ; М-во соц. політики

України, ОБСЄ. – Київ, 2014. – 206 с. – URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/3/284966.pdf>

34. Гендерні стандарти сучасної освіти : зб. рек. – Київ, 2010–2011 // gender.org.ua. Бібліотека : [вебсайт].

Ч. 1. – 2010. – 329 с. – URL: https://gender.org.ua/images/lib/2011_gender_standards_p1.pdf

Ч. 2. – 2011. – 259 с. – URL: https://gender.org.ua/images/lib/2011_gender_standards_p2.pdf

Ч. 3. – Запоріжжя : Друк. світ, 2011. – 283 с. – URL: https://gender.org.ua/images/lib/2011_gender_standards_p3.pdf

35. Жінки. Мир. Безпека : інформ.-навч. посіб. для фахівців сектору безпеки / авт. та упоряд.: Л. Г. Ковальчук, Л. І. Козуб, К. Б. Левченко, М. М. Легенька, О. І. Сусллова ; М-во внутр. справ України, ОБСЄ, М-во соц. політики України. – Київ, 2017. – 264 с. // Центр гендерної культури : [вебсайт]. – URL: <https://www.genderculturecentre.org/wp-content/uploads/2018/04/ZHINKI.-MIR.-BEZPEKA.-Informaciyno-navchalniy-posibnik-dlya-fakhivciv-sektoru-bezpeki.pdf>

36. Камінська Н. В. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади : лекція № 3 / Н. В. Камінська, С. С. Чернявський, О. С. Перунова ; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 31 с. – URL: <https://dsns.gov.ua/upload/9/5/8/2/2020-5-20-112-lekciya-3.pdf>

Досліджено особливості інституційного механізму формування та реалізації гендерної політики в Україні, його суб'єктно-об'єкту структуру та рівні здійснення. На основі статистичної та аналітичної інформації розкрито динаміку й тенденції становлення професійної кар'єри чоловіків і жінок у секторі безпеки в Україні; реалізації гендерної рівності в діяльності органів системи МВС України, зокрема Державної податкової служби України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної гвардії України, Національної поліції України, а також визначено перспективи їхнього удосконалення тощо.

37. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики / Тамара Марценюк ; Міжнар. центр перспект. дослідж. // Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) : [вебсайт]. – Київ, 2015. – 44 с. : табл., рис. – URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf

38. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. – 305 с. // Національний університет оборони України : [вебсайт]. – URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/method_recomendations_gender_integration.pdf

39. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / Олена Волобуєва, Алла В'яткіна, Світлана Ганаба [та ін.]. – Київ : Вид. ФОП Клименко Ю. Я., 2021. – 292 с. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/08.2021/hei-web-final.pdf>

У виданні висвітлено фундаментальні питання теорії та практики інтегрування гендерних підходів в освітній процес закладів вищої освіти сектору безпеки і оборони України; розкрито сутність, структуру, зміст, форми та методи впровадження гендерної складової у різні види повсякденної діяльності; запропоновано уніфікований підхід до забезпечення гендерної рівності та подано практичні рекомендації щодо його використання. Для викладачів / викладачок, фахівців / фахівчинь, науковців / науковиць та широкого кола експертів / експерток сектору безпеки й оборони України.

40. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / авт. кол.: В. П. Агеєва, В. В. Близнюк, І. О. Головащенко [та ін.] ; редкол: В. П. Агеєва, Л. С. Кобелянська, М. М. Скорик (відп. ред.). – Київ : К.І.С., 2004. – С. 156–180. – URL: https://gender.at.ua/_ld/1/186_osnovy_teorii_g.pdf

Зміст: Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т. М. Мельник; Проблематика статі: виникнення та генеза / Н. Д. Чухим; Становлення теорії гендеру / І. О. Головащенко; Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники гендеру / Л. В. Малес; Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П. П. Горностай; Гендерні ролі та стереотипи / С. М. Оксамитна; Жіночий рух як ідеологія і практика суспільних змін / О. З. Маланчук-Рибак; Гендер у політиці / Т. М. Мельник; Гендер і ЗМК / М. М. Скорик; Правові аспекти гендеру / Т. М. Мельник; Гендерні відносини в економічній сфері / В. Близнюк; Гендерні відносини в родині / Н. В. Лавриненко; Гендер і релігія / В. Суковата; Гендерна літературна теорія і критика / В. П. Агеєва; Українська гендерна культурологія / В. П. Агеєва; Гендер і мова / О. С. Фоменко; Гендерна освіта й педагогіка / О. А. Луценко; Становлення гендерної освіти в Україні / Л. О. Смоляр.

41. Пастух О. С. Одяг як гендерний маркет в сучасному суспільстві : кваліфікаційна робота випускника освітнього ступеня «Бакалавр» за спец.: 054 «Соціологія» / Олександра Сергіївна Пастух ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ф-т соціології, Каф. галузевої соціології. – Київ, 2023. – 58 с. – URL: <https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/d4bd5296-57c6-478c-a69e-7444f97653ed/content>

Мета: дослідити роль одягу як гендерного маркера в сучасному суспільстві, з особливим акцентом на соціально-культурному контексті України. Предмет: гендерне означення одягу в сучасному суспільстві. Теоретичним підґрунтям дослідження є ідеї та концепції видатних соціологів, філософів та культурологів, які зробили значний внесок у розробку теорії культури та гендерних досліджень: Арнольда Р., Батлера Дж., Гофмана Е., Зіммеля Г. [1957], Іглі А., Карау С., Пакетт-Сміт К., Томаса Дж., Сімони де Бовуар С.

42. Путівник гендерної інтеграції у Збройних силах України. Формування гендерної компетентності військового професіонала / уклад.: В.

Арнаутова, В. Лукічов, Т. Нікітюк ; ОБСЄ, М-во оборони України. – 2020. – 236 с. – URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/8/479044_0.pdf

Путівник призначений для вищого керівництва Міністерства оборони України, Збройних Сил України, радників / радниць з гендерних питань, командирів / командирок, офіцерів / офіцерок усіх ланок управління, керівників / керівниць і посадових осіб уповноважених підрозділів із гендерних питань Міністерства оборони України та Збройних Сил України в рамках процесу формування гендерної компетентності.

43. Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку суспільства: стан, проблеми, перспективи : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., Хмельницький, 25 квіт. 2018 р. – Хмельницький : Вид-во НаДпсу, 2018. – 336 с. – URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/5konferentsiia_henderna_polityka_druk_2018.pdf

Зі змісту: Роль жінок у вирішенні військових конфліктів. Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку суспільства: стан, проблеми, перспективи / Д. В. Вітрова. – С. 59–62.

44. Розуміння маскулінності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25 берез. 2021 р. / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський [та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. – 234 с. – URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/zakon_ukr/gender/2021_03_25/konf_250321.pdf

45. Словник Європейського інституту з гендерної рівності / пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої [та ін.] ; заг. ред. О. Давліканова. – Київ : Вістка, 2021. – 170, [2] с. – URL: <https://fspo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Словник-Європейського-інституту-з-гендерної-рівності-1.pdf>

Словник розроблено Європейським інститутом із гендерної рівності (ЄІР) та з його дозволу підготовлено переклад українською. Переклад виконали експертки у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок, чоловіків у рамках спільного проекту Урядової уповноваженої з питань гендерної політики та Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта. Публікація призначена для розробників / розробниць політик, експертів / експерток з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок, чоловіків, неурядових організацій, дослідників / дослідниць із гендерної проблематики та всіх зацікавлених осіб і організацій. Електронний варіант українського перекладу розміщено в е-бібліотеці Фонду ім. Фрідріха Еберта та на сайтах організацій-партнерок, залучених до підготовки перекладу.

46. Справочное пособие «Гендер и РСБ» // ОБСЕ – Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе : [вебсайт]. – 2008. – URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/104140>

Зміст: Читателям (<https://www.osce.org/node/75276>); Часть 1: Гендер и реформирование сектора безопасности (<https://www.osce.org/node/75278>); Практическая записка 1 (<https://www.osce.org/node/75282>); Часть 2: Гендер и реформирование полицейских сил (<https://www.osce.org/node/75283>); Практическая записка 2 (<https://www.osce.org/node/75284>); Часть 3: Гендер и военная реформа (<https://www.osce.org/node/75285>); Практическая записка 3

(<https://www.osce.org/node/75286>); Часть 4: Гендер и реформирование системы правосудия (<https://www.osce.org/node/75287>); Практическая записка 4 (<https://www.osce.org/node/75288>); Часть 5: Гендер и реформирование пенитенциарной системы (<https://www.osce.org/node/75289>); Практическая записка 5 (<https://www.osce.org/node/75290>); Часть 6: Гендер и пограничный контроль (<https://www.osce.org/node/75291>); Практическая записка 6 (<https://www.osce.org/node/75292>); Часть 7: Гендер и парламентский контроль над сектором безопасности (<https://www.osce.org/node/75293>); Практическая записка 7 (<https://www.osce.org/node/75294>); Часть 8: Гендер и формирование политики национальной безопасности (<https://www.osce.org/node/75295>); Практическая записка 8 (<https://www.osce.org/node/75296>); Часть 9: Гендер и контроль над сектором безопасности со стороны гражданского общества (<https://www.osce.org/node/75297>); Практическая записка 9 (<https://www.osce.org/node/75298>); Часть 10: Гендер и частные военные и охранные фирмы (<https://www.osce.org/node/75299>); Практическая записка 10 (<https://www.osce.org/node/75300>); Часть 11: Гендер и анализ, мониторинг и итоговая оценка реформирования сектора безопасности (<https://www.osce.org/node/75302>); Практическая записка 11 (<https://www.osce.org/node/75303>); Часть 12: Гендерное обучение кадрового состава силовых структур – надлежащая практика и выводы на будущее (<https://www.osce.org/node/75304>); Практическая записка 12 (<https://www.osce.org/node/75305>); Часть 13: Выполнение резолюций о женщинах, мире и безопасности в ходе реформирования сектора безопасности (<https://www.osce.org/node/75271>); Практическая записка 13 (<https://www.osce.org/node/75306>); Часть 13: Приложение (<https://www.osce.org/node/75309>); Приложение (<https://www.osce.org/node/75307>).

47. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки / Рада Європи. – 59 с. – URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy2023-ukrnew2/16808b35a4>

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона включає в себе 47 держав-членів, 28 з яких є членами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини контролює імплементацію Конвенції у державах-членах.

Переклад цієї публікації українською мовою з французької здійснено за сприяння проекту «Свобода медіа в Україні», що впроваджується в межах спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу «Партнерство заради належного врядування», і є виключною відповідальністю перекладача.

48. Сучасні тенденції забезпечення гендерного балансу в умовах Євроінтеграції : зб. матеріалів інформ.-просвіт. форуму, м. Кропивницький, 17 берез. 2023 р. / Донец. держ. ун-т внутр. справ. – Кропивницький, 2023. – 362 с. – URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/zbirnyk-17.03.2023.pdf>

49. Табанова А. І. Гендерна політика в Україні: проблеми та рішення : монографія / А. І. Табанова ; М-во освіти і науки України, Одес. нац. економ. ун-т. – Одеса : «Атлант» ВОИ СОІУ, 2018. – 189 с. – URL:

<http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8226/1/Гендерна%20політика%20в%20Україні%20проблеми%20та%20рішення.pdf>

Монографія містить поглиблення та розвиток теоретичних і методичних положень стосовно соціально-економічних та інституційних аспектів гендерної політики в Україні й розроблення практичних рекомендацій щодо регулювання гендерної рівності в Україні з урахуванням цих аспектів. Розкрито сутність й особливості основних понять із гендерної проблематики. Досліджено економічний аспект гендерної рівності в Україні, проаналізовано гендерні особливості ринку праці за кластерним підходом, виявлено інституційні та соціальні аспекти гендерної рівності. Розкрито сутність методичних підходів до регулювання гендерної рівності в Україні у контексті міжнародного досвіду. Пропонуються шляхи забезпечення оптимальних пропорцій співвідношення трудових ресурсів чоловічої та жіночої статі, здійснено прогнозування гендерного паритету на засадах імітаційного моделювання. Досліджено питання подвійного навантаження жінок. Розроблено методичний підхід до прогнозування та регулювання гендерної нерівності в межах соціального, економічного та інституційного аспектів. Запропоновано модель, що відображає динаміку, зв'язок та механізми регулювання індексу гендерного розриву та його основних показників за будь-який період часу. Монографія адресована педагогам, психологам, соціологам, аспірантам, студентам, активістам молодіжних і жіночих громадських об'єднань, усім, кого цікавить гендерна проблематика.

50. Ткалич М. Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.10 / Ткалич Маріанна Григорівна ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2016. – 500 с. – На правах рукопису. – URL: https://lib.iitta.gov.ua/165934/1/Dis_Tkalych.pdf

51. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навч. посіб. / О. О. Уварова ; М-во освіти і науки України. – Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. – 204 с. – URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_9_copy.pdf

52. Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя / Т. І. Фулей. – Вид. 2-ге, випр. – Київ : ВАІТЕ, 2016. – 178 с. – URL: <https://www.nsj.gov.ua/files/1486454518GendRivnist-p.pdf> ; <https://www.osce.org/files/f/documents/a/5/249271.pdf>

Видання підготовлене у межах проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя», що впроваджується Координатором проєктів ОБСЄ в Україні спільно з Національною школою суддів України, Верховним Судом України та Вищим адміністративним судом України за фінансової підтримки Уряду Канади. Наводяться результати «Дослідження гендерної дискримінації у професійному середовищі адвокатів та суддів», виконаного на підставі аналізу анкет, що заповнювалися в квітні – червні 2015 р. учасниками та учасницями оглядових семінарів із застосування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Здійснюється огляд нормативно-правового регулювання з акцентуванням на ключових моментах міжнародних правових актів та законів України щодо забезпечення гендерної рівності та недискримінації; аналізуються форми статистичної звітності щодо наявності даних, розбитих за критерієм статі; розглядається національна судова практика в справах, що стосуються гендерної дискримінації, а також відповідна практика ЄСПЛ; пропонуються рекомендації для суддів та адвокатів щодо реалізації принципу гендерної рівності в їхній професійній діяльності.

53. Щотка О. П. Гендерна психологія : навч. посіб. : курс лекцій та практикум / О. П. Щотка. – Ніжин : Вид. ПП Лисенко М. М., 2019. – 358 с. – URL: <https://gestproject.eu/wp-content/uploads/2019/02/Gender-Psychology-Shchotka.pdf>

Статті з періодичних, продовжуваних видань, збірників

54. Альчук М. Гендерна комунікація: проблеми і перспективи / М. Альчук // Вісн. Львів. ун-ту. Філософські науки. – 2006. – Вип. 9. – С. 46–55. – URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/9_2006/7.pdf

55. Батрин Н. В. Стратегії та методи управління гендерними конфліктами [Електронний ресурс] / Н. В. Батрин // Наук. пр. викладачів Західноукр. нац. ун-ту. – 2010. – 8 с. – URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/13562/1/Gender_Conflicts.PDF

56. Бортнік С. М. Вирішення конфліктів ділового спілкування в умовах гендерної нерівності / С. М. Бортнік, М. В. Саган // Екон. форум. – 2014. – № 2. – С. 272–285. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_2_47

57. Гендерний журнал «Я» / Гендер. інформ.-аналіт. центр «Крона» ; голов. ред. О. Марущенко // Heinrich Böll Stiftung. Київ. Україна : [вебсайт]. – URL: <https://ua.boell.org/uk/product-series/genderniy-zhurnal-ya> (дата звернення: 25.04.2024).

Доступні випуски: Гендер і глобалізація. – 2013. – № 33 (https://ua.boell.org/sites/default/files/ya_233.pdf); Гендер і антигендер. – 2013. – № 34 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-34-2013.pdf>); Гендер і вільний час та хобі. – 2014. – № 35 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-35-2014.pdf>); Гендер і політика. – 2014. – № 36 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-36-2014.pdf>); Гендер. На часі. – 2015. – № 37 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-37-2015.pdf>); Гендер і локація. – 2015. – № 38 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-38-2015.pdf>); Гендер і чоловіки. – 2015. – № 39 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-39-2015.pdf>); Гендер і освіта. – 2016. – № 40 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-40-2016.pdf>); Гендер і насильство. – 2016. – № 41 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-41-2016.pdf>); Гендер і гроші. – 2017. – № 42 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-42-2017.pdf>); Гендер, традиція і релігія. – 2017. – № 43 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-43-2017.pdf>); Гендер і діти. – 2018. – № 44 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-44-2018.pdf>); Гендер і активізм. – 2018. – № 45 (<https://ua.boell.org/sites/default/files/genderniy-zhurnal-ya-45-2018.pdf>).

58. Голубєва М. О. Гендерна культура педагога та гендерна чутливість / М. О. Голубєва, О. С. Ковальчук // Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (5–6 квіт. 2017 р.) /

Акад. пр., соц. відносин і туризму. – Київ, 2017. – С. 275–278. – URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tezy_conf_04_17.pdf

59. Горенко М. В. Гендерна ідентичність і мотивація студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри / М. В. Горенко // Психолог. журн. – Умань, 2021. – Вип. 7. – С. 13–20. – URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/234550>

60. Грабовська І. М. Євростандарти та українська гендерна політика: точки перетину / І. М. Грабовська // Молодий вчений. – 2018. – № 7 (2). – С. 474–478. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_7%282%29__40

61. Дашковська Р. О. Гендерна рівність в праві Європейського союзу / Р. О. Дашковська // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. пр. – Харків, 2016. – Ч. 1. – С. 46–49. – URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11854/1/Dashkovska.pdf>

62. Добропас І. Проблема біологічного та соціального в людині: гендерний аспект / Ірина Добропас // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2008. – № 3. – С. 55–64. – URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27465/07-Dobropas.pdf>

63. Карнаух Л. П. Проблема гендерної соціалізації особистості в зарубіжних та вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях / Л. Карнаух // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 1.45. – С. 54–59. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.45_14

64. Кисельова О. Інституційні механізми забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті європейської інтеграції : визначення поняття та історія постановки проблеми щодо інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності / Оксана Кисельова ; Ін-т філософії НАН України // Жінки в політиці в Україні: національний рівень. – [2006]. – С. 144–155. – URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/153d3acb-3a5c-41b2-be23-c9c9480017b8/content>

65. Кринець Л. Соціально-психологічні аспекти протидії гендерної дискримінації у Збройних силах України під час війни / Л. Кринець, О. Саєнко, І. Телелим // Вісн. Нац. ун-ту оборони України. – 2022. – № 4 (68). – С. 70–79. – URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/259871/258998>

66. Наливайко Л. Протидія гендерно обумовленому насильству в умовах військового конфлікту: теоретико-правовий аспект / Лариса Наливайко, Дар'я

Лавренко ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2021. – № 4 – С. 54–62. – URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/NV4/Макет_НВ_4-2021_мягк-54-62.pdf

Обґрунтовано протидію гендерно обумовленому насильству в умовах військового конфлікту. Зауважено, що політична дестабілізація та розгортання збройного конфлікту на Сході України супроводжується проявом різних форм насильства. Негативним фактором у поширенні насильства в суспільстві є погіршення соціальної й економічної ситуації українських сімей. Зазначено, що прояви насильства за ознакою статі руйнують стратегію розвитку європейської держави. Наголошено на важливості та необхідності ефективних механізмів у сфері протидії гендерно обумовленому насильству. Присвячено увагу запобіганню та протидії гендерно обумовленому насильству в Україні, а також сформульовано висновки та пропозиції щодо його удосконалення. Запропоновано розробити Національний план дій щодо боротьби з насильством, що ґрунтується на гендері. У зазначеному Плані доцільно розмежувати компетенцію органів державної влади та місцевого самоврядування, інших структур, які будуть визначені відповідальними за цей напрямок. Акцентовано, що слід приділити увагу впровадженню та забезпеченню обміну досвідом між державами у сфері протидії гендерно обумовленому насильству.

67. Салкуцан С. Особливості формування гендерної ментальності в збройних силах України з урахуванням досвіду провідних країн-членів НАТО / С. Салкуцан, Л. Кринець // Вісн. Нац. ун-ту оборони України. – № 2 (52), 2019. – С. 102–111. – Розділ: Питання психології. – URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/195143/195415>

68. Тіщенко Ю. О. Сексуальні домагання як гендерна проблема / Ю. О. Тіщенко // Гендерна політика очима української молоді : XI Регіон. конкурс молодих вчених. – Харків, 2017 р. – С. 237–243. – URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154806627.pdf>

69. Хавлін Т. В. Гендерна політика в рамках Європейського союзу та український вимір / Т. В. Хавлін // Український соціум : наук. журн. – № 2 (25). – 2008. – С. 113–122. – URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/04/113-122__no-2__vol-25__2008__UKR.pdf

70. Ціль № 3: Забезпечення гендерної рівності // Цілі розвитку Тисячоліття. Україна: 2000–2015 : нац. доп. – Київ, 2015. – С. 43–54. – URL: https://www.idss.org.ua/monografii/2015_MDGs_Ukraine_Report_ua.pdf

71. Чернявська Л. Специфіка бібліотечної роботи у просуванні ідей гендерної рівності під час війни / Л. Чернявська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2023. – Вип. 67. – С. 174–191. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2023_67_14

Електронні ресурси

72. «Без впровадження гендерного компонента повноцінна реформа військової освіти неможлива», – Іванна Климпуш-Цинцадзе / Служба Віцепрем'єр-міністра України // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – 16.05.2018. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bez-vprovadzheniya-gendernogo-komponentu-povnocinna-reforma-vijskovoyi-osviti-nemozhliva-ivanna-klimpush-cincadze>

73. Бертоллі Ф. Ветерани в Україні: що далі? Реінтеграція колишніх військовослужбовців; виклики та можливості; гендерний аспект : аналіт. звіт, берез. 2019 р. / Флавія Бертоллі. – [2019]. – 12 с. – URL: <https://www.international-alert.org/app/uploads/2021/08/Ukraine-Veterans-Inclusion-Reintegration-UK-2019.pdf>

74. Біденко Ю. Гендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій / Ю. Біденко, В. Кисельова // Хвиля : вебсайт. – 08.08.2017. – URL: <https://hvylya.net/analytics/society/genderna-politika-v-ukrayini-skladniy-shlyah-vid-deklaratsiy-do-pozitivnih-diy.html>

75. Біденко Ю. Про гендерну політику в Україні / Ю. Біденко, В. Кисельова ; Аналіт. центр «Обсерваторія демократії» // Всеукраїнська мережа Осередків Гендерної Освіти : вебсайт. – Обмеж. доступ. – URL: <https://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/news?start=130>

76. В Україні набула чинності Стамбульська Конвенція // Центр гендер. культури : вебсайт. – 2.10.2022. –URL: <https://www.genderculturecentre.org/v-ukraini-nabula-chinnosti-stambuls/>

77. Війна в Україні з гендерної перспективи (Лісабон, 26 квіт.) : програма конф. – Лісабон, 2023. – 7 с. // Інформ.-консультат. жіночий центр : вебсайт. – URL: https://www.wicc.net.ua/media/Lisbon_2023.pdf

78. Вощевська В. Гендерные стереотипы и война в Украине / Валерія Вощевська // Oboz.ua : вебсайт. – 17.02.2016. – URL: <https://www.obozrevatel.com/blogs/03189-gendernyye-stereotipy-i-vojna-v-ukraine.htm>

79. Впровадження гендерної рівності у секторі безпеки і оборони: досягнення та виклики // Укрінформ : вебсайт. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2837474-vprovadzenna-gendernoi-rivnosti-u-sektori-bezpeki-i-oboroni-ukraini-dosagnenna-ta-vikliki.html>

80. Гендерна рівність // Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці : вебсайт. – 23.08.2023. – URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/henderna-rivnist-4>

81. Гендерна рівність – запорука демократичного суспільства / Від. прав. захисту ЦК Профспілки // Профспілка працівників освіти і науки України : офіц. сайт. – 12.03.2024. – URL: <https://pon.org.ua/novyny/10988-genderna-rivnist-zaporuka-demokratychnogo-suspilstva.html>

82. Гендерне насильство // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Дата оновлення: 9.02.2024. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гендерне_насильство

83. Гендерний клуб «Я + Ти = Ми» // Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського : вебсайт. – URL: <https://library.vn.ua/pro-biblioteku/klubi-gurtki/gendernij-klub-ya-ti-mi>

84. Гендерні питання у сфері оборони : [список посилань] // Міністерство оборони України : офіц. вебсайт. – 01.11.2016. – <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki>

Зі змісту: Гендерні медійні практики; Жінки, мир та безпека; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Конвенція Ради Європи «Про запобігання та протидію насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»; Навчально-методичний посібник «Гендерна політика у Збройних Силах України: історія та сьогодення»; Стан реалізації у Збройних силах України рівних прав жінок та чоловіків поєднувати сімейні та професійні обов'язки та їх готовності справедливо розподіляти сімейні обов'язки.

85. Гендерні ролі та стереотипи // Соціологічна група «Рейтинг» : вебсайт. – 4.03.2021. – URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotipy.html

86. Глосарій гендерних термінів // Державна судова адміністрація України : вебсайт. – URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/gender/glossary>

87. Гонтар В. Гендерное равенство / Владимир Гонтар // OSCE : вебсайт. – URL: <https://www.osce.org/gender-equality>

ОБСЕ прагне інтегрувати гендерну рівність у політику та практику з метою сприяння миру, стійкій демократії та економічному розвитку.

88. Гордійчук А. М. Механізми забезпечення принципу гендерної рівності у сфері праці : міжнар. досвід / А. М. Гордійчук // Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 10 груд. 2021 р.) : електрон. вид. на CD-ROM / уклад.

Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2021. – С. 58–60. – URL: https://www.law.vnu.edu.ua/_files/ugd/65dd18_81fc43e72930464a8178fb509ee07e96.pdf

У статті висвітлені питання гендерної рівності, проблеми дискримінації у сфері трудових правовідносин. Проаналізовано міжнародний досвід щодо механізмів забезпечення принципу гендерної рівності у сфері праці.

89. Гендер та (воєнні) конфлікти у країнах Східної Європи через феміністичні лінзи : матеріали V Міжнар. гендер. воркшопу, організовано Представництвом Фонду ім. Гайнріха Бьоля в Україні, м. Львів, 8–10 берез. 2017 р. / пер. з англ. М. Дмитрієвої. – 57 с. – URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/ukrgender_ta_voienni_konflikti_u_krainah_shidnoi_ievropi_2.pdf

90. Гендерна політика ЄС: чи можна імплементувати найкращий досвід в Україні? // Громадський Простір : вебсайт. – 28.04.2015. – URL: <https://www.prostir.ua/?news=henderna-polityka-es-chy-mozhna-implementuvaty-najkraschuj-dosvid-v-ukrajini>

91. Гендерна рівність в Україні // UReport Ukraine. Твоя думка важлива. – [2017]. – URL: <https://ukraine.ureport.in/v2/story/392/>

92. Гендерна рівність на місцевому рівні: виклики та можливості в Україні – семінар Ради Європи у Києві (додано презентації) // Асоціація міст України : вебсайт. – 27.02.2018. – URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/genderna-rivnist-na-miscevomu-rivni-vyklyky-ta-mozhlyvosti-v-ukrayini-seminar-rady-ievropy-u>

93. Гендерна рівність – потрібна мені і тобі! : [матеріали про гендерну рівність] // gender.org.ua. Бібліотека : вебсайт. – URL: <https://gender.org.ua>

Зміст: Being Smart about Gender = Кмітливі практики; Розширення прав та можливостей жінок із метою посилення політичних партій: посіб. з передової практики щодо сприяння участі жінок у політ. житті; Гендерний портрет Криму: виклики та перспективи: результати соціол. дослідж.; Гендерний портрет Крима: Вызовы и перспективы: результаты социол. исслед. (in Russian); Гендерна політика в системі державного управління: підручник; Реалізація гендерної політики в управлінні освітою: навч.-метод. посіб.; Основи гендерної політики в парламентській діяльності: навч. посіб.; Гендерне обличчя Житомира: вчора, сьогодні, завтра; Актуальні проблеми гендерної політики у Збройних силах України; Women and Men on the Ukrainian Labour Market: A Comparative Study of Ukraine and the EU = Жінки та чоловіки на ринку праці України. Порівняльне дослідження України та ЄС; Жінки і чоловіки в Україні; Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями вдосконалення; Коментар до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»; Модуль «Тренінг для тренерок \ тренерів з гендерної рівності та впровадження гендерної політики в Україні»; Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні; Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять;

Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії»; Гендерні стандарти сучасної освіти, частини 1–3; Гендерна рівність в освіті: посіб. для тренерів; Тези наукової конференції в рамках Всеукраїнського гендерного освітнього форуму «Через освіту до рівності»; Навчально-методичні матеріали до уроків гендерної грамотності: «Ми – різні, ми – рівні»; Система органів та установ, які надають соціальні послуги жертвам насильства в сім'ї в Україні; Протидія насильству в сім'ї: пам'ятка для дільничного інспектора міліції; Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України; Проблема насильства в українських сім'ях: соціол. опитування; Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї: метод. посіб. для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції; Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти; Судовий розгляд справ, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: наук.-практ. посіб.; Освітній курс «Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї»; Абетка рівності; Гендер і етнічність. Україна перед Європейським вибором; Гендерний розвиток в Україні. Реалії та перспективи = Gender Issues in Ukraine. Challenges and Opportunities; Практическое руководство по внедрению гендерного подхода = Gender Mainstreaming in Practice (A Toolkit); Гендерний аналіз українського суспільства; Гендероване суспільство; Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади); Гендерна експертиза українського законодавства. Сутність, необхідність та методологічні основи; Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків; Гендерні перетворення в Україні; Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість: практ. посіб. для журналістів та працівників ЗМІ; Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві; Конституційне законодавство України : гендер. експертиза; Ladies First: феномен жіночого політичного лідерства; Методологічні підходи до здійснення гендерно-правової експертизи національного українського законодавства; Методичні рекомендації щодо проведення гендерно-правових експертиз; Міжнародне право : гендер. експертиза; «Ми різні – ми рівні». Основи культури гендерної рівності: навч. посіб. для учнів 9–12 кл. загальноосвіт. навч. закл.; «Ми різні – ми рівні». Основи культури гендерної рівності: навч. посіб. для учнів 9–12 кл. загальноосвіт. навч. закл.; Посібник для журналістів-практиків «Гендерний погляд»; ПРООН Україна: Огляд та рекомендації щодо впровадження гендерних підходів = UNDP Ukraine: Review and Recommendations for Gender Mainstreaming; Основи теорії гендеру: навч. програма курсу; Попередження і викорінення насильства щодо жінок. Українське законодавство; Проблема гендерного паритету в органах внутрішніх справ України: соціал. аналіз проблеми; Річниця ухвалення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»: реалії застосування, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу від 21.09.2006; Рівність заради демократії: інформ. бюл. з актуал. питань гендер. перетворень в Україні; Рівність жінок і чоловіків в Україні. Правові аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.; Сімейне законодавство України: гендер. експертиза; Соціальне законодавство України: гендер. експертиза; Становище жінок в Україні: реалії та перспективи: парламент. слухання; Сучасне гендерне мислення; Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства. Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи: матеріали парламент. слухань, 21.11.2006; Соціологічне дослідження «Суїцидальна поведінка серед чоловіків Вінницької області»; Трудове законодавство України; Впровадження гендерних підходів: практ. посіб.; Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України: практ. посіб.; Впровадження гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади: практ. посіб. для держ. службовців; Виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Запобігання насильству в сім'ї: посіб. для дільничних інспекторів міліції;

Жінки в органах внутрішніх справ; Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід.

94. Гендерний аналіз перешкод, з якими стикаються цільові групи реформування сектору безпеки в Україні : огляд Комітетів Верховної Ради України у призмі законодавчої архітектури в процесі реформування сектору безпеки та оборони / Парлам. центр, Лаб. законодав. ініціатив. – 2022. – 69 с. // Лабораторія законодавчих ініціатив : вебсайт. – URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/gendernii-_analiz_veb1.pdf

95. Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр : офіц. вебресурси. – URL: <https://www.krona.org.ua> ; <https://www.facebook.com/krona.org.ua>

96. Гендерний фактор у військових конфліктах та стратегія інтеграції жінок у збройні силові структури : загрози та виклики. – 2017–2018. – 37 с. // Херсонський державний університет : вебсайт. – URL: <https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Гендерне%20лобі.pdf?id=8a16b899-23ed-41ba-ad0e-1bbf33046e63>

97. Гендерное равенство: почему это важно // United Nations [Організація об'єднаних націй] : вебсайт. – URL: https://www.un.org/ru/development/devagenda/pdf/Russian_Why_it_matters_Goal_5_GenderEquality.pdf

98. Дєєва А. Якість чи кількість: що насправді гендерна рівність дає суспільству / А. Дєєва // Українська правда. Життя : вебсайт. – 11.05.2017. – URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/05/11/224134/>

99. Діяльність Експертної ради з питань протидії дискримінації за ознакою статі при Міністерстві соціальної політики України // Міністерство соціальної політики України : вебсайт. – 23.05.2014. – URL: <https://www.msp.gov.ua/news/8372.html>

100. Жачек Н. Gender Gap Index 2020: знадобиться 100 років для подолання глобального гендерного розриву / Наталія Жачек // Жінки – це 50 % успіху України : вебсайт. – 20.12.2019. – URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/gender-gap-index-2020>

101. Заворотько І. Г. Проблеми гендерної рівності у секторі безпеки і оборони / І. Г. Заворотько // Українська Гельсінська спілка з прав людини : вебсайт. – 18.01.2017. – URL: <https://www.helsinki.org.ua/problemy-gendernoji-rivnosti-u-sektori-bezpeky-i-oborony-i-zavorotko/>

102. Завгородній Д. «Недовикористання потенціалу жінок – це велика помилка», або Погляд на проблему рівності крізь гендерні лінзи / Дмитро Завгородній // Українська жіноча варта : вебсайт. – URL: <https://uavarta.org/nedovikoristannya-potentsialu-zhinok-tse-velika-pomilka-abo-poglyad-na-problemu-rivnosti-kriz-genderni-linzi/>

103. Зав'ялова М. В Україні змінюють гендерний підхід у секторі безпеки та оборони / Марія Зав'ялова // Громадське радіо : вебсайт. – 28.10.2016. – URL: <https://hromadske.radio/podcasts/prava-lyudyny/v-ukrayini-zminuyut-gendernyy-pidhid-u-sektori-bezpeky-ta-oborony>

104. Зелінська Н. Гендерні квоти на виборах: чарівна пігулка від сексизму чи жіночі крила громад / Н. Зелінська // Zmina : вебсайт. – 2020. – 20 листоп. – URL: <https://zmina.info/articles/ne-kilkistyu-a-yakistyu-genderni-pidsumky-miscevyh-vyboriv>

105. Карпюк Г. Жінкам-генералам в Україні бути. Про гендер у Збройних Силах України / Геннадій Карпюк // Міністерство оборони України : офіц. вебсайт. – 18.09.2018. – URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki/zhinkam-generalam-v-ukraini-buti-pro-gender-u-zbrojnih-silah-ukraini.html>

106. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні / Оксана Кісь // Незалежний культурологічний часопис «І» : вебсайт. – 2002. – URL: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm>

107. Коваленко А. «Не чоловіча справа»: переваги гендерної рівності для чоловіків / Анастасія Коваленко // Зміст: зміни створюєш ти : вебсайт. – 22.12.2023. – URL: <https://zmist.pl.ua/news/ne-cholovicha-sprava-perevagy-gendernoyi-rivnosti-dlya-cholovikiv>

108. Когут І. Гендерна (не)рівність у вищій освіті в цифрах і фактах / Ірина Когут // Освітня політика : портал громад. експертів. – 02.12.2014. – URL: <http://education-ua.org/ua/tsifri-i-fakti/332-genderna-ne-rivnist-u-vishchij-osviti-v-tsifrakh-i-faktakh>

Дані Держстату за 2012/2013 навчальний рік: індекс гендерного паритету, тобто співвідношення жінок і чоловіків (вирахований за методикою ЮНЕСКО), серед студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації – 1,1, у ВНЗ I–II – 1,2.

109. Король К. Гендерна рівність в армії / Кароліна Король // 24 Канал : вебсайт. – 24.10.2019. – URL: https://24tv.ua/genderna_rivnist_v_armiyi_skilki_divchat_boronyat_ukrayinu_na_shodi_n1224120

Метою статті є окреслення основних засад і шляхів формування гендерної політики Північноатлантичного альянсу та розкриття напрямів і результатів інтеграції Збройних Сил України до вимог НАТО стосовно дотримання принципу гендерної рівності у війську.

110. Курси з підвищення обізнаності у сфері гендерної рівності // Міністерство внутрішніх справ України : портал. – URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/rivni-prava-ta-mozlivosti/kursi-z-pidvishhennya-obiznanosti-u-sferi-gendernoyi-rivnosti>

111. Лук'янова Г. Ю. Гендерна проблематика в умовах дії правового воєнного стану: аналіз ідеологічної складової державної політики та державного управління / Г. Ю. Лук'янова // Юрид. наук. електрон. журн. – 2023. – № 4. – С. 384–387. – URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/94.pdf

112. Марценюк Т. «Гендерна війна» за визнання у ЗСУ: марш «Невидимого батальйону» та відповідь Міноборони / Т. Марценюк // Повага. Кампанія проти сексизму : вебсайт. – 01.02.2016. – URL: <https://povaha.org.ua/henderna-vijna-za-vyznannya-u-zbrojnyh-sylah-marsh-nevydymoho-bataljonu-ta-vidpovid-ministerstva-oborony>

113. Марценюк Т. Гендер і гендерна рівність / Тамара Марценюк // Prometheus : вебсайт. – URL: https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/261009c7d3a3f4ac0f1e61e560b8c202/c4x/IRF/101/asset/для_слухачів._Тема_1.pdf

114. Марценюк Т. Рада Європи прийняла нову Стратегію гендерної рівності на 2018–2023 роки / Т. Марценюк // Укр. Гельсін. спілка з прав людини. – 1.06.2018. – URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/rada-evropy-prujnyala-novu-stratehiyu-hendernoji-rivnosti-na-2018-2023-roky>

115. Оцінка гендерного впливу на сектор безпеки та оборони України 2017 р. / вступ. слово І. Климпуш-Цинцадзе ; Офіс ООН Жінки в Україні // Львівський державний університет безпеки життєдіяльності : вебсайт. – 84 с. – URL: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/2_viddil/gender/02%20Методична%20література/08%20Оцінка%20гендерного%20впливу%20на%20сектор%20безпеки%20і%20оборони%20України%202017%20року.pdf

116. Питання гендерної рівності // Державна податкова служба України : вебпортал. – 3.09.2020. – URL: <https://tax.gov.ua/baneryi/zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mojlivostey-jinok-i-cholovikiv/432409.html>

117. Прокопій Д. Гендерна рівність у ЗСУ після повномасштабного вторгнення РФ в Україну / Дар'я Прокопій // НІСД – Національний інститут

стратегічних досліджень. – 25.09.2023. – URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderna-rivnist-u-zsu-pislya-povnomasshtabnoho-vtorhnennya-rf-v-ukrayinu>

118. Трегубова Я. Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні / Ярослава Трегубова // Радіо Свобода : вебсайт. – 08.08.2018. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html>

119. У ЗСУ гендерний принцип дотримано, – Міноборони // Інтерфакс-Україна : вебсайт. – 5.03.2018. – URL: <http://interfax.com.ua/news/general/489922.html>

120. Українське гендерне законодавство загалом відповідає європейському – соцдослідження // Інтерфакс-Україна : вебсайт. – 18.10.2016. – URL: <https://interfax.com.ua/news/press-conference/377278.html>

121. Ціль 3: Забезпечення гендерної рівності // Цілі розвитку Тисячоліття. Україна – 2014 : бюлетень. – С. 4. – URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/MDGs-Ukraine-factsheet-2014-ukr.pdf>

122. Шкарлатюк К. І. Гендерна психологія : силабус вибіркової навч. дисципліни підготовки «Магістрів» спец. 053: Психологія освітньо-професійної програми Практична психологія (психологічне консультування та психотерапія) для денної форми навчання / К. І. Шкарлатюк ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Фак. психології, Каф. практ. психології та психодіагностики. – Луцьк, 2021. – 12 с. – URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20078>

123. Яценко А. Виховувати та навчати людину: кілька думок про гендерну рівність в освіті / Анна Яценко // НУШ – Нова Українська школа : вебсайт. – 31.03.2021. – URL: <https://nus.org.ua/view/vyhovuvaty-ta-navchaty-lyudynu-kilka-dumok-pro-gendernu-rivnist-v-osviti/>

124. Gender and Security [Гендер та безпека] // DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance : веб-сайт. – URL: www.dcaf.ch/gender-and-security

125. Hutt R. 8 top quotes on gender parity from Davos 2016 : [Топ 8 кращих цитат про гендерну рівність, озвучених у Давосі на Всесвітньому економічному форумі, 2016] / Rosamond Hutt // World Economic Forum : website. – 23.01.2016. – URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/7-quotes-on-gender-parity-from-davos-2016>

126. IMS Office of the Gender Advisor. NATO Committee on Gender Perspectives (NCGP) : [Офіс радника з гендерних питань. Комітет НАТО з гендерних перспектив] // NATO : website. – Дата оновлення: 30.08.2023. – URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_101372.htm